

SUNUŞ

Uluslararası hakemli ve bilimsel bir dergi olan “ZEITSCHRIFT FÜR DIE WELT DER TÜRKEN / JOURNAL OF WORLD OF TURKS” - “TÜRKLERİN DÜNYASI” dergisinin yedinci sayısını siz değerli okuyucularımızla, Türk Dünyası ve bilim âlemi ile paylaşmaktan mutluluk duymaktayız. Okuyucularımızın, yazarlarımızın ve hakemlerimizin takdir ve destekleri, bizleri hep daha iyiye ve daha ileriye gitmeye teşvik etmektedir. Dergimiz; sadece güncel ve belirli bir sahada yayın yapmak yerine, Türk Dünyasını ilgilendiren ve Türklük Bilimi dairesi içine giren bütün konularda yayın yapmayı kendisine ilke edinmiştir. Bu kapsamda, “ZEITSCHRIFT FÜR DIE WELT DER TÜRKEN (ZfWT)”in yedinci sayısı; sosyoloji, sanat tarihi, edebiyat, felsefe, Türk dili, eğitim bilimleri, kültür, halk bilimi alanlarına ait yazılarla, zengin bir içerikle okuyucuların hizmetine sunulmuştur.

Gagauzların adı, tarihi, kültürü konularında pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Prof. Dr. Necati Demir “*Saltık-Nâme ve Selçuk-Nâme Işığında Gagauz Türkleri*” başlıklı yazısıyla bu çalışmalara bir yenisini eklemiştir. Oğuz Türkçesi konuşan Gagauzlar hakkında yazılmış en önemli eserlerden olan *Selçuk-nâme* 1436’da Yazıcıoğlu Ali tarafından kaleme alınmıştır. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Târih-i Âl-i Selçuk* ve *Oğuz-nâme* olarak da adlandırılan *Selçuk-nâme*’de Gagauzların kökeni ve o dönemle ilgili önemli tarihî bilgiler bulunmaktadır. Osmanlı fethinden önce bölge hakkında bilgi veren ve Gagauz Türkleriyle ilgili önemli olan diğer bir eser ise *Saltık-nâme*’dir. Demir, bu yazısında Gagauz tarihine kaynaklık eden *Selçuk-nâme* ve *Saltık-nâme* ışığında Gagauz Türklerinin tarihi, kültürü ve dili ile ilgili bilgileri bilim dünyasına sunmuştur.

Doç. Dr. Salim Şengel’in “*Yeni Türk Ticaret Kanununun Sermaye Şirketleri ile İlgili Getirdiği Yeniliklerin Değerlendirilmesi*” başlıklı çalışmasında, 2012 yılında yürürlüğe girecek olan Türk Ticaret Kanunu’nun ticari hayatı hangi yönlerden değiştireceği üzerinde durulmaktadır. Çalışmada; şirket kuruluşu, sermayesi, yönetimi, denetimi, muhasebe uygulamaları gibi pek çok alanı kapsayan Yeni Ticaret Kanunu’nun getirdiği yenilikler hakkında da bilgiler bulunmaktadır.

“*Volga - Baltic Waterway and Tourism*” başlıklı çalışmayı hazırlayan Doç. Dr. Nuran Taşlıgil, Volga-Baltık suyunun coğrafî, tarihî ve kültürel açıdan önemi ve bölge turizmine olan katkısı hakkında bilgiler sunmuştur.

Farklı kültürlerle etkileşim içinde olan toplumların kültüründe değişme ve yenileşmeler görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde batılılaşmanın etkisiyle pek çok alanda olduğu gibi müzikte de Avrupa kültürü etkisi görülmüştür. Yrd. Doç. Dr. Seyit Yöre “*Kültürleşmenin Bir Parçası Olarak Osmanlı’da Operanın Görünümü*” adlı çalışmasında, Avrupa müziği ve bunun bir parçası olan operanın Osmanlı dönemindeki seyrini, etnomüzikoloji ve kültürel çalışmalar çerçevesinde değerlendirmiştir.

Türk şiirine katkı sağlayan ve yazdığı şiirlerle Türk dilinin gücünü yansıtan Bayram Durbilmez’in şiirleri pek çok dile tercüme edilmiştir. Yrd. Doç. Dr. Okan Haluk Akbay “*A Literary Analysis on the Japanese Version of the Poems by Bayram Durbilmez*” başlığıyla kaleme aldığı yazısında, Bayram Durbilmez’in Japon diline tercüme edilen “Şiir Ağacı, Aşk Tanrıçası, Gizli Aşk, Sevda Rüzgârı ve Naz Çiçeği” isimli beş şiirini incelemiştir.

İnsanın en önemli gelişim evrelerinden olan “çocukluk” dönemini farklı bir bakışla kaleme alan Yrd. Doç. Dr. Recep Ercan, “*Modern Çocukluk Paradigması*” başlıklı çalışmasında, çocukların sosyal hayattaki yerlerine değinerek mevcut statülerini değiştirmenin çocuklar üzerindeki etkisine değinmiştir. Ercan, yazısında çocukların yaşadığı sosyal eşitsizliklerden ve modern çocukluk algısından bahsetmektedir. Ayrıca çocukluğun yeniden yapılandırılması için hangi konular üzerinde durulması gerektiğini belirtmektedir. Geleceğin sosyal aktörleri olarak tanımladığı çocukların daha iyi şartlarda yetişebilmesi için çalışmanın sonunda da önerilerde bulunmaktadır.

Öğr. Gör. Özlem Bayrak Cömert ve Yrd. Doç. Dr. Mine Aktaş’ın kaleme aldığı “*Matematik Eğitiminde Kullanılan Simetrisinin Uygulandığı Bir Şeklin Türkçe Ve İlköğretim Matematik Öğretmenliği 1. Sınıf Öğrencilerinin Yazma Becerilerine Etkisi*” başlıklı yazıda, öğretmen adaylarının yeni programa göre Matematik ve Türkçe derslerindeki iletişim becerilerinin ne kadarına sahip oldukları incelenmiştir.

İnsanın en önemli ihtiyaçlarından olan barınma, güvenliği sağlamak ve yaşamı devam ettirebilmek için düzenlenirken her toplum, kendi yaşam tarzına uygun olan barınma şeklini tercih eder. Öğr. Gör. Mustafa Genç ve Öğr. Gör. Dr. Ayşegül Koyuncu da “*A Part of Yürük Life Style: Tents*” başlıklı çalışmalarında Yörüklerin hayat şartlarına uygun olan barınma tipinin çadır olduğundan ve bu çadırların çok fonksiyonlu yapısından bahsetmektedirler.

Endüstri ürünleri tasarımında farklı disiplinlerden yararlanarak tasarımın başarısını artırmanın mümkün olduğu Öğr. Gör. Dr. Erkut Eryayar'ın "*Endüstri Ürünleri Tasarımında Gestalt Teorisi Uygulaması*" başlıklı yazısında bahsedilmiştir. Psikolojideki algı teorilerinden olan Gestalt teorisi açıklanarak bu teorinin endüstriyel tasarımlarda, tasarımcıya ve ürünün kullanılabilirliğinin artmasına sağlayacağı katkı belirtilmiştir. Eryayar, bu uygulama ile yapılan tasarımların farklılığına da dikkat çekmektedir.

Dr. Osman Kubilay Gül, "*27 Aralık 1939 Erzincan Depremi'nin Sivas ve İlçelerine Etkileri*" adlı çalışmasında, 1939 yılında Erzincan'da meydana gelen depremin etkilediği çevre illerden olan Sivas'ı ele almıştır. Can ve mal kaybına neden olan depremin meydana gelişi, Sivas'ın depremdeki rolü, uğradığı zarar ve zayıflar ve Sivas'a yapılan yardımlar hakkında bilgiler içeren yazıda, Sivas'ın Erzincan'a yaptığı yardımlar arşiv belgelerine dayandırılarak açıklanmıştır.

Özgür Kasım Aydemir "*Bir Siyasetnamede Dil İle İktidar İlişkisi: Gencine-i Adalet'te Özne Üzerine İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi*" başlıklı çalışmasında, Kâtibî'nin kaleme aldığı *Gencine-i Adalet* adlı siyasetnameyi iktidar felsefesi açısından çözümlemiştir.

Anadolu'ya göç eden Türk toplulukları gittikleri yerdeki gelenek ve göreneklerden etkilenmişler, bir sentez yaparak kendi kültürlerini oluşturmuşlardır. 13. yüzyılda üretilmiş, Anadolu Selçuklu dönemi eseri olan halılar hakkında Ayşe Gamze Öngen "*Anadolu Selçuklu Dönemine Ait İki Halının Görsel Tasarım Öğeleri Bağlamında İncelenmesi*" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Anadolu Selçuklu döneminde dokunmuş ve günümüze kadar korunmuş, birbirine çok benzer iki halı üzerinde araştırma ve inceleme yapan Öngen, benzer özellikleri bulunan bu halılardaki farklılıkları görsel tasarım öğeleri çerçevesinde açıklarken halıların görsel sunumlarına da yer vermiştir.

"ZEITSCHRIFT FÜR DIE WELT DER TÜRKEN / JOURNAL OF WORLD OF TURKS"un yedinci sayısını, özgün araştırmalar ve sosyal bilimlerin farklı konuları ile birlikte bütün dünyaya sunmaktayız. Okurlarımızın, yazarlarımızın ve hakemlerimizin katkılarıyla büyüyerek ilerlemeye devam edecek olan dergimizin sekizinci sayısı 15 Aralık 2011 tarihinde yayınlanacaktır. Dünya üzerindeki bütün bilim adamlarına ve okuyuculara saygılarımla...

15 Ağustos 2011
Prof. Dr. Necati DEMİR
Editor in Chief

**SALTIK-NÂME VE SELÇUK-NÂME IŞIĞINDA
GAGAUZ TÜRKLERİ****GAGAUZ TURKS IN THE LIGHT OF *SALTIK-NÂME* AND
*SELÇUK-NÂME****Necati DEMİR****Özet:**

Batı yani Oğuz Türkçesi konuşan Gagauz Türklerinin nüfusu, yaklaşık 300 bin civarındadır. Büyük bir bölümü Moldova, Bulgaristan ve Ukrayna'da yaşamaktadır. Gagauz Türklerinin Moldova, Bulgaristan ve Ukrayna'ya nasıl gittikleri ve buraya nasıl yerleştikleri pek çok bilim adamını meşgul etmiştir. Ancak bu konuda aydınlatılmayan daha pek çok karanlık nokta bulunmaktadır. Gagauzların kök tarihi ile ilgili önemli bir eser 1436'da *Yazıcıoğlu Ali* tarafından Türkçe olarak kaleme alınan *Selçuk-nâme*, diğer adlarıyla *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Târih-i Âl-i Selçuk* ve *Oğuz-nâme*'dir. Diğer önemli bir eser ise *Cem Sultan* tarafından 1473-1480 yılları arasında *Ebü'l Hayr-ı Rûmî*'ye yazdırılan *Saltık-nâme*'dir. Bu çalışmada XV. yüzyılda kaleme alınan *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Târih-i Âl-i Selçuk*, *Saltık-nâme* ve diğer kaynakların ışığında Gagauz Türklerinin tarihi, kültürü ve dili ele alınacaktır.

5

Anahtar Kelimeler: Türklük, Oğuzlar, Gagauzlar, Selçuk-nâme, Saltık-nâme.

Abstract:

Oguz Turkic-speaking Gagauz population of Turks about 300 thousand. Most of them have been living in Moldavia, Bulgaria and Ukraine. Problem of how they have gone Moldavia, Bulgaria and Ukraine is still a dilemma for scholars. However, there have been lots of unsolved problem in this topic. The most important material about history of Gagauz Turks is *Selçuk-nâme* also known as *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Târih-i Âl-i Selçuk* and *Oğuz-nâme* written in Turkish by Yazıcıoğlu Ali in 1436. Another important material in this discipline is *Saltık-nâme* had reduced to writing to *Ebü'l Hayr-ı Rûmî* between 1473-1480. In this article in the light of *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Târih-i Âl-i Selçuk*, *Saltık-nâme* and other materials written in XV. century, Gagauz Turks' history, culture and language has discussed.

Key words: Turkishness, Oghuzs, Gagauzs, Selçuk-nâme, Saltık-nâme.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi - Ankara necatidemir@gazi.edu.tr

Giriş:

Gagauz Türklerinin dünya üzerindeki nüfusunun yaklaşık üç yüz bin olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan yaklaşık iki yüz elli bini eski SSCB sınırları içerisinde yaşamaktadır. Yoğun olarak Moldova, Bulgaristan, Ukrayna'da yerleşiktirler. Çeşitli sebeplerle Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Kuzey Osetya ve Kabardey'e hatta Brezilya'ya da yayılmışlardır.

Eski SSCB'nin dışında Romanya (Dobruca) ağırlıklı olmak üzere Kuzeydoğu Bulgaristan (Deliorman bölgesi, Emine Burnu'ndan Tuna ırmağı ağzına kadar olan bölge, Varna, Kavarna, Balçık, Silistre, Razgard, Tutrakan, Povardı, Şumnu) ve Yunanistan (Keserya bölgesi)'de da Gagauzlar yaşamaktadır.

Moldova'da iskan edenler, güneydeki Bucak yöresinde yoğunlaşmıştır. Moldova'ya bağlı Komrat merkez olmak üzere *Gagauz Özerk Yeri* adıyla bilinen otuz köyde, yüz otuz beş bin kişinin yaşadığı bilinmektedir. Gagauzlar ayrıca Çadır Lunga, İsmail, Kişinev, Bender, Kuhul yörelerinde de karşımıza çıkmaktadırlar.

Ukrayna'da ağırlıklı olarak Odessa ve Zaporjye illerinde yoğunlaşmışlardır. Dinyeper nehrinin kuzeyinde de önemli bir nüfusu bulunmaktadır.

Gagauzların XX. yüzyılın başlarına kadar yazılı bir edebiyatları oluşmamıştır. Yani eski zamanlardan kalan edebî ve tarihleri ile ilgili bir eserleri yoktur. İlk yazılı eserlerini 1957'de kendi alfabelerini kullanmaya başladıktan sonra görürüz. Bununla birlikte onların zengin bir sözlü edebiyatı bulunmaktadır. Dolayısıyla Gagauzlar ile ilgili bilgilerin dillerinden, sözlü edebiyatlarından, onlarla ilgili yazılmış Türkçe eserlerden ve başka milletlerin eserlerinden âdeta cımbızla toplanması gerekmektedir.

Gagauzlar, Hristiyan-Ortodoks inancına mensupturlar. Aslında Sarı Saltık'ın onların bir kısmını Müslüman yaptığı, Saltık-nâme'de detaylıca anlatılmaktadır. Ancak tarih boyunca Hristiyan olmaları ile tanınmışlardır. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettikten sonra, milliyetlerine bakmaksızın bütün Ortodoksların başı olarak Rum Patriğini tanımış, Patriğe din konularının dışında da pek çok yetki vermiştir¹. 1867 yılında İstanbul Patriğine verilen bir yazıda Gagauzlar için, son derece isabetsiz bir tanım olarak, "*Türkçe Konuşan Elenler*" denmektedir.

Bugüne kadar Gagauzların kökeni ve tarihi konusunda pek çok bilim adamı emek harcamıştır. Bunlar içerisinde, özellikle yabancı bilim adamlarının Gagauzların kökenini başka milletlerin tarihinde araması, bilim tarihi açısından kara bir leke olarak değerlendirmek gerekmektedir.

¹ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, *Gagauz Türkleri*, Ankara 1991, s. 11-13.

Gagauzlar, XV-XX. yüzyıllar arasında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşamışlardır. Gagauzların yoğun olarak yaşadığı bölge, Varna, Prevadi, Şumnu, Hırssova, Kili, Ak-kirman'dır. Bu yerleşim birimleri Silistre sancağına bağlıdır².

Gagauz Türkçesi, Türkçenin lehçe ve şiveleri içerisinde *Oğuz Türkçesi* dairesi içerisinde yer almaktadır. En yakın olduğu lehçeler *Türkiye Türkçesi*, *Türkmenistan Türkçesi* ve *Azerbaycan Türkçesidir*. Daha açık bir ifade ile Gagauz Türkçesi, Oğuz Türkçesi içerisinde olup coğrafyanın biraz farklı oluşu ile dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Kuzey Türkçesinin (Kıpçak Türkçesi, Kazakistan Türkçesi, Kırgızistan Türkçesi) bazı özelliklerini de bünyesinde bulundurmaktadır. Moldova içerisinde yer alan Komrat ve Çadır ağzı merkez ağzını teşkil etmektedir. Yazı dili, bu bölgeye dayanır. Güney ağzı ise Gagauz Yeri'nin güneyinde yer alan Valkaneş bölgesinde ve Ukrayna sınırları içerisinde Kalan Odessa bölgesinde konuşulur³.

Bütün bu bilinenlerle birlikte Gagauzlarla ilgili pek çok konu sır kutusu içerisinde yer almaktadır. Kaynaklarda Gagauz adına 1800'lere kadar rastlayamayışımız, Gagauz adının etimolojisini net bir şekilde yapıp tartışmadan kurtaramayışımız, onların kökenini doğru bir biçimde ortaya koyamayışımız gerçekten düşündürücüdür.

1. Karadeniz'in Kuzeyinden Gelip Gagauzya'ya Yerleşen Türkler:

Gagauzların büyük bir bölümü, IV-X. yüzyılda Avrupa'ya göçen Hunlar ve Bulgarlar'dır. Bir bölümünün de IX-XI. yüzyılları arasında Selçuklulardan önce batıya, Karadeniz'in kuzey tarafından göçen Türkler olduğu şüphe götürmeyen bir gerçektir. Gagauzların/ Oğuzların Doğu Avrupa'ya ilk göçleri, Hazar Denizi ile Karadeniz'in kuzeyinden olmuştur. Göçlerinin kısa hikâyesi şöyledir:

Hunlar, M.Ö. 58'de zayıflayıp ikiye bölündü. Bu ayrılık, onları daha da zayıflattı. Yıkılma süreçleri 216 yılına kadar sürdü. *Büyük Hun Devleti*'nin dağılmasından sonra Asya'nın batısında oturanlar, batıya doğru göçerek Aral Gölü ile Hazar Denizi arasında yaşayan Alanların topraklarını ele geçirdiler. Hunlar burada da durmayarak daha batıya göçmeye devam ettiler. Avrupa'daki kavimler bu göçe karşı koyamadılar. Devrin güçlü devleti olan Roma İmparatorluğu, Hunların akınlarını durduramadı. Bu göç sonucunda Roma İmparatorluğu, 395'te Doğu Roma İmparatorluğu ve Batı Roma İmparatorluğu olmak üzere ikiye ayrıldı. Batı Roma İmparatorluğu 476'da yıkılmış, yerine pek çok küçük devlet kurulmuştur. Hunlar batı yönüne iki koldan girmişlerdir. Bir kol Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'nın içlerine kadar ilerlemiştir. İkinci kol ise Kafkasya'dan kuzeye dönüp Anadolu'ya

² 370 Numaralı *Muhâsebe-i Rum ili Defteri*, 937 (1530).

³ Nevzat Özkan, "Gagavuz Türkçesi", *Türkler Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, C. 20, s. 250-261.

girmiştir⁴. İki taraftan Hun akınları arasında kalan Roma İmparatorluğu, vergi vermeye mecbur kalmıştır.

Bulgar kelimesi, Türkçe *bulgamak* " birbirine karışmak"⁵ fiilinden türemiştir. Bir kısım Hunlar ile Dinyeper-Volga arasında yaşayan Ogur Türklerinin karışımından Bulgar kavmi doğmuştur⁶. Bulgarların M.S. II. yüzyıldan itibaren Ural Nehri çevresinden Karadeniz kıyılarına kadar Hunlarla geldiği anlaşılmaktadır⁷. "*Bizans Tarihçilerinden Rhetor Priskos ile Sudies, 463 yılında, Şaragur, Ugor ve Onogur adlı Hun kabilelerinin Karadeniz'in kuzeyinde, Tuna Irmağı'nın kolları ile Volga arasındaki bozkırlarda yaşamış olduklarını kaydederler. ... Bu tarihten aşağı yukarı 20 yıl sonra, 482'de, Bizans kaynakları bu konfederasyonun veya onun en önemli kabilesinin adı olarak Bulgar adını da zikrederler*"⁸.

Uzlar / Gagauzlar, Volga / Volga ötesi Oğuzlarından bir bölümdür⁹. Büyük Oğuz boylarının batı kısmını teşkil etmektedir. Rus kaynaklarında "*Torki*", Bizans kaynaklarında ise sadece "*Uz*" olarak geçmektedir¹⁰. Uz, Oğuz kelimesinin bozulmuş veya farklı dillerde yazılmış biçimidir.

Uzları, 860 yılında Hazarlara komşu olarak Hazar Denizi'nin kuzeydoğu taraflarında İdil nehrinin doğu kenarlarında görmekteyiz¹¹. Peçeneklerin yerini işgal eden Uzların uzun bir süre Yayık-İdil sahasında kaldıkları anlaşılmaktadır¹².

Onlar, arkalarından gelen Kumanlar / Kıpçakların baskısıyla yurtlarından ayrılmışlar. Karadeniz kıyılarında bulunan Peçenekler, 860'tan itibaren Uzların baskısından dolayı İdil / Volga'nın batısına geçmişler, Uzlar da onların boşalttıkları yerlere yerleşmişlerdir¹³. 985'te kuzey Rusya'da Suzdal-Rostov bölgesinde, Orta İdil'in batısından, Sura, Oka ve Don Nehirlerinin başlarına kadar uzandıkları tahmin edilmektedir. 1036'da Kiyef Rusyası'nın güneyine gelişleri tarihe not olarak düşülmüştür¹⁴.

Uzlar, 1048'de Peçenekleri bu defa Dinyeper boylarından çıkarıp batıya doğru sürmüşlerdir. Bu baskı yıllarca sürmüş, göç dalgaları

⁴ Ankara'nın Gütül ilçesi, Salihler obası kaya üstü resim ve motifleri ile Türk karakterli yazıların, Hunlar Dönemi'nden kaldığını düşünmekteyiz.

⁵ Bu fiil, Eski Türkçeden beri *karıştırmak*, *karışmak* anlamlarıyla yürürlükte (Geniş bilgi için bk. Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara 1987, s. 35; Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 1968, s. 52; DLT, s. 114-114).

⁶ Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, İstanbul 1999, s. 51.

⁷ Géza Fehér, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara 1999, s. 6-7, 15.

⁸ Talât Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara 1987, s. 1.

⁹ László Rásonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1971, s. 132.

¹⁰ A. N. Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 2002, s. 65.

¹¹ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz...*, s. 31.

¹² Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz...*, s. 65.

¹³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 2000, s. 182-183; A. N. Kurat, *Peçenekler*, İstanbul, 1937, s. 150.

¹⁴ Kurat, *Peçenekler*, s. 66.

Avrupa'nın ortalarına kadar devam etmiştir¹⁵. 1055-60 yıllarında Orta Dinyeper boylarına ulaştıkları bilinenler arasındadır¹⁶. Türklerin bu yıllarda batı istikametine göçlerinin başını Peçenekler çekmektedir. Arkasından Uzlar, daha geride Kuman / Kıpçaklar yürümüşlerdir. Göç sırasında Peçeneklerin terk etmek zorunda kaldığı yerleri Uzlar, onların boşalttıkları yerleri Kuman / Kıpçaklar doldurmuştur. Bu baskıdan dolayı Rusya içlerinde yayılan çok sayıda Uz topluluğu kalmıştır¹⁷. Bunların bir kısmı Rusya'da Ros Nehri boylarına yerleşmiştir. Aynı yıl Rus Knezleri, Uzların üzerine sefer düzenlemişler, onlar da bu süreç içerisinde direnemeyince Tuna istikametine çekilmişlerdir¹⁸.

1064-65'te altmış bin haneden¹⁹ müteşekkil Uzlar, Balkanlar'a büyük bir akın gerçekleştirdiler, Bizans ve Peçeneklerin yenilgisine uğrayıp geri çekilmek zorunda kaldılar²⁰. Şaman olan Uzların 1086'da başbuğları Gündoğdu'dur²¹.

Arkadan gelen baskı şiddetlenince, bir kısmı Karadeniz'in kuzeyinde, *Dobruca* civarında kalmış²², başka bir kısmı ise Tuna'yı geçmiş ve Balkanlara inmiştir. Diğer bir kısmı Rus Knezleri tarafından hizmete alınarak sınır boyuna yerleştirilmiştir. Torçsek şehrinin Uzları yerleştirmek için kurulduğu bilinmektedir. Bu bölgedeki *Torçin*, *Torkin*, *Torkskoye* ve *Torkitsi* yer isimlerinin de Uzların mirası olduğu kabul edilmektedir²³.

Urfalı Meteos, Kıpçakların Peçenekleri ve Uzları önlerinden sürerek Balkanlar'a kadar getirdiğini; Peçenek ve Uzların 1050-1051'de Bizans topraklarına akın yaptıklarını ve bir prensi esir ettiklerini kaydetmiştir²⁴.

Uzların önünden batıya doğru ilerleyen Peçeneklerin 1050'de Bizans topraklarına girdiği, Makedonya ve Bulgaristan'a yerleştirildiği ve onların Hristiyanlığı kabul ettiği bilinenler arasındadır. Günümüzde Romanya

¹⁵ Kurat, *Peçenekler*, s. 150.

¹⁶ Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1992, s. 67.

¹⁷ Bu Türk boyları derme evleri, binek hayvanları ve yaşama tarzları ile göç etmeye son derece uygundur. Dinleri de Şamanlık idi.

¹⁸ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz ...*, s. 47.

¹⁹ Bazı kaynaklara göre 600.000 nüfustan bahsedilmektedir (Geniş bilgi için bk. Kurat, *Peçenekler*, s. 151)

²⁰ Rásonyi, age, s. 132; A. Zeki Velidi Toğan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul 1981, s. 158; Kurat, *Peçenekler*, s. 150.

²¹ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz ...*, s. 91.

²² Dobruca bölgesinde kalan Uzların günümüzdeki Gagauzların bir bölümü olduğu düşünülmektedir. Karadeniz'in kuzeyinde kalan Uzlar, daha sonra Rus hâkimiyetine geçmiştir. Bugünkü Gagauzların büyük çoğunluğu Uzlardır. Diğer bölümü ise Peçenek ve Kuman Türklerinin Hristiyanlığı kabul edenlerin torunlarıdır (Kurat, *Peçenekler*, s. 151; Kafesoğlu, age, s. 195; Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Ankara 1996, s. 18).

²³ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz ...*, s. 67.

²⁴ *Urfalı Meteos Vakayı-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (Türkçeye Çeviren: Hrant D. Andreasyan), Ankara 1987, s. 91.

sınırları içerisinde yer alan Erdel bölgesinde yer alan *Uzi Szoroş* (Uz Boğazı) Uzların hatırası olarak kabul edilmektedir²⁵.

Uzlar, 1065'te Tuna'yı geçip Balkanlar'a inince akıncılığa çıkarlar. Uzlar, Tuna'dan sonra Peçeneklerin arkasından Makedonya, Trakya ve Selânik taraflarına inmişler, buraları yağmalamışlardır²⁶. 1065-66'da Bizanslılar çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu büyük bir ordu ile Tuna tarafına Uzların üzerine yürür. Nehrin kıyısında şiddetli bir muharebe başlar. Zorlu bir savaştan sonra Uzlar galip gelir. Bizans komutanı Vasil'i de esir alırlar²⁷.

Fakat Uzların bu akınları kendilerine bir fayda getirmez. Aksine onlar için sıkıntılı günler başlar. Eski düşmanları Rus, Bizans ve Peçeneklerin saldırıları, soğuk, salgın hastalıklar, açlık onların toplu hâlde kırılmalarına sebep olur. Birliklerini koruyamayan Uzlar, dağıldıktan sonra bir kısmı Bizanslara, bir kısmı geri dönüp Ruslara sığınır²⁸.

Uzlar, birliklerini kaybettikten sonra düzenli bir devlet kuramamışlardır. Bizanslılar onları ağırlıklı olarak Makedonya'da iskân ettirmiş, gerektiğinde paralı asker olarak cephelere götürmüştür²⁹. Makedonya'daki Türk unsurunun kuvvetlenmesi de onların yerleşmesi ile gerçekleşmiştir.

Bizans, Selçuklu akınlarını durdurabilmek için kendilerine sığınan Uz ve Peçenekleri Anadolu'ya geçirmiştir. Malazgirt Savaşı'nda Bizans tarafındaki Oğuzların sayısının 15.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir³⁰.

Diojen, Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusunun sağ tarafına Uzları, sol tarafına da Peçenekleri yerleştirir. Savaşın tam kızıştığı anda Peçenek ve Uzlar, Selçuklular tarafına geçerler. Bizans ordusu bir anda dağılır³¹. Bilindiği gibi Selçuklular, savaşı kazanır.

Saltık-nâme'ye göre Saltık Gazi, Edirne ve Batı Trakya tarafına geçtiğinde, bu yörede yaşayan çok farklı halkları karşısında bulur. Bunlardan bir kısmı Bizans kalıntısı olmalıdır. Fakat önemli bir bölümü ise Oğuzlardan önce gelen gayrimüslim Türklerdir. Batı Trakya'da bulunan *Uzgaç*, 1530 tarihli tahrir defterine göre Edirne'ye bağlı *Uzgaş karyesi* ve *Uzgaş mezrası*³², Selânik'e bağlı *Uzguraf karyesi*, Ilıca'ya bağlı *Uzgurova karyesi*,

²⁵ Râsonyi, age, s. 132.

²⁶ Kurat, *Peçenekler*, s. 150; Kafesoğlu, age, s. 183.

²⁷ Uzlar, Vasil için çok yüklü bir fidye isterler. Bizanslar, komutanları Vasil'i bir Uz askerine rütbe ve para vererek kurtarırlar (bk. *Urfalı Meteos Vakayı-nâmesi*, s. 123).

²⁸ Sümer, age, s. 67; Kafesoğlu, age, 184; Kurat, *Peçenekler*, s. 152.

²⁹ Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1992, s. 67-68.

³⁰ Sümer, age, s. 68.

³¹ *Urfalı Meteos Vakayı-nâmesi*, s.142.

³² *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri I (937/1530)*, Ankara 2001, s. 119.

Bedriç nahiyesine bağlı *Uzgurova mezarası*³³, Vılçıtrın livası-Lab nahiyesine bağlı *Uzunak karyesi*, Hersek livasına bağlı *Uzbiya karyesi*³⁴, Ohri'ye bağlı *Uzгур kenisesi*, İlbasan livasına bağlı *Uztoror karyesi*, Avlonya livasına bağlı *Uskurgojde karyesi*, *Usyot karyesi*, *Uzguralçe karyesi*, *Uzguraliçe*, *Uzgurat karyesi* ve *Uzgurat mezarası* (Avlonya kazasına bağlı)³⁵ yer adları Uzların mirası olmalıdır.

2. Saltık-nâme'ye Göre Gagauzlar:

Saltık-nâme'de verilen bilgilere göre günümüzde Romanya'ya bağlı Babadağı bölgesinde Hristiyan Türkler bulunmaktadır. Hatta Saltık-nâme'nin girişinde geçen: “*Rivayet edenler şöyle anlatırlar ki Sarı Saltık'ın asıl ismi, Hızır'dır. ... Onun çok sayıda kazanâmesi ile çok sayıda cengi vardır. Kâfirler, “Baba” diye yâd ederlerdi. On iki yerde makamı vardır. Baba dedikleri Babadağı'nu Sarı Saltık fethetmiştir. Hâlâ kasabada makamları ve tekkesi bulunmaktadır. Tekkenin koyunu ve sığırı çoktur*”³⁶ bilgisinden anladığımıza göre Babadağ ismi de bizzat Sarı Saltık'tan gelmektedir.

Saltık-nâme'de verilen bilgilere göre Babadağ ve Babadağ'da yaşayanlar Saltık Gazi için çok önemlidir. Saltık Gazi Kefe'ye giderken Babadağ'da bir bey karşısına çıkar. Olayın devamı şöyle gelişir: “*Bu tarafta Şerif (Saltık Gazi), bir hisarcığa yetişti. Beyi, karşılamaya geldi. Server'e hizmet etti, nimet getirdi ve iman arz kıldı. Şerif, o beye izzetler edip hoşgördü. O bey: ‘-Server! Kerem et, bu yerde bir makam edin. Oturalım, kâfirler ile gaza edelim, dedi. Şerif: ‘-Ya melik! Beni mazur gör. Çok uzun zamandır Kefe tarafından ve Müslümanlardan ayrırım, dedi. O bin kişiden üç yüzünü, o beyin yanında bıraktı. Beyin adına, Papa Dimitri derlerdi. Şerif ona, İbrahim’ diye ad koydu. Ayrıca oradaki kaleye ve şehre, “Baba” diye ad koydu*”³⁷.

Saltık Gazi, Babadağ ve Dobruca'ya uğradığında hep itibar görür. Çünkü bu çevrede yaşayanlar onun dostudur: “*Bir süre sonra, Tolcan denilen yere ulaştılar. Tuna'nın üstü idi. Orada yaşayanlar, Server'e dost idiler. Denizin diğer sahilinden onların üzerine kâfirler gelip hücum eylemişler. Ne kadar gemileri varsa hepsini yakmışlar. ... Seyyid, suyu tekrar beri geçti, Baba'ya gelip bir süre orada dinlendi. Oradan da geri Dobruc'a geldi. Melikler ile sohbet etti. Seyyid'in bu bölgede beyliğe koyduğu adamın sayısı, yaklaşık yüz idi. Şerif, oradan da ayrılıp gitti. Bir süre sonra Edirne Kale'sine erişti*”³⁸. “... Şerif oradan ayrıldı, Dobruc ilindeki zaviyesine geldi.

³³ 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri I (937/1530), Ankara 2003, s. 88, 117.

³⁴ 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri II (937/1530), Ankara 2003, s. 65, 116.

³⁵ 367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri III (937/1530), Ankara 2008, s. 95, 100.

³⁶ Necati Demir-M. Dursun Erdem, *Saltık Gazi Destanı*, Ankara 2000, s. 21.

³⁷ Demir-Erdem, age, s. 121.

³⁸ Demir-Erdem, age, s. 277.

Oradan da göçtü, halkı daha önce imana gelen bir kaleye geldi. Oraya, Baba diye ad vermişlerdi. Tuna'ya yakın idi. Oraya geldi, halk ile muhabbet etti. Sonra geri döndü. Giderken bir makama uğradı. Oranın meliki, Şerif'i karşıladı. Ziyafetler verildi. Seyyid'i güzel bir şekilde ağırladılar³⁹.

Ukrayna'nın İsmail şehrinin nasıl bu adı aldığı da Saltık-nâme'de rivayet edilmektedir. Saltık Gazi bir gün Babadağ'a gider. Orada yaşlı bir papaz Saltık Gazi'yi karşılar. Bu bölgenin beyi *İstefan*, Hz. Peygamberi rüyasında görmüştür. Saltık Gazi gelince İstefan, Müslüman olur. Saltık Gazi de onun adını İsmail olarak değiştirir ve bu bölgeye bey olarak görevlendirir. İsmail, Saltık Gazi ölene kadar hem Babadağ bölgesinin beyi hem de onun gaza arkadaşı olarak eserde zikredilir. Ayrıca Saltık Gazi, Babadağ'da bir zaviye yaptırır. Zaman zaman ailesi ile buraya göçer. Eserde Saltık Gazi'nin Babadağ'a onlarca kez nasıl gidip kaldığı ve burada dinlediği anlatılmaktadır⁴⁰.

2.Saltık-nâme'ye Göre Anadolu'dan Gagauzya'ya Göçen Türkler:

Kaynaklara göre Müslüman Türkler, Rumeli'ye 1350'li yıllarda geçmişler, 1360'da Edirne'yi fethetmişlerdir⁴¹. Hâlbuki Saltık-nâme'ye göre Müslüman Türklerin Trakya'ya geçişi, 1200'lü yılların ortalarına kadar gitmektedir⁴².

Kaynaklardan anlaşıldığına göre Sultan I. Murad'ın kalıcı fethinden yaklaşık 100 yıl önce Batı Trakya fethedilmiş, fakat birkaç kez el değiştirmiştir. Kaynakların yetersizliğinden dolayı, bu durum kesinleştirilememiştir. *Saltık-nâme*⁴³ veya diğer adıyla *Saltık Gazi Destanı*, Batı Trakya ve Edirne'de kaleme alınmıştır⁴⁴.

³⁹ Demir-Erdem, age, s. 303.

⁴⁰ Demir-Erdem, age, 279-650.

⁴¹ *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, (Hazırlayan: Atsız), İstanbul 1992, s. 50-51.

⁴² Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Batı Trakya sınırları içerisinde kalan *Lavara*'nın eski adı *Saltıkköy*, Valtos'unki ise *Saltıklı*'dir. Saltık Gazi ile ilgili olan bu iki yer adının Batı Trakya coğrafyasında yer alması, gerçekten ilgi çekicidir. Saltık Gazi'nin pek çok yerde türbesi ve makamı bulunmaktadır. *Saltık-nâme*'ye göre, Saltık Gazi'nin kendisinin ve gaza arkadaşlarının Batı Trakya'nın Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında büyük rolü olmuştur. *Saltıkköy* (>Lavara), *Saltıklı köyü* (>Valtos), *Karashaklı köyü* (>Sakkos), *Yeni Umurbeyli köyü* (>N. Cheimoneio), *Eceköy* (>Lepti) yer adları da bunun en önemli delilleri arasındadır.

⁴³ *Saltık-nâme'nin nüshaları*: 1. İ. H. Uzunçarşılı'nın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunduğu ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın tanıttığı nüsha. Eser, kütüphanenin Hazine Bölümü 1612 numarada kayıtlı olup 618 sayfa ve üç ciltten oluşmaktadır. Baştan eksik olan nüsha, 1591 yılında istinsah edilmiştir. 2. Dr. Müjgan Cunbur'un Millî Kütüphanede bulunduğu nüsha ise hâlen aynı kütüphanede, Yazma Eserler Bölümü 64 numarada kayıtlıdır. 283 yapraktan oluşan eser, baştan ve sondan eksiktir. İstinsah tarihi belli değildir. 3. Bor'daki Halil Nuri Bey Kütüphanesinde bulunan nüsha, 17292 numarada kayıtlı olup 2 ve 3. cildi içermektedir. 499 yapraktan ibaret olan eser, 1578'de Edirne'de istinsah edilmiştir. 4. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnü'l-Emin Mahmut İnal Bölümü 3056 numarada kayıtlı olan bu nüsha, 95 yapraktan müteşekkil olup 1733 yılında Emin b. Halil tarafından istinsah edilmiştir. 5. Millî Kütüphane Yazma Eserler Bölümü A. 2897 numarada kayıtlı olan yazma, 170 sayfadan ibarettir ve müstensihî belli değildir. Fahir İz, Müjgan Cunbur, Şükrü H. Akalın ve Kemal Yüce yukarıda sayılan nüshalar üzerinde kıymetli

Saltık-nâme'nin birinci ciltteki “*Sarı Saltık'ın Rumeli'ye Geçmesi*”, “*Sarı Saltık'ın İstanbul ve Balkanlara Seferi*”; ikinci ciltteki “*Şerif'in Rum İline Geçmesi*”, “*Firengistan'ın Fethi ve Sedd Hikâyesi*”, üçüncü ciltteki “*Ayas Bey'in Eflak Meliki ile Cenk Etmesi*”, “*Umur Bey'in Rumeli'ye Geçmesi ile Osman Gazi ve Evladının Rumeli'ye Geçmesi*” bölümleri, Oğuzların Balkanlar'a ve Doğu Avrupa'ya göçlerini anlatmaktadır. Saltık-nâme'nin bahsedilen bölümleri ve diğer bölümleri Oğuz Türklerinin tarihi açısından tarihî kaynaklarla karşılaştırılarak tek tek incelenmelidir.

Saltık-nâme'den anlaşıldığına göre *Sarı Saltık*, XIII. yüzyılda yaşamış, Anadolu ve Rumeli'nin Türkler adına fethinde birinci derecede rol almış bir Türk kahramanıdır. O, *Sinop*'ta doğmuş, hayatta olduğu süre içerisinde üç kıtaya âdaleti, doğruluğu ve aydınlığı bu ilimizden hareket ederek götürmüştür. Hayatının daha sonraki yıllarında *Edirne*'ye taşınmış, burayı “*gaziler ocağı*”⁴⁵ ve “*fetih kapısı*” durumuna getirmiştir. Sarı Saltık'ın faaliyet alanı, yukarıda da bahsedildiği gibi Anadolu'dan başlar. Daha sonra haksızlık, kanunsuzluk, zulüm ve kötülüklerin bulunduğu bütün yeryüzüne uzar. Yani Sarı Saltık, nerede kötülük, kanunsuzluk ve zulüm varsa düzeltmek için oradadır.

Saltık Gazi'nin Balkanlar'da, Anadolu'da, Kafkaslar'da, Orta Asya'da pek çok türbesi ve makamı bulunmaktadır⁴⁶. Bunların bir kısmı, muhtemelen XIII. yüzyıldan kalmıştır.

Saltık-nâme'ye göre Saltık Gazi, Edirne ve Batı Trakya tarafına geçtiğinde, bu yörede yaşayan çok farklı halkları karşısında bulur. Bunlardan bir kısmı Bizans kalıntısı olmalıdır. Fakat önemli bir bölümü ise Oğuzlardan önce gelen gayrimüslim Türklerdir. Batı Trakya'da bulunan *Uzgaç*⁴⁷,

---

araştırmalar yapmışlardır. 6. Hâlen Necati Demir'in şahsi kitaplığında bulunan altıncı nüsha ise Gaziantep'in Sarısalkım köyünde bulunmuştur. *Başı ve sonu tam olan tek nüshadır*. 29 x 18 cm. ebadındadır. Siyah deriden yapılmış cilde sahiptir. Yazma, *Bekirli Genç Osman-zâde* lakaplı *Yusuf oğlu Ömer* tarafından, *Ebü'l Hayr-ı Rûmî*'nin Saltık-nâme'sinden 26 Recep 1279 / 1863'te istinsah edilmiştir. Bu nüsha hakkında Necati Demir tarafından iki tanıtma yazısı yazılmıştır.

⁴⁴ Saltık Gazi ile ilgili rivayetler, XV. yüzyılda halk arasında, özellikle Balkanlar'da, yaygın olarak anlatılmaktaydı. Bu durum, *Cem Sultan*'ın dikkatini çeker. Yanındaki görevlilerden biri olan *Ebü'l Hayr-ı Rûmî*'yi, Sarı Saltık ile ilgili rivayetleri toplamak üzere görevlendirir ve Saltık Gazi'ye ait menkıbelerin yazıya geçirilmesini sağlar. Eserin yazarının verdiği bilgilere göre, *Saltık-nâme*'nin yazılışı yedi yıl sürmüştür. Dolayısıyla eser, *Ebü'l Hayr-ı Rûmî* tarafından 1473-1480 yılları arasında, Edirne'de yazılmıştır.

⁴⁵ “*Nağıldür kim Andriyye, Server elinde kırk bir yıl olup Müslümânlar elinde bang-ı dîn urulur kâ'im-i İslâm oldılar. Gâziler ocağı oldı. Gâziler ocağı olduğına sebep oldur, zira gâziler anda dirnek iderlerdi. Dîn kuvvet şutup İslâm eblinü tahtı idi, mübârek yir idi, kutlu maķâm idi. Andan her yire gâziler uğur görürlerdi ve Seyyid gâzilere vaşiyet iderdi ki dâyim; İy gâziler ber-hürdâr olasız. Bu ocağı zinhâr terk eylemeñ kim sa'âdetmendler yiridür, dirdi. Ol vaķıt Sulţân Seyyid, Andriyye'de otururken bir kaç yarânlarla Tunca kenârı üzere bir bâķçesi var idi, dâ'im anda seyr iderdi, ilâhî şohbet iderdi*”. (Demir-Erdem, *Saltık-nâme*, s. 461).

⁴⁶ Geniş bilgi için bk. Şükrü Haluk Akalın, “Sarı Saltık'un Türbe ve Makamları Üzerine”, *1. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, Ankara 1998, s. 9-28.

⁴⁷ Uzların Karadeniz'in kuzeyinden dağıldığı yıllarda, çoğunlukla batıya gitmekle beraber, bir kısmı güneye inerek Orta ve Doğu Karadeniz bölgesine yerleşmiştir. Yomra ilçesine bağlı Özgül

*Balabanköy*⁴⁸ (>Dialampi), *Komara*⁴⁹, *Tatarköy* (>Seterna), *Tatar Yeniköy* (>Neochorl) yer adları, muhtemelen Müslüman Oğuz öncesi Türklerin mirasıdır.

Gagauz tarihi konusunda *Saltık-nâme*, belki de en önemli kaynaklardan birisidir. Esere göre Gagauzların bir bölümü, Saltık Gazi tarafından Anadolu, özellikle de Konya yöresinden Edirne'ye geçirilen Oğuz Türkleridir. Bu göçlerden biri *Saltık-nâme*'de şöyle anlatılmaktadır: “(*Saltık Gazi*), *oradan kalkıp Sultan Alaeddin'in yanına gitmek üzere Konya'ya yöneldi. Beyler ve halk, erkekten ve dışiden her kim varsa Seyyid'i karşılamaya geldiler: 'Sultan Baba geldi', diye karşıladılar. Mübarek elini öptüler. Sultan da geldi. Atlarından indiler, görüştüler. Geri atlarına bindiler, şehre geldiler. Server'i misafir ettiler. Sultan ile Seyyid, Ulu Cami'ye gelip halka vaaz ve nasihatler ettiler: 'Din için gayreti elden bırakmayın. Dinin doğru saydığı şeylerin aksini yapmayın. Zulümden*

---

beldesinin eski ismi, *Uzmesehor*'dur. Yine Yomraya bağlı Kıratlı köyünün önceki ismi ise *Uzarak*'tır. Trabzon'da *Uz Merası* (Yazıoba köyünde-Sürmene), *Guzari* (Adacık beldesi, Benlitaş mahallesi-Akçaabat) bulunmaktadır. Aynı yörede, Demirciler köyünden doğup Yomra ilçe merkezinin hemen yanından denize dökülen *Uz Deresi*'nin isim babası da Uzlar olmalıdır. Tahrir defterlerinde Maçka'ya bağlı *Guzari* adlı köy de Oğuz / Uz kelimesinin bozulmuş biçimi olmalıdır. Trabzon'un hemen batısında da Uzlarla ilgili olduğu düşünülen yer isimleri bulunmaktadır: Giresun'un *Uzğur köyü* ve Melikli köyüne bağlı *Uzğara mahallesi*. Ordu ve Giresun yöresi ağzlarında *Uzğurlu*, "içten pazarlıklı, çekingen" anlamlarına gelmektedir (Geniş bilgi için bk. Necati Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı*, Ankara 2005, 37-40).

⁴⁸ *Balaban*, Türkçe bir isim olup Kıpçak Türklerinin bir oymağının adıdır (Kafesoğlu, age, s. 194, 371, 394; M. Fuat Köprülü, "Balaban", İA, C II, s. 263-268; Hilmi Göktürk, *Türk Mührü*, s. 152-153). 1486 yılında kaleme alınan tahrir defterinde, Of ilçesine bağlı *Balaban* karyesi ve *Balaban Deresi* bulunmaktadır. 1515 yılında, Of'ta 28 hane Balaban'ın yaşadığı tahrir defterinde açıkça kayıtlıdır (Bostan, age, s. 345, 339).

⁴⁹ Fergane civarında yaşayan Sakaların bir şubesi olarak kabul edilmektedirler ve Türk'türler. Bulgarların atası olabileceği de söylenmektedir (A. Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 407). Pomponius Malea, I. yüzyılda Karadeniz çevresindeki kavimleri sayarken Khomora (Komar) ve Khomani (Kumanlar) lere de yer vermektedir (Pomponius Malea, *Chorographia*, (Editör: C. Frick), Lipsiae 1880, s. 13). Ayrıca Kaspium (Hazar) Denizi'nin yukarısında yaşayan Komarilerden de bahsetmektedir (Malea, agy). O, Kumarların, Kumanlarla aynı Türk boyu olabileceği görüşündedir. *Komar / Komar*, Yunan tarihçileri tarafından Türk kavimleri arasında da sayılmıştır (A. Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 407'den naklen). Türkiye'de, Komarlarla ilgili pek çok yer ismi bulunmaktadır: *Kumarı* köyü-Merkez Kütahya; *Kumarlar* Etili bucağı, Çan-Çanakkale; *Kumarlı* Tecirli-Osmaniye; *Kumarlı* Andırın-Maraş; *Kumarlı* Göksun-Maraş; *Kumarlı* Çarşamba-Samsun; *Kumarlı* Boyabat-Sinop; *Kumarlı* Kangal-Sivas; *Kumartaş* Merkez-Afyon; *Kumartaş* Kalecik-Ankara; Van'ın Erciş ilçesi İkizçalı köyünün eski ismi *Komar*; Afyon Sincanlı Akdeğirmen köyünün eski ismi *Kumar*'dır. Of'un Barış köyünün önceki ismi ise *Komar*'dır (İçişleri Bakanlığı, *Köylerimiz*, Ankara 1968, s. 384, 707, 709). *Komare* (Yomra), *Komarı köyü* (Sinop), Akçaabat'ın Demirci köyünün bir mahallesinin ismi *Komarlı*'dır. Trabzon merkez ilçe, Akçaabat merkez ilçe ve köyleri, Söğütlü beldesinde oturan çok sayıda ailenin soyadı *Komar*'dır. Balkanlar'da, Macaristan'da arkeolojik araştırma yapılan ve Macar kültürünün tarihi açısından önemli eserlerin bulunduğu bir yerin ismi, *Komaromban*'dir. Budapeşte'nin kuzey batısında *Komaran kalesi*, Selânik yakınlarında *Komaran* nahiyesi bulunmaktadır. Lâtince *Rhododendron Ponticum*'un Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin bazı yörelerindeki ismi *Kumar çiçeği*'dir. (Geniş bilgi için bk. Necati Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı*, Ankara 2005, 37-40).

⁴⁹ Demir-Erdem, age, s. 279.

sakının', dediler. Halk bağırsıp ağlaştı: '... **Sizler gaza niyetine çıkıp ev ve yurt ile Edirne'ye gidiniz. Zira buradaki ibadetten, oradaki yatıp uyumak hayırlıdır. Kaldı ki orada ibadet de edersiniz, sevaplar kazanırsınız**', deyip halkı hep o tarafa yönlendirdi. **O söz üzerine Konya diyarından bin ev göçtü. Gaza niyetine Rumeli'ne ve Edirne'ye gittiler. Edirne Kalesi'ne girip oturdular. Etrafta gazalar ederlerdi**". Bu rivayetlere göre Müslüman Türkler, Balkanlar'a Saltık Gazi zamanında, XIII. yüzyılda geçmiş ve Rumeli'nin muhtelif bölgelerine yerleşmiştir. Bu Müslüman Türklerin nasıl çaresiz kalarak Hristiyanlaştıkları da eserde anlatılmaktadır.

Saltık-nâme'ye göre Selçuklular döneminde Çanakkale Boğazı'nı geçip Edirne ve çevresine yerleşen pek çok Türk grubu da bulunmaktadır. *Saltık-nâme*, 1200'lü yıllarda, Saltık Gazi zamanında bölgeye yapılan göçler, iskânlar, savaşlar ve tarihî olaylar üzerine kaleme alınmış bir eserdir.

Saltık Gazi, Balkanlarda bir savaş sırasında şehit olur. Şehit olmadan önce: "... *Ben giderim! Siz beni yıkayıp kefenleyin. Alıp mumumun yanına götürün. Çevredeki beyler sizden benim ölümü isterler. Birer tabut hazırlayın. Bir gece dursun, adamlarına verin. Ben o tabutlarda görüneyim. Benim tabutumu her yere koyun. Sizler de koydukları zaman görürsünüz, dedi*"⁵⁰. O yüzden Saltık Gazi'nin kabrinin çok yerde olduğu rivayet edilmektedir.

Saltık Gazi öldükten sonra gaza arkadaşları İlyas Gazi, Ahmed Gazi, İsmail Gazi, İbrahim Gazi ve İshak Gazi kalır. İlyas Rumi, yıllarca Edirne ve çevresini savunur. Fakat Sırlar, Bulgarlar, Ruslar, Boğdanlılar, Eflaklılar, Hırvatlar yıllarca Edirne'ye saldırdılar. İlyas Gazi, Ahmed Gazi, İsmail Gazi, İbrahim Gazi ve İshak Gazi çeşitli savaşlarda şehit olduktan sonra Edirne'de yaşayan Müslüman Türkler, Anadolu'daki beyliklerden de yardım gelmeyince, İstanbul'daki Bizanslıların da baskısıyla buradan Tuna Nehri'nin güneyine doğru göçerler⁵¹.

Saltık-nâme'de güneye göçen Türklerin en son nereye ulaştığından ve akıbetlerinin ne olduğundan bahsedilmez. Öyle anlaşılmaktadır ki Edirne'den kuzeye göçen Türkler, buralarda soydaşları ile karşılaşp kaynaştılar, daha sonra da Hristiyanlığı kabul ettiler. Nitekim Yazıcıoğlu Ali'nin kaleme aldığı *Selçuk-nâme*'de bu konu aydınlığa kavuşturulmuştur.

3. Selçuk-nâme'ye Göre Anadolu'dan Gagauzya'ya Göçen Türkler:

Gagauzların kök tarihi ile ilgili diğer bir eser de XIV. yüzyılda *Yazıcıoğlu Ali* tarafından Türkçe olarak kaleme alınan *Selçuk-nâme*, diğer

⁵⁰ Demir-Erdem, age, s. 620-621.

⁵¹ Demir-Erdem, age, s. 625-

adlarıyla *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Târih-i Âl-i Selçuk* ve *Oğuz-nâme* adlı eserdir⁵².

Eser, Selçuklu Devleti ile Oğuz Türklerinin en önemli kaynaklarından biri durumundadır. Eserin İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde (Revan nu. 1390-1391) iki ve Paris Bibliothéque Nationale'de bir olmak üzere üç nüshası bulunmaktadır. Eserde Saltık Gazi'nin Anadolu'dan götürdüğü Türkleri, *Dobruca* bölgesine nasıl yerleştirdiği ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. *Selçuk-nâme*, 1300'lü yılların eseri olmakla bu konuda daha da önem kazanmaktadır.

1196'da Moğolların güçlü bir şekilde dünyaya açılmasından sonra Asya ve Avrupa'da dünya pek çok olaya şahit olmuştur. İki kıtaya yüzlerce yıl Moğollar şekil vermiştir. Selçukluların 1243'te Köseadağ'da Moğollara yenilmesi ile Anadolu Selçuklu Devleti çökmeye başlamıştır. Selçuklu Devleti'ne bağlı, gayrimüslim ve Türk beylikler ya kendi başlarına buyruk ya da Moğollara bağlı hareket etmeyi tercih etmiştir.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev öldüğünde oğulları İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıç Arslan ve Alaeddin Keykubat arasında taht kavgaları başladı. İzzeddin Keykavus, devlet adamlarının desteği ve teşviki ile 1246'da tahta çıktı. II. İzzeddin Keykavus döneminde Moğollar, Türkiye Selçuklu Devleti'nin iç işlerine fazlasıyla karışıyorlardı. Neticede devleti üç kardeş arasında paylaştırdılar. Kısa bir süre sora II. Alaeddin Keybubat öldü. II. İzzeddin Keykavus, kardeşi Kılıç Arslan'ı yenerek ülke yönetimini ele aldı.

II. İzzeddin Keykavus, Moğollara vergi vermemek ve onları Anadolu'dan atmak için bir gayret içine girdi. Altın Orda Devleti'nden ve Mısır Memlûkleri'nden yardım istedi. Onu, Moğol Baycu Noyan'a şikâyet ettiler. Baycu Noyan, Konya üzerine yürüdü. II. İzzeddin Keykavus, Konya'yı bırakıp Antalya'ya kaçtı. Kendi komutanlarından Ali Bahadır, Sivrihisar'a bir ordu topladı. Rükneddin Kılıç Arslan, Moğol askerlerini

⁵² *Selçuk-nâme*, diğer adlarıyla *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Târih-i Âl-i Selçuk* ve *Oğuz-nâme* bütün Türk dünyasının ortak eseridir. Bir başka söyleyişle hiçbir eser, *Selçuk-nâme* kadar bütün Türklüğü kucaklamamıştır. Türklüğün dip tarihini ve ortak geçmişini, dünya üzerine yayılışını, Türk boylarının birbiri ile akrabalığını, ilişkilerini en güzel ve en detaylı bir şekilde bu eserde görmekteyiz. Ayrıca Büyük Okyanus'tan Balkanlar'a, Kuzey Buz Denizi'nden Umman Denizi'ne, Afrika ortalarına kadar yayılan Türklüğün birleştirildiği tek eser galiba *Selçuk-nâme*'dir. İslamiyet öncesi Türk kavimlerinin, Moğol kavimlerinin ve Türklerin bir kolu olan Oğuzların dip tarihini içermektedir. Ayrıca Selçuklu Dönemi, Beylikler Dönemi ve Osmanlı Dönemi tarihidir. *Oğuz-nâme*'nin coğrafyası, Türklerin dip tarihinden de bahsetmesi dolayısıyla bütün Türk Dünyasını ve Moğolistan'ı içine alan bölgedir. Dolayısıyla Yazıcıoğlu Ali; Büyük Okyanus'tan Balkanlar'a, Kuzey Buz Denizi'nden Arabistan çöllerine, Afrika kıtasının ortalarına kadar uzayan bir coğrafyadan söz etmiştir. Yazılış tarihi konusunda farklı görüşler vardır. Bazı araştırmacılar 827/1423 tarihini esas almışlardır. Fakat II. Murad'ın 1421'de tahta çıktığını dikkate alırsak bu kadar büyük bir eserin iki yıl gibi kısa bir zamanda yazılabilmesi mümkün görünmemektedir. Eser muhtemelen 1436'da bitirilmiştir. Yazıcıoğlu Ali, eserini Fatih Sultan Mehmed'in babası II. Murad'a (saltanat yılları: 1421-1451) takdim etmiştir.

onun üzerine gönderdi, Ali Bahadır yenildi. II. İzzeddin Keykavus, ülkesinden artık umudu kesince Bizans İmparatoru Mihael Paleologos (Faslıyos)'a durumu bildirmek ve ondan yurt talebinde bulunmak üzere adam gönderdi. Daha sonra kendi temin ettiği kadırgalarla “*Antalyya'dan etfal ve ayal ve vâlidesiyle Faslıyus kıtına İstanbul'a gitti*”⁵³.

Bundan sonraki olaylar *Selçuk-nâme*'de şöyle anlatılmaktadır: “... *Faslıyus anuñ ikrām ve ta'zīminde gāyet mübālağa kaldı ve kendüye ve eṭbā'-ı eṣyā'ına çokluk tekellüf itdi ve ulu konukluklar kırup çok ni'metler dökdi ve bahşişler itdi. Şöyle ki nāz u na'met ve rāhata müstağrak olup vaṭanların unuttular ve her gün 'iş u 'işrete meşgūl idiler. Çün 'Alī Bahādur, Kōniya havālisinde Eltü Benī Kārubān sarāyında emīr-i āhūr Uğurlu ittiḫāyıyla cem'iyet idüp Kōniya'ya Sultān Rūkneddīn'i muḫāşirat itmege varduğda yolda münhezim olup Uç tarafına düşmüş-idi ve Uç tarafında hiçbir ṭuracak yiri yoğ-ıdı. Ve dāyım Uç Türkleri şerrinden korqu-y-ıla yörürdi ki dutup Sultān Rūkneddīn'e göndermeyeler, havāşı ve nökeriyle ol daḫī İstanbul'a, Sultān 'İzzeddīn ḫidmetine müteveccih oldı.*

Faslıyus anı hoş dutdı, envā' kerem ve eṣnāf-ı ni'am birle anı müzeyyen ve müne'im kıldı ve buyurđı ki girü evvelki gibi Sultān 'İzzeddīn ḫidmetine ola. Ve bir kaç kerre Faslıyus'uñ Rūm ilinde düşmānları zāhir oldı, 'Alī Bahādur'ı anlaruñ def'ine gönderdi. 'Alī Bahādur şarāmet ve bahādurlığıyla Faslıyus'uñ düşmanlarını ḫahr eyledi. Ol vāsıta birle anuñ mertebesi Faslıyus kıtında yüceldi vaḫār u ḫişmeti ziyāde oldı ve her kerret Faslıyus hazānesinden aḫa ḫil'atlar ve māl ve ni'met irişürdi.

Bir gün Sultān 'İzzeddīn ve 'Alī Bahādur, Faslıyus'a eyitdiler, “Biz Türk tāyifesivüz, dāyım şehirde durımazuz. Daşrada bize yir ve yurt olsa Anadolu'dan bize ta'alluḫ Türk evlādın getürüp anda yaylasavuz ve kışlasavuz.” didiler.

Faslıyus, Dobruca ilini ki eyü tavar, bücerek tender süt ve āb ve havāşı ḫüb av yirleridür, anlara yir yurt vir. Anadolu'dağı kendülere ta'alluḫ Türk obalarını el altından ḫaber itdiler, kışlak bahānesine İznik'e inüp az müddetde Üsküdar'dan çok Türk evi göçdi. Merḫūm mağfūr Şaru Şaltuḫ anlaruñla bile geçdi. Çokluk zamān Dobruca ilinde iki üç pāre Müslümān şehri ve otuz kırık bölük Türk obaları var-ıdı. Faslıyus'uñ düşmanlarına cevāb idüp ḫahr iderlerdi”⁵⁴.

Eserin ilerleyen bölümünde buraya göçen Türklerin akıbeti şu şekilde anlatılmaktadır: “*Ol tāriḫde Rūm ilinde, Dobruca vilayetinde duran Müslimānlar, ḫalil Ece-y-ile göçüp gemi-y-ile Karasi iline geçdiler. Zirā Anadolu'da fetret olup aḫbār münḫatı' oldı-y-ıdı ve Rūm ilinde Ulğar Begleri ḫurūc idüp Faslıyus üzerine müstevli olup Rūm ilinüñ ekşerin*

⁵³ Yazıcıoğlu Ali, *Selçuk-nâme*, s. 749.

⁵⁴ Yazıcıoğlu Ali, *Selçuk-nâme*, s. 749-751.

*almışlardı. Ol sebebden anlardan üşenüp göçüp Anadolu'ya geçdiler. Rûm ilinde kalanların soyı, Şaru Şaltuk fevt olduğundan sonra mürted ve ahriyân oldılar*⁵⁵.

Öyle anlaşılmaktadır ki II. İzzeddin Keykavus ile Dobruca yöresine giden Müslüman Türkler de gelişen siyasi ve sosyal şartlarla Hristiyanlığı kabul edip bu yörede kalmışlardır.

Kuzeyde, Dobruca ve çevresinde yaşayan Türklerin, XI. yüzyıldan itibaren, Sinop üzerinden Anadolu ile irtibat içinde bulunduğu, iki taraftaki Türklerin birbirinden haberdar olduğu, hatta ticaret veya başka sebeplerle gidiş gelişlerin yapıldığı her iki eserde de sık sık rastlanan konudur⁵⁶.

Sonuç:

Gagauzların adı, tarihi ve kültürü konuları, ilgili bilim adamlarını hep meşgul etmiştir. Onlar hakkında pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Fakat Gagauzlarla ilgili pek çok karanlık nokta ve sır bulunmaktadır.

Saltık-nâme, Osmanlı fethinden önce bölge hakkında bize önemli bilgiler ulaştırması bakımından çok değerlidir. Bu dönem konusunda bilgi veren diğer bir eser de Yazıcıoğlu Ali'nin *Tevarih-i Âl-i Selçuk* adlı eseridir.

Gagauz Türkçesinde Kuman-Kıpçak Türkçesi özellikleri olmasından dolayı, bir kısmının Karadeniz'in kuzeyinden göçtüğü anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte Gagauz Türkçesinde Arapça ve Farsça kelimeler ile İslam dini ile ilgili terimlerin bulunması, Nasrettin Hoca fıkralarının ve Köroğlu Destanı'nın yaygın olarak anlatılması, manilerin Türkiye'deki örneklere benzemesi, Aşık Garip, Arzu ile Kamber, Tahir ile Zöhre gibi halk hikâyelerinin Türkiye'den derlenenlerle ortak olması, Anadolu bağlantısını ortaya koymaktadır. Ancak bu bağlantı Selçuklu Dönemi'nde mi Osmanlı Dönemi'nde mi gerçekleşti? Bu da bilinmeyenler arasındadır.

Her şeye rağmen Yazıcıoğlu'nun kaleme aldığı *Oğuz-nâme*, Gagauzlar hakkında önemli bilgiler içermektedir. *Oğuz-nâme*'ye göre II. İzzeddin Keykavus, Dobruca'ya göçtüğünde burada üç Müslüman şehri, otuz – kırk Türk obası bulunmaktadır. Bu üç Türk şehri, Saltık Gazi ile Konya'ya göçen, o öldükten sonra Tuna'nın güneyine yerleşen Türkler olmalıdır. Dinleri hakkında bilgi verilmeyen otuz-kırk Türk obası ise muhtemelen Karadeniz'in kuzeyinden gelen Hun, Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz ve Kuman boylarıdır.

Bizans İmparatoru VIII. Michael Paleologos (1258-1282), Bulgar sınırını emniyet altına almak için dağınık bir durumda bulunan Türk boylarını bir araya toplayıp onları Dobruca yöresinde iskân ettirmiştir.

⁵⁵ Yazıcıoğlu Ali, *Selçuk-nâme*, s. 888-889.

⁵⁶ Yazıcıoğlu Ali, *Selçuk-nâme*, s. 828-829.

Dolayısıyla Hun, Hazar, Bulgar, Peçenek, Uz, Kuman ve Selçuklu Türkleri burada bir araya gelip bir topluluk oluşturmuşlardır. *Balık* isimli bir Türk beyi, bu birliği Balçık yöresinde Gagauz Devleti hâline getirmiştir.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki Gagauzlar; kuzeyden gelen Bulgar Türkleri, Kuman Türkleri, Peçenek Türkleri ve Oğuz Türkleri ile Anadolu'dan Müslüman olarak gidip orada Hristiyanlığı kabul eden Türklerin oluşturduğu bir Türk topluluğudur. Fakat farklı Türk boylarının bir araya gelmesinden oluşan topluluğun *Gagauzlar* adı ile ortak anılmasının nasıl gerçekleştiği de merak konusudur.

Oğuzların bilinen ilk büyük göç dalgasında gidenlerin *Gök Tanrı* inancına bağlı oldukları, kaya üzerine yazdıkları yazılardan ve figürlerden anlaşılmaktadır. Ancak Bizans ile temas kurduktan sonra Hristiyanlığı benimsedikleri tarihî kayıtlarda açıktır.

Gagauzların tarihi, dili ve kültürü incelendiğinde dilinden, halk edebiyatı ürünlerinden, hatta Gagauzlar arasında anlatılan *Nasreddin Hoca fıkralarından* anlaşıldığına göre onların Anadolu ile de bağlantıları olduğu açıktır. Bağlantı, Anadolu'da ve Rumeli'de yazılmış iki eserde daha da netleşmektedir. Bunlardan biri, *Saltık-nâme*'dir. Saltık-nâme; Balkanlar'da, Romanya'da, Ukrayna'da, Moldova'da hatta Kırım coğrafyası içerisinde kalan bölgede yaşayan Türkler konusunda çok geniş ve detaylı bilgiler içermektedir.

YENİ TÜRK TİCARET KANUNUNUN SERMAYE ŞİRKETLERİ İLE İLGİLİ GETİRDİĞİ YENİLİKLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**EVALUATION OF INNOVATIONS BROUGHT OUT BY THE NEW TRADE LAWS FOR THE CAPITAL COMPANIES***Salim ŞENGEL****Özet:**

50 yıldan fazla bir süredir Türk ticaret hayatını yönlendiren ve şekillendiren 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK) yerine 6102 sayılı yeni TTK'nu 1 Temmuz 2012 yılında yürürlüğe girecektir. Yeni Kanun ticari hayatı yeniden şekillendirmektedir. Esas itibarıyla şeffaflık ve denetim üzerine oturan Kanun, işletmelerde kurumsal yönetim, kamuoyunu doğru bilgilendirme üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Kanun piyasa disiplini sağlamaya yönelik çağın gereklerine uygun bir dizi yeni hüküm içermektedir. Özellikle sermaye şirketleri ile ilgili bir dizi yenilik getirilmiştir. Bu yenilikler şirket kuruluşu, sermayesi, yönetimi, denetimi, muhasebe uygulamaları gibi birçok alanı kapsamaktadır. Bu çalışmada yeni TTK'nun sermaye şirketleri ile ilgili getirdiği yenilikler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Ticaret Kanunu, Sermaye Şirketleri, Şirket Yapısı, Muhasebe.

Abstract:

Instead of the Turkish Trade Law, numbered as 6762 that has been shaping and directing the Turkish trade life, the new Turkish Trade law numbered as 6102 is going to be come into force in the 1st of July 2012. The new regulation is shaping the commerce life. Principally, the law which is based on transparency and auditing is sensitive to the governance in enterprises and informing the public accurately. The law contains a series of contemporary new legal decisions in order to discipline the markets. Particularly, there are many changes for the capital stock companies. These changes cover many topics such as the capital of company, foundation of the company, management, accounting practices and auditing. In this study, the changes brought by the new Turkish Trade Law were examined and evaluated.

Key words: Turkish Trade Law, Capital Stock Companies, Company Structure, Accounting.

---

* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Eskişehir Meslek Yüksekokulu – Eskişehir ssengel@anadolu.edu.tr

GİRİŞ

Halen yürürlükte olan 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu (TTK) 9353 sayılı ve 09.07.1956 tarihli resmi gazetede yayınlanmış ve 1.1.1957 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanun bugün itibariyle 54 yıl yürürlükte kalmış ve Temmuz 2012 tarihinde yürürlükten kalkacak olup, günümüzde Türkiye'nin ekonomik gelişmişlik düzeyine cevap verecek durumda değildir. Bu sebeple uzun bir çabanın sonunda günün koşullarına uygun yeni bir TTK hazırlanmış ve 14.02.20011 tarihli ve 27846 sayılı resmi gazete yayınlanmıştır. 6102 sayılı yeni TTK 1 Temmuz 2012 yılında yürürlüğe girecek olup bazı hükümleri ise 2013 yılında yürürlüğe girecektir.

6762 Sayılı TTK'nu hazırlandığı ve kabul edildiği dönemin öğretileri ile kuram ve yaklaşımlarını iyi bir şekilde yansıtan, sorunlara çağdaş, güvenilir ve işleyebilir çözümler getiren bu alanda Türkiye'nin gereksinimlerini büyük ölçüde karşılayan, menfaatler dengesini hak ve adalete uygun bir tarzda kuran, modern hukuk yöntemlerinin ve kanun tekniklerinin başarıyla kullanıldığı bir kanundur. 6762 sayılı Kanun, ticaret, endüstri ve hizmet sektörünün kendine özgü hukuki ilişkilerini iyi bir şekilde düzenlemiş hem Türk ticaretinin doğru yönde gelişmesinde etkili rol oynamış hem de ülkenin ekonomik kalkınmasına gerekli kanun desteğini sağlamıştır (TTK Gereçe). Diğer yandan kanunun uygulamaya geçmesinden sonra dünyada önemli değişiklikler olmuştur. Avrupa Birliği'nin kurulması, küreselleşme, internet, teknolojik gelişmeler, bilişim teknolojisindeki gelişmeler dünyada ekonomik ve sosyal yapıları oldukça etkilemiş, değiştirmiş ve geliştirmiştir. Buna bağlı olarak da 1957 yılından bu yana uygulanmakta olan TTK'da yenilik yapma ve günün koşullarına uygun hale getirme gereği doğmuştur.

Yeni TTK esas itibariyle şeffaflık ve denetim üzerine oturmaktadır. Sermaye şirketlerin kamuoyunu bilgilendirmesi, kurumsal yönetim üzerinde hassasiyetle durulmaktadır. Bu bağlamda sermaye şirketlerine web sitesi kurma zorunluluğu getirilmektedir. Diğer yandan şeffaflık ve kurumsal yönetim, küresel dünyada çetin rekabet koşullarında faaliyet gösteren şirketlere rekabet avantajı da sağlayabilecektir. Piyasa disiplini sağlamayı, kurumsallaşmayı ve şeffaf ve kamuoyunu bilgilenecekleri esas alan yasa denetim, uluslararası standartları uygulaması, şirket kuruluşu, yapıları, sermayesi, yönetimi açısından önemli değişiklikler getirmektedir.

1 Temmuz 2012 yılında yürürlüğe girecek yeni TTK, ticari hayata önemli değişiklikler ve yenilikler getirecek olup, bu değişikliklerin sermaye şirketleri üzerinde önemli etkileri olacaktır. Dolayısıyla sermaye şirketleri üzerinde ne tür etkilerin olacağı ve getirilen yeniliklerin incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada yeni TTK'nun şirketlerle ilgili getirdiği yenilikler ele alınıp değerlendirilmiştir.

1. MUHASEBE İLE İLGİLİ YENİLİKLER

Yeni TTK ile muhasebe uygulamalarına bir dizi yenilik getirilmektedir. Esas itibariyle vergi amaçlı muhasebe uygulamalarından vazgeçip bilgi amaçlı muhasebe amacına yönelik düzenlemeler olarak değerlendirilebilir. Bu düzenlemeler sermaye şirketlerini de kapsamaktadır.

1.1. Muhasebe Kayıtları ile İlgili Düzenlemeler

Bunlar şöyle sıralanabilir;

-Yürürlükteki hükümlere göre işletmelerin kuruluşları sırasında yaptıkları harcamaları aktifleştirerek bilançoda bir kalem olarak görülmesi sağlanabilmektedir. Ancak yeni TTK ile yürürlükteki uygulamalardan farklı olarak aktifleştirme yasağı başlığında (TTK md. 74-1) “*Türkiye Muhasebe Standartlarında aksi öngörülmemişse, işletmenin kuruluşu ve özsermaye sağlanması amacıyla yapılan harcamalar için bilançoya aktif kalem konulamaz*”, hükmü getirilmektedir. Böylece kuruluş ve özsermaye sağlama amacıyla yapılan harcamalar aktifleştirilmeyecektir. Halbuki yürürlükteki uygulamalar, işletme kuruluşunda yapılan harcamaların aktifleştirilmesine izin vermekte, 262 Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri Hesabında kayıt altına alınmakta ve 5 yılda amorti edilmektedir. VUK 282’ye göre, kuruluş ve örgütlenme giderlerinin aktifleştirilmesi isteğe bağlıdır.

-Yeni TTK ile karşılıklar konusu hüküm altına alınmış olmaktadır. Karşılıklar başlığında (md. 75-1) “*gerçekleşmesi şüpheli yükümlülük ve askıdaki işlemlerden doğabilecek olası kayıplar için Türkiye Muhasebe Standartlarında öngörülen kurallara göre karşılık ayrılır*”, denilmektedir. Böylece vergi kanunları dışında şüpheli alacaklar için karşılık ayrılması TTK’da öngörülmektedir. Şimdiye kadar ki uygulamalarda şüpheli ticari alacaklar konusu Vergi Usul Kanununda (md. 323) ele alınmıştır. Ancak TTK’da her ne kadar TMSK’ya atıfta bulunsa da gerçekleşmesi şüpheli yükümlülük ve askıdaki işlemlerden doğabilecek kayıplar için karşılık ayrılması ifadesi ülkemizde yerleşik ya da genel kabul görmüş muhasebe kavramları bakımından eksik ve farklı ifadelerdir. Muhtemelen yükümlülük ve askıdaki işlem ile ne kastedildiği belli değildir (Doyrangöl, 2008: 15).

1.2. Defterlerle İlgili Düzenlemeler

Yeni Türk Ticaret Kanununu (TTK md. 64), “*Her tacir, ticarî defterleri tutmak ve defterlerinde, ticarî işlemleriyle malvarlığı durumunu, Türkiye Muhasebe Standartlarına ve bu Kanuna göre açıkça görülebilir bir şekilde ortaya koymak zorundadır*”, denilerek her tacir açısından defter tutma yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Diğer yandan halen yürürlükteki Türk Ticaret Kanununda da (TTK md. 66), “*Her tacir, ticarî işletmesinin iktisadi ve mali durumunu, borç ve alacak münasebetlerini ve her iş yılı içinde elde edilen neticeleri tespit etmek maksadıyla işletmesinin mahiyet ve*

öneminin gerektirdiği bütün defterleri ve bilhassa, diğer kanunların hükümleri mahfuz kalmak üzere, aşağıdaki defterleri Türkçe olarak tutmaya mecburdur”, denilmektedir. Böylece tutulacak defterler sayılmaktadır.

Ancak her iki kanun maddesi arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Bu yeni TTK’da defterlerin tutulmasında Türkiye Muhasebe Standartlarına uyulması ve buna uygun olarak muhasebe işlemlerinin yürütülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer yandan muhasebe ile defter tutma birbirine karıştırılmamalıdır. Muhasebenin tanımında yer alan kaydetmek, sınıflamak ve özetlemeyi kapsayan işlemler için kayıt tutma (veya defter tutma) sözcükleri kullanılabilir. Ancak hiçbir zaman bu işlemler muhasebe ile eş anlamlı değildir. Zira muhasebe defter tutma yanında analiz, yorum ve raporlamayı da kapsar (Bektöre vd, 2007: 4).

TTK md. 64’te ise yevmiye, defteri kebir ve envanter defteri tutulması gereken zorunlu defterler arasında sayılıken tutulması gereken diğer zorunlu defterler konusunda Türkiye Muhasebe Standartları Kuruluna gönderme yaparak, kurulun bir tebliğ ile tutulacak diğer zorunlu defterleri belirleyeceği belirtilmektedir. Gerçek ve hukuki kişilik ayrımı yapılmamış olup, pay defteri, karar ve genel kurul toplantı ve müzakere defteri gibi işletmenin muhasebesiyle ilgili olmayan defterler de ticarî defterlerdir, denilmek suretiyle ticari defterler kapsamı genişletilmiştir. Diğer yandan halen yürürlükteki kanun, sayılan defterlerin dışında (Yevmiye, büyük defter ve envanter) dışında işletmenin mahiyet ve öneminin gerektirdiği defterleri tutar derken bir esneklik sağlamaktadır. Yeni Kanunda ise hangi defterlerin tutulacağını belirleme yetkisi TMSK’na verilmiş ve ticari defter kapsamı da genişletilmiştir. TMSK’ya verilen yetkinin, gereksiz defterlerin tutulması sonuçlarını da doğurabileceği olasılığı, fıkranın olumsuz bir tarafıdır. Bununla birlikte, uygulamada birliği sağlamak, keyfiyeti önlemek, işletme ile ilgililerin daha fazla bilgiye, daha kısa sürede ulaşmalarını sağlayabilmek açısından olumlu bir hükümdür (Çalışkan, 2008).

Yeni TTK defter onayı konusunda da yeni hükümler içermektedir. Yürürlükteki TTK’ya göre (md. 70.2), “*yevmiye defteri yeni senenin en geç Ocak ayı sonuna tasdik ettirilmesi gerekirken, yeni TTK md 64 (3)’e göre, “ticarî defterlerin tümü, açılış ve kapanışlarında noter tarafından onaylanır. Kapanış onayları, izleyen faaliyet döneminin altıncı ayının sonuna kadar yapılır*”, denilerek kapanış onayı ile ilgili süreyi uzatmıştır. Çoğu zaman kapanış onayı ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek sorunlar, sürenin uzatılmasıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmış, muhasebe uygulamalarına uygun bir zemin sağlanmış olmaktadır. Ayrıca, Türkiye Muhasebe Standartlarına göre elektronik ortamda veya dosyalama suretiyle tutulan defterlerin açılış ve kapanış onaylarının yapılıp yapılmayacağı, yapılacaksa bunun şekli ve esasları Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca bir tebliğle belirlenir(TTK md. 64-3).

1.3. Envanterle İlgili Düzenlemeler

Yürürlükteki TTK md. 72 ve 73'te envanter çıkarma ve envanter defteri ile ilgili detaylı açıklamalara yer verilmişken yeni TTK'da envanter defteri açıklamasına yer vermemiş envanterle ilgili düzenleme TTK md. 66'da yapılmıştır. Yeni TTK envanter başlığı md. 66.1'de, *“her tacir, ticarî işletmesinin açılışında, taşınmazlarını, alacaklarını, borçlarını, nakit parasının tutarını ve diğer varlıklarını eksiksiz ve doğru bir şekilde gösteren ve varlıkları ile borçlarının değerlerini teker teker belirten bir envanter çıkarır”* denilmektedir. Ayrıca md 66.2'de, tacir açılıştan sonra her faaliyet döneminin sonunda da böyle bir envanter düzenler. Faaliyet (hesap) dönemi (yılı) oniki ayı geçemez. Envanter, düzenli bir işletme faaliyetinin akışına uygun düşen süre içinde çıkarılır.

Yeni TTK yürürlükteki envanter defterine ilişkin düzenleme kaldırılmış, md.66'da yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu maddede envanterin bugüne kadar bilinen ve muhasebe teori ve uygulamalarında yer alan tanımını kaldırmış, bunun yerine envanter kavramına uygun olmayan bir tanım yapmıştır (Doyrangöl, 2008: 7).

Yeni TTK ile getirilen yeniliklerden bir diğeri de envanteri kolaylaştırıcı yöntemlerdir. Yeni TTK md. 76.1'de *“envanter çıkarılırken, malvarlığı mevcudu, sondaj yöntemine göre ve genel kabul gören matematiksel-istatistiksel yöntemler yardımı ile çeşit, miktar ve değer olarak belirlenir. Kullanılan yöntem, Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun olmalıdır. Bu şekilde düzenlenen envanterin vardığı sonuçlar, fiziksel sayım yapılmış olsaydı elde edilecek olan envanterin sonuçlarına eş düşmelidir”*, denilmektedir. Ayrıca md. 76.2'de, bir faaliyet döneminin kapanış envanteri düzenlenmesinde Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun başka bir yöntemin uygulanması suretiyle, cins, miktar ve değer olarak malvarlığı mevcudunun güvenle tesbiti sağlanabiliyorsa fizikî envanter gerekli değildir. Yeni Kanunla muhasebe standartlarına uygun olmak koşuluyla envanterde işlemlerinde istatistiksel yöntemlerin uygulanabileceği belirtilmektedir. Diğer yandan muhasebe standartları referans gösterilmesi de kanunun getirdiği yeni bir düzenlemedir.

1.4. Belgelerle İlgili Düzenlemeler

Bir işletme tarafından gerçekleştirilen mali nitelikli işlemler belgelere dayanılarak muhasebede kayıt altına alınır. Vergi Usul Kanunu açısından kayıtların belgelere dayandırılması gerekmekte olup, VUK md. 227'ye göre, *“bu kanunda aksine hüküm olmadıkça, bu kanuna göre tutulan ve üçüncü şahıslarla olan münasebet ve muamelelere ait olan kayıtların tevsiki (belgelenmesi) mecburidir”*, denilmektedir. Diğer yandan muhasebede temel ifadelerden birisi de “Belge yok kayıt yok”tur (TTK Gereğesi).

Belgelerin saklanma süreleri konusu ise her iki kanunda da on yıl olarak belirlenmiştir. Yürürlükteki TTK saklama müddeti başlığı md. 68'e göre, "*defter tutmak mecburiyetinde bulunan kimse ve işletmeye devam eden halefleri defterleri son kayıt tarihinden ve saklanması mecburi olan diğer hesap ve kağıtları tarihlerinden itibaren on yıl geçinceye kadar saklamaya mecburdurlar*", denilmektedir. Ancak TTK belgelerin saklanması ve saklama süresi başlığında (md. 82.1) "*her tacir, ticarî defterlerini, envanterleri, açılış bilânçolarını, ara bilânçolarını, finansal tablolarını, yıllık faaliyet raporlarını, topluluk finansal tablolarını ve yıllık faaliyet raporlarını ve bu belgelerin anlaşılabilirliğini kolaylaştıracak çalışma talimatları ile diğer organizasyon belgelerini, alınan ve gönderilen ticarî mektupları, işletmesinin açılışında deftere yapılan kayıtların dayandığı belgeleri, sınıflandırılmış bir şekilde saklamakla yükümlüdür*", denilmektedir. Diğer yandan yeni TTK md. 82.5'e göre bu belgeler on yıl saklanır. Saklanması gereken belgeler konusunda yeni kanun daha detayda açıklamaya yer vererek nelerin saklanması gerektiği açıkça belirtilmektedir. Ayrıca, TTK md. 64.2'ye göre, tacir, işletmesiyle ilgili olarak gönderilen her türlü belgenin bir kopyasını (fotokopi, karbonlu kopya, mikrofiş, bilgisayar kaydı gibi) yazılı, görsel veya elektronik ortamda saklamakla yükümlüdür. Bundan başka TTK md. 82.2 ticarî mektuplar, bir ticarî işe ilişkin tüm yazışmalardır ile md. 82.3'te belirtilen, açılış ve ara bilânçoları, finansal tablolar ve topluluk finansal tabloları hariç olmak üzere, birinci fıkrada sayılan belgeler, Türkiye Muhasebe Standartlarına da uygun olmak kaydıyla, görüntü veya veri taşıyıcılarda saklanabilmeleri mümkündür. Ancak bunların okunur hâle getirildiklerinde, alınmış bulunan ticarî mektuplar ve defter dayanaklarıyla görsel ve diğer belgelerle içerik olarak örtüşmesi ve aynı zamanda saklama süresi boyunca kayıtlara her an ulaşılabilmesi ve uygun bir süre içinde kayıtlar okunabilir hâle getirilebiliyor olması şarttır.

Yeni TTK belgelerin elektronik ortamda düzlenebilmesi ve saklanabilmesine olanak sağlayarak belgeler konusunu çağın gereklerine uygun hale getirmiştir.

2. TEK KİŞİLİK ANONİM VE LİMİTED ŞİRKETLER

Yeni TTK sermaye şirketi kuruluşunda ortak sayısı bakımından önemli bir yenilik getirmektedir. Yürürlükteki 6762 sayılı TTK'da sermaye şirketleri için asgari ortak sayısı olması zorunluluğu vardır. Yeni TTK'nın getirdiği en önemli yeniliklerden birisi bu zorunluluğu ortadan kaldırmasıdır. Halen yürürlükteki TTK'ya göre anonim şirket kurabilmek için en az 5 ortak (md. 277), limited şirket kurabilmek için ise en az 2 ortak (md. 504) gerekmektedir. Yeni TTK'da asgari ortak sayısı olma zorunluluğu kaldırılmış ve tek kişilik anonim ve limited şirket kurma olanağı getirilmiştir. Yeni TTK md. 338, anonim şirketin kurulabilmesi için pay sahibi olan bir veya daha fazla kurucunun varlığı şart koşmakta, aynı şekilde

limited şirket için ise md. 574'te ortakların sayısı elliye aşamaz, denilerek üst sınır belirtilmiş ve tek ortaklı limited şirket kurulabilmesinin yolu açılmış olmaktadır.

Tek kişilik anonim şirket bütün dünya uygulamasında gereksinimi duyulan bir hukukî organizasyon şeklidir. Tek pay sahipli bir anonim şirkette bu pay sahibi bir gerçek kişi olabileceği gibi, bir tüzel kişi, binlerce pay sahibi bulunan bir pay senetleri borsada işlem gören anonim şirket veya başka bir sermaye şirketi de olabilir. AB ve ABD'de tek pay sahipli anonim şirketler sadece bir limited şirket veya işletmeci vakıf tarafından oluşturulmaktadır. İşletmecilik yapan vakfın Türk Medenî Kanunda tanınmamış olması önemli bir eksikliktir. Ancak tek pay sahipli veya ortaklı anonim ve limited şirketlerin, hukukumuzda da büyük gereksinimi duyulan işletmeci vakıfları yolunu açacağı ve Türk hukukunun bu suretle bir düzenlemeye kavuşacağı düşünülmektedir. Tek kişilik anonim şirket, şirketler topluluğunda çatı şirket olarak kullanılabilir, kurumsallaşmaya yardımcı olabilir, vakıf işletmeciliğini kolaylaştırabilir. Tüm bu işlevlerin yerine getirilebilmesi için uydurma pay sahibi yaratmak şeklindeki hile-i şer'iyeye kapıları kapattığı için hukukî dürüstlüğe ve gerçekçiliğe de uygundur (TTK Gereğesi).

Yürürlükte olan mevcut 6762 sayılı TTK'da; anonim şirketlerde en az 5 kurucu ortağın mevcudiyeti aranmakta, ayrıca sayının beşin altına düşmesi halinde ise şirketin feshi veya infisahı söz konusu olmaktadır. Bu nedenle de esas sermayeye gerçekte ortak olmayan ve şirketin yönetiminde de aktif olarak görev almayan kişiler, sembolik hisse payları verilmek suretiyle, görünüşte ortak yapılmakta ve 3. kişiler açısından hukuki görünüşe olan güven sarsılmaktadır. Diğer taraftan, tek kişilik şirketlere bütün dünya uygulamasında gereksinim duyulmakta ve pek çok ülkenin hukuki yapısında düzenlenmektedir. Yeni TTK'da yer verilen tek kişilik şirket, Avrupa Birliği'nin şirketlere ilişkin 12. Yönergesi'nin Türk hukukuna aktarılması yoluyla düzenlenmiştir. Böylece AB üyesi devletlerin hukukları ile tam uyum sağlanmıştır. Yönerge, üye devletlere tek ortaklı limited şirket veya sorumluluğu sınırlandırılmış ticari işletme kurmak seçeneklerini sunmakta, tek pay sahipli anonim şirketi de üyelerin tercihine bırakmaktadır. Yeni TTK, Almanya, Finlandiya, Hollanda, İspanya ve İsveç örneklerini izleyerek, tek ortaklı limited şirket yanında tek ortaklı anonim şirkete de yer vermiştir (Akarca ve Şafak, 2011).

Diğer yandan sermaye şirketlerinin sorumlulukları şirketin sermayesi ile sınırlı olup sınırlı sorumluluk söz konusudur (Şahıs şirketlerinde ise sınırsız sorumluluk, yani şirket sermayesi yanında şahsi malvarlığı ile de sorumludur). Tek kişilik limited ve anonim şirketlerde sınırlı sorumluluğa sahip şirketler olup sadece konulan sermaye ile sorumluluk söz konusudur. Anonim şirketlerle ilgili olarak TTK md. 329 anonim şirket, sermayesi

belirli ve paylara bölünmüş olan, borçlarından dolayı yalnız malvarlığıyla sorumlu bulunan şirkettir. Pay sahipleri, sadece taahhüt etmiş oldukları sermaye payları ile ve şirkete karşı sorumludur. Ayrıca limited şirketlerle ilgili olarak TTK md. 573'te ortaklar, “*şirket borçlarından sorumlu olmayıp, sadece taahhüt ettikleri esas sermaye paylarını ödemekle ve şirket sözleşmesinde öngörülen ek ödeme ve yan edim yükümlülüklerini yerine getirmekle yükümlüdürler*”, denilmekte ve sınırlı sorumluluğu vurgulamaktadır. Dolayısıyla tek ortaklı olup olmamasına bakılmaksızın sermaye şirketlerinde sınırlı sorumluluk ilkesi geçerli olmaktadır.

Getirilen bu yeni düzenleme Türk ekonomik hayatına olumlu katkılarda bulunacaktır. Çünkü geçmiş uygulamalardaki ez az ortak sınırlaması şirket kuruluşlarında sıkıntı doğurmaktadır. Uygulamada en az ortak sınırlaması nedeniyle paravan ortaklar vasıtasıyla şirketler kurulmakta, bu da uygulamada bazı sorunların çıkmasına neden olmaktadır. Bu şekilde kurulan şirketlerde zaman içinde birçok sorun çıkabilmekte iken ortak sınırlamasının kaldırılması ile birçok sorunda başından önlemiş olmaktadır. Özellikle yabancı şirketler açısından orak aramak ve bulmak ve bu yolla şirket kurmak güçlükler içermekteydi. Tek ortaklı sermaye şirketi kurabilmek özellikle yabancı yatırımcılar açısından büyük kolaylık sağlamakta, yeni bir ortak arayışı içine girmeden kolaylıkla kendi şirketlerini kurarak yatırım yapma olanağına kavuşmaktadırlar. Bu da ülkeye sermaye akışı açısından önemli bir gelişmedir. Yatırım yapmak isteyenler açısından teşvik edici bir durumdur.

3. MUHASEBE STANDARTLARINI UYGULAMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Türk ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegre olabilmesi, yani uluslararası piyasalarla ticarî ve endüstriyel bütünleşmesi için finansal tabloların herkesin anlayabileceği dil ile düzenlenmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle uluslar arası konuşulan bir dille hazırlanması gerekmektedir. Bunun gereği de uluslar arası finansal raporlama standartların, Türkiye’de de bunun özdeşi olan Türkiye Muhasebe Standartlarının uygulanmasıdır. Yeni TTK standartların uygulanmasını hüküm altına almıştır. Kanun standartların uygulanmasını sadece hüküm altına almakla kalmamış, bunu kanunun esas yapılarından biri haline getirmiştir.

Muhasebe işletmelerin mali nitelikli işlemlerini kaydeder, sınıflar, özetler, analiz ve yorumlayarak ilgililerine raporlar. Bu işlevini yerine getirebilmesi için muhasebe düzeninin kurallara uygun olması gerekir. Ancak ülkemizde çoğu işletme muhasebe kavram ve ilkelerini dikkate alan bir yapıya kavuşturulamamıştır. Diğer bir deyişle piyasa disiplini olmayan, vergi için muhasebe tutan, bilgi üreterek ilgili tarafların gereksinimini karşılamaya yönelik bir raporlamayı dikkate almayan uygulamalardan bahsedilebilir. Özellikle ülkemizde küçük ve orta ölçekli işletmelerde bu

gözlenebilmektedir. Dolayısıyla bu uygulamalara bağlı olarak üretilen mali raporlarda gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Bu da şeffaf bir yapının oluşmasını sağlamamaktadır. Bu bağlamda yeni TTK işletmelerin muhasebe düzenleri açısından önemli düzenlemeler yapmaktadır. Şeffaf ve hesap verebilir, işletmeyle ilgili tarafların gereksinim duyduğu bilgileri zamanlı ve tam ve anlaşılır olarak ileten bir yapının oluşmasını hedefleyen bu düzenlemeler işletmelerin mevcut düzenlerini yeniden yapılandırmalarını gerektirecektir. Her şeyden önce yeni TTK'nu bir çerçeve düzenleme ile çeşitli kurumları yetkilendirerek yeni gelişmelere göre düzenleme yapma konusunda bir açılım yapmıştır (Şengel, 2011: 1901).

Gerçek ve tüzel kişiler defterlerini tutarken, gerek münferit ve konsolide finansal tablolarını düzenlerken, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından yayımlanan, Türkiye Muhasebe Standartlarına, kavramsal çerçevede yer alan muhasebe ilkelerine ve bunların ayrılmaz parçası olan yorumlara aynen uymak ve bunları uygulamak zorundadırlar (TTK md. 88). Kanun maddesinde de açıkça belirtildiği gibi muhasebe standartlarına uymak ve uygulamak zorunluluğu bulunmaktadır. Bu Türkiye'de muhasebe uygulamaları açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Halen yürürlükteki 6762 sayılı TTK'da böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Dünya muhasebe uygulamalarında orak bir dil olan muhasebe standartları kanun maddesi ile hüküm altına alınmıştır. Muhasebe standartları, kanunun da üzerine oturduğu kurumsal yönetim ve şeffaflığın sağlanması açısından oldukça önemlidir. Bundan böyle işletmeler muhasebe standartlarına uygun olarak muhasebe işlemlerini yürüteceklerdir. Ancak bu konuda bir hazırlık yapmak gerekecektir. Çünkü işletmeler henüz muhasebe standartlarını uygulayacak kadar bir bilgi birikime sahip değildir. Yoğun olarak işletmelerin yeni uygulamalar hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda muhasebe standartlarının uygulanması ile ilgili kanun maddesi 01.01.2013 yılında yürürlüğe girecektir. Muhasebe standartları ve uygulamaları ile ilgili olarak Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu yetkilendirilmiştir. Kurul standartların yayınlanması ve tebliğler ile uygulamaya yön vermektedir.

4. DENETİM

Yeni TTK denetim konusunda da önemli farklılar getirmektedir. Her şeyden önce sermaye şirketlerindeki murakıplığı (denetim) şirket organı olmaktan çıkarıp bağımsız denetim öngörmektedir. Ayrıca yasada öngörülen diğer denetimler ise işlem denetimi ve özel denetimdir.

Yeni TTK, sermaye şirketlerinin, yani anonim, limited ile sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin ve şirketler topluluğunun denetiminde, reformcu bir anlayış ve çağdaş bir açılımla, köklü bir sistem değişikliği önermektedir. Değişiklik, ulusal ve uluslar arası piyasalarda

güveni kuracak, yerleştirecek ve Türkiye'ye yeni bir görünüş kazandıracak çapta ve niteliktedir. Bu bağlamda, yeni denetim; (i) uzman, mesleki yönden yeterli, teknik donanımlı, hukuki anlamda özenli, sorumluluğunun bilincinde olan, (ii) bağımsız bir denetçi tarafından Uluslararası Denetim Standartlarına uygun, (iii) meslek etiğine bağlı olarak gerçekleştirilen, (iv) mesleğin gereği olan şüphecilikle yapılan, (v) şeffaf bir denetim olacaktır (Şimşek, 2011).

Anonim şirketin finansal tablolarının yani hesaplarının denetlenmesi sistemi tamamen değişmiş, 6762 sayılı Kanunda şirketin üç kanunî organından biri olan ve uzman bilgisine sahip olması zorunlu bulunmayan "murakıp(lar)" eli ile yapılan denetleme, kanunda yerini, bir bağımsız denetleme kuruluşunun veya yeminli malî müşavirin ya da serbest muhasebeci malî müşavirin yaptığı, finansal tablolar ile raporların, dolayısıyla, muhasebenin sürekli denetimine bırakmıştır. Yeni hükümlerle, kurumsal yönetim ve dürüst resim ilkeleri (m. 515 (2)) bağlamında tam bir denetimin sonuçlarının, açık, anlaşılabilir ve kamuyu aydınlatma ilkeleri uyarınca düzenlenmiş bir raporla pay sahipleri başta olmak üzere ilgililere sunulması amaçlanmıştır. Kabul edilen bu yeni sistemde denetim işlevi, hiçbir kısmı veya yönü ile başka bir organa devredilemez veya doğrudan ya da dolaylı kullanılamaz. Denetim, bütünü ile denetçilere aittir. Vergi denetimi ve vergi menfaatinin korunması denetim görevinin sadece dışında olmakla kalmaz, ayrıca ona yabancı ve ayrı bir konumdadır. Anonim şirketin denetlenmesi vergi denetimini içermez, ancak ona yardımcı ve destekler (TTK Gerekçe).

Yürürlükteki TTK md. 347'e göre, "*anonim şirketlerde, beşten fazla olmamak üzere bir veya daha çok murakıp bulunur. Birden çok olan murakıplar bir heyet teşkil ederler. Murakıplar, pay sahibi olan ve olmayanlar arasından ilk defa bir yıl için kuruluş umumi heyeti ve sonradan en çok üç yıl için umumi heyet tarafından seçilirler*", denilmektedir. Limited şirketler için ise md. 548'de, ortakların sayısı yirmiyi aşan limitet şirketlerde bir veya birden fazla murakıp bulunur. Ortaklarının sayısı yirmi ve yirmiden az olan limitet şirketlerde ise denetimi ortakların yapabileceği, belirtilmektedir.

Yeni TTK ise denetimi şirket organı olmaktan çıkarmış ve bağımsız denetim öngörmüştür. TTK md. 400.1'e göre denetçi, ancak üyeleri, yeminli malî müşavir veya serbest muhasebeci malî müşavir sıfatını taşıyan bir bağımsız denetleme kuruluşu olabilir. Bağımsız denetim öngörülmekte ve md. 397.1'de anonim şirketin ve şirketler topluluğunun finansal tabloları denetçi tarafından, uluslararası denetim standartlarına göre denetlenir denilmektedir. Ayrıca md. 397.2'de denetçinin denetiminden geçmemiş finansal tablolar ile yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu düzenlenmemiş hükmünde olacağı belirtilmiştir.

TTK md. 398'e göre denetim, şirketin ve topluluğun finansal tabloları ile yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporunun denetimidir. Bu denetim, Türkiye Muhasebe Standartlarına, kanuna ve esas sözleşmenin finansal tablolara ilişkin hükümlerine uyulup uyulmadığının incelenmesini de kapsar. Anonim şirketin ve şirketler topluluğunun finansal tabloları denetçi tarafından, uluslararası denetim standartlarıyla uyumlu Türkiye Denetim Standartlarına göre denetlenir. Yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu içinde yer alan finansal bilgilerin, denetlenen finansal tablolar ile tutarlı olup olmadığı ve gerçeği yansıtmayı yansıtmadığı da denetim kapsamı içindedir (TTK md. 397).

Diğer yandan yeni TTK ile getirilen denetimlerden birisi de işlem denetçiliğidir. Şirket kuruluşuna ilişkin denetleme raporu bir veya birkaç işlem denetçisi tarafından verilir. İşlem denetçisi kuruluş raporunda, sermaye paylarının tamamının taahhüt edildiğini, pay bedellerinin en az tutarlarının bankaya yatırıldığını ve buna ilişkin banka mektubunun kuruluş belgeleri arasında yer aldığını, aynı sermaye ve devralınan ayınlar için değerlendirme yapıldığını, diğer kuruluş belgelerinin mevcut olduğunu, gerekli noter onaylarının ve izinlerin alındığını gerekçeleriyle ve hesap verme ilkesinin gereklerine uygun olarak açıklar (TTK md. 351).

Yeni TTK ile getirilen bir diğer denetim ise özel denetimdir. Özel denetçi atanması, hakim şirket yavru şirket ilişkileri açısından uygulama alanı bulan bir yöntem olup, gerekli görüldüğü hallerde; herhangi bir pay sahibinin şirket merkezinin bulunduğu asliye ticaret mahkemesine başvurması sonucu mahkemenin tayin edeceği bir kişinin şirketler topluluğu ile ilgili inceleme yapmasıdır. Her pahasibi pay sahipliği haklarını kullanabilmek ve belirli olayların özel bir denetimle açıklığa kavuşturulmasını, gündemde yer almasa bile Genel Kurul'dan isteyebilir. Genel Kurulun istemi onaylaması halinde, her pay sahibinin otuz gün içinde mahkemeye başvurma hakkı vardır (www.vergidegundem.com). Özel denetçi atanması için (Yeni TTK 406);

a) Denetçi, şirketin hâkim şirketle veya topluluk şirketleriyle ilişkileriyle ilgili olarak sınırlı olumlu görüş veya kaçınma yazısı yazmışsa veya

b) Yönetim kurulu, şirketin topluluk tarafından, bazı belirli hukuki işlemler veya uygulanan önlemler dolayısıyla kayba uğratıldığını ve bunlar dolayısıyla denkleştirme yapılmadığını açıklamışsa,

herhangi bir pay sahibinin istemi üzerine, şirketin merkezinin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesi tarafından şirketin, hâkim şirketle veya hâkim şirkete bağlı şirketlerden biriyle olan ilişkisini incelemek üzere özel denetçi atanabilir.

Sorumluluk bakımından yeni TTK sorumluluğu da düzenlemiştir. TTK md.554'e göre şirketin ve şirketler topluluğunun yılsonu ve konsolide finansal tablolarını, raporlarını, hesaplarını denetleyen denetçi; şirketin kuruluşunu, sermaye artırımını, azaltılmasını, birleşmeyi, bölünmeyi, tür değiştirmeyi, menkul kıymet ihracını veya herhangi bir diğer şirket işlem ve kararını denetleyen işlem denetçisi ve özel denetçiler; kanuni görevlerinin yerine getirilmesinde kusurlu hareket ettikleri takdirde, hem şirkete hem de pay sahipleri ile şirket alacaklılarına karşı verdikleri zarar dolayısıyla sorumludur.

Burada üzerinde durulması gereken noktalardan birisi bağımsız denetim getirilmiş olmasının yanında denetiminde uluslar arası denetim standartlarına göre yapılacağıdır ve kanun bunu hüküm altına almıştır. Muhasebe uygulamalarında Türkiye muhasebe standartlarına uyulması ve denetimdede uluslararası denetim standartlarının getirilmesi, kanunun muhasebe ve denetim standartlarına verdiği önemi göstermektedir. Bu ticari hukukumuzda girmiş yepyeni kavram ve uygulamalardır. Bu tür uygulamalar sonucunda hazırlanacak finansal raporların uluslararası piyasalarla entegre olma açısından sağlayacağı katkı büyük olacaktır.

5. WEB SİTESİ KURMA ZORUNLULUĞU

TTK md. 1524'de (1) Her sermaye şirketi, bir internet sitesi açmak, şirketin internet sitesi zaten mevcutsa bu sitenin belli bir bölümünü aşağıdaki hususların yayımlanmasına özgülemek zorundadır. Yayımlanacak içeriklerin başlıcaları şunlardır:

- Şirketçe kanunen yapılması gereken ilanlar
- Pay sahipleri ile ortakların menfaatlerini koruyabilmeleri için gereken bilgiler
- Yönetim ve müdürler kurulu tarafından alınan kararlar
- Değerleme raporları, kurucular beyanı
- Ticaret şirketlerinin birleşmesi, bölünmesi, ile ilgili bilgiler, tablolar, belgeler
- Genel kurul çağrıları, raporlar, yönetim kurulu açıklamaları
- Şeffaflık ilkesi ve bilgi toplumu açısından açıklanması zorunlu bilgiler
- Bilgi alma kapsamında sorulan sorular, bunlara verilen cevaplar
- Finansal tablolar
- Yönetim kurulunun yıllık raporu
- Denetçi, özel denetçi, işlem denetçisi raporları

- Pay sahiplerini ve sermaye piyasasını ilgilendiren konulara ilişkin bilgiler

İnternet sitesinin bilgi toplumu hizmetlerine ayrılmış bölümü herkesin erişimine açıktır. Şirketin internet sitesine konulan bir içerik, üzerinde bulunan tarihten itibaren en az altı ay süreyle internet sitesinde kalır; aksi hâlde konulmamış sayılır. Finansal tablolar için bu süre beş yıldır.

Getirilen bu yeni bu yeni düzenleme ile bir şirketle ilgili tarafların gereksinim duyabileceği tüm bilgiler web sitesinde durulmak zorunluluğu vardır. Bu işletme ile ilgili bilgilere gereksinim duyan ve kara vericiler açısından oldukça olumlu bir yeniliktir. Web sitesi ile ilgili hükümler 1 Temmuz 2013 yılında yürürlüğe girecektir. İşletmeler bu konuda hazırlıklarını yapmaları için bir süre tanınmaktadır. Ancak buna rağmen internet sitesini, düzenlemenin yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay içinde oluşturmayan şirket yetkilileri sorumlu tutulacaklar, kanunda sorumlular için cezai müeyyide öngörülmüştür.

6. ŞİRKET SERMAYESİ VE KURULUŞU İLE İLGİLİ DEĞİŞİKLİKLER

Sermaye şirketleri anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler olmak üzere 3 tür sermaye şirket bulunmaktadır. Bu şirketlerden anonim ve limited şirketler yaygın olarak uygulama alanı bulurken, sermayesi paylara bölünmüş şirket az sayıda bulunmaktadır. Yeni TTK ile sermaye şirketlerinin sermaye ve kuruluşu ile ilgili yenilikler getirilmiştir.

6.1. Sermaye ile İlgili Değişiklikler

Anonim şirketler yeni TTK ile en az sermaye sınırı 50.000 TL sermaye olarak belirlenmiştir. Kayıtlı sermaye sistemini kabul etmiş, halka açık olmayan anonim şirketlerde başlangıç sermayesi 100.000 TL'den aşağı olamayacağı belirtilmiştir. Bu şirketler de en az sermaye tutarı 50.000 TL olarak belirlenmiştir. Ayrıca kayıtlı sermaye sistemine geçebilmek içinde Sermaye Piyasası Kurulundan izin almak gerekiyordu. Bu sistemde şirket kuruluşu aşamasında kayıtlı sermaye sistemini benimseme ve buna uygun sermaye koyma yükümlülüğü getirilmiştir.

Limited şirketler için en az sermaye tutarı 10.000 TL olarak belirlenmiştir. Ayrıca TTK md. 585-(1) şirket, kanuna uygun olarak düzenlenen şirket sözleşmesinde, kurucuların limited şirket kurma iradelerini açıklayıp, sermayenin tamamını şartsız taahhüt etmeleri ve nakit kısmı hemen ve tamamen ödemeleriyle kurulur. Diğer yandan sermayesi paylara bölünmüş sermaye şirketleri kanunda öngörülen bazı farklılıklar hariç olmak üzere anonim şirketler için geçerli hükümlere tabidirler.

6.2. Şirket Kuruluşu ile İlgili Değişiklikler

Sermaye şirketlerinin kuruluşu ile ilgili yeni hükümler getirilmiştir. Halen yürürlükteki 6762 sayılı TTK'ya göre anonim şirketler ani ve tedrici olarak olmak üzere iki şekilde kurulabilmektedir. Yeni TTK'da tedrici kuruluşu yer vermeyerek ani kuruluşu yer verilmiştir. Limited şirketlerin kuruluşunda ise herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak yeni TTK sermaye şirketlerinin kuruluşu ile ilgili olarak kuruluş öncesi işlem denetçi raporunun istenmesidir. İşlem denetçi raporu, şirket kuruluşu, Sermaye artırımı/azaltımı, birleşme, bölünme, devir, tür değiştirme, menkul kıymet ihracı/çıkartılması öncesi alınması gerekmektedir.

Yeni TTK ile getirilen bir diğer yenilik ise kurucular beyanıdır. Kuruluş ister nakdî ister aynî nitelikte olsun kurucular kuruluş beyanı vermekle yükümlüdür. Beyan ilkesi, Almanya, İsviçre ve Avusturya başta olmak üzere Avrupa'da yaygındır. Türkiye'de yenidir. Bu ilke dürüst bilgi verme ilkesiyle tanımlanır. Beyan, denetimin vazgeçilemez parçasıdır. Beyan bir çeşit rapor olmakla beraber kurucuları bağlayıcı nitelik taşıdığından ve gerçeğe uymaması halinde hukukî ve cezaî sonuçlar doğurabileceğinden "beyan" olarak adlandırılmıştır (TTK md. 349 Gerekeç)

TTK md. 349'a göre, kurucular tarafından, kuruluşu ilişkin bir beyan imzalanır. Beyan, dürüst bir şekilde bilgi verme ilkesine göre, doğru ve eksiksiz olarak hazırlanır. Beyanda, aynı sermaye konuluyor, bir ayın ya da işletme devralınıyorsa, bunlara verilecek karşılığın uygunluğuna; bu tür sermayenin ve devralmanın gerekliliğine, bunların şirkete olan yararlarına ilişkin belgeli, gerekçeli ve kesin ifadeli açıklamalar yer alır. Ayrıca, şirket tarafından iktisap edilen menkul kıymetlerle, bunların iktisap fiyatları, söz konusu menkul kıymetleri çıkaranların son üç yıllık, gereğinde konsolide finansal tablolarının değerlemelerine ve çözümlenmelerine ilişkin bilgiler, şirketin yüklediği önemli taahhütler, makine ve benzerleri malların ve herhangi bir aktif değer alımına ilişkin bağlantılar, fiyatlar, komisyonlar ile her türlü borçlar, emsalleriyle karşılaştırılarak, açıklanır.

Ayrıca, kuruculara tanınan menfaatler gerekçeleriyle beyanda yer alır. Kimlerin halka arz amacıyla ne miktarda pay taahhüt ettiği, pay taahhüdünde bulunanların birbirleri ile ilişkileri; bunlar bir şirketler topluluğuna dâhil bulunuyorlarsa, topluluk ile ilişkileri, kuruluşu inceleyen işlem denetçisine ve diğer hizmet verenlere ödenen ücretler, emsalleriyle karşılaştırma yapılarak, beyanda açıklanır.

7. YÖNETİM VE GENEL KURULLA İLGİLİ YENİLİKLER

Sermaye şirketlerinin halen yürürlükteki 6762 sayılı TTK'ya göre 3 şirket organı bulunmaktadır. Bunlar genel kurul, yönetim kurulu ve murakıplık. Ancak yeni TTK şirket organları olarak genel kurul ve yönetim

kurulunu sayarken, denetim için yeni hükümler içermektedir. Denetim şirket organı olmaktan çıkarılmış, bağımsız denetim getirilmiştir.

7.1. Yönetim Kurulu ile İlgili Yenilikler

Yeni TTK'da yönetim kurulları ile ilgili bir dizi yenilik getirilmiştir. Bu yenilikler şöyle sıralanabilir (www.kapitalkarden.com/tr, Yeni TTK, www.dengeymm.com.tr);

-Yönetim Kurulu tek kişi olabilecektir. Tek kişilik anonim ve limited şirket kurulabilmesi aynı zamanda tek kişilik bir yönetim kurulunun da oluşmasına imkân vermektedir. Halen yürürlükteki 6762 sayılı TTK md. 312'ye göre yönetim kurulunun en az 3 kişiden oluşması gerekmektedir. Bu hüküm yeni kanunda yer almamıştır. Yeni TTK md. 359'a göre, anonim şirketin, esas sözleşmeyle atanmış veya genel kurul tarafından seçilmiş, bir veya daha fazla kişiden oluşan bir yönetim kurulu bulunur. Temsile yetkili en az bir üyenin yerleşme yerinin Türkiye'de bulunması ve Türk vatandaşı olması şarttır.

-Yönetim Kurulu üyelerinin pay sahibi olmaları zorunluluğu kaldırılmıştır. 6762 sayılı TTK md. 312'ye göre yönetim kurulu üyelerinin pay sahibi olmaları zorunlu iken yeni TTK'da bu hüküm yer almamıştır.

-Tüzel kişilerin de Yönetim Kurulu Üyesi olabilmelerine olanak sağlanmıştır. Yeni TTK yönetim kurulu üyeliği için pay sahibi olmayı kaldırmış, tüzel kişilerin de yönetim kuruluna seçilebilmesi imkânı getirmiştir. TTK md. 359 (2)'ye göre bir tüzel kişi yönetim kuruluna üye seçildiği takdirde, tüzel kişiyle birlikte, tüzel kişi adına, tüzel kişi tarafından belirlenen, sadece bir gerçek kişi de tescil ve ilan olunur; ayrıca, tescil ve ilanın yapılmış olduğu, şirketin internet sitesinde hemen açıklanır. Tüzel kişi adına sadece, bu tescil edilmiş kişi toplantılara katılıp oy kullanabilir.

-Pay sahipleri gruplarına, pay gruplarına ve azınlığa "yönetim kurulunda temsil edilme hakkı" tanınmıştır (Yeni TTK md. 360).

-Yönetim kurulu üyelerinin en az dörtte birinin yüksek öğrenim görmüş olması zorunludur. Tek üyeli yönetim kurulunda bu zorunluluk aranmaz.

-Yönetim kurulu üyelerinin yönetim yetkisini bazı yönetim kurulu üyelerine, üçüncü kişilere ve yönetime devretme olanağı sağlanmıştır

-Yönetim kurulu toplantı yeter sayısı için mevcut düzenlemede yer alan üye tam sayısının yarısının bir fazlası "koşulu yerine yönetim kurulu üyelerinin çoğunluğunun toplantıda hazır bulunması" koşulu getirilmiştir.

-Yeni TTK, sermaye şirketlerinde gereklilik görülürse tehlikelerin erken teşhisi komitesinin kurulmasını zorunlu hâle getirilmiştir. TTK md. 378'e göre pay senetleri borsada işlem gören

şirketlerde, yönetim kurulu, şirketin varlığını, gelişmesini ve devamını tehlikeye düşüren sebeplerin erken teşhisi, bunun için gerekli önlemler ile çarelerin uygulanması ve riskin yönetilmesi amacıyla, uzman bir komite kurmak, sistemi çalıştırmak ve geliştirmekle yükümlüdür. Diğer şirketlerde bu komite denetçinin gerekli görüp bunu yönetim kuruluna yazılı olarak bildirmesi hâlinde derhâl kurulur ve ilk raporunu kurulmasını izleyen bir ayın sonunda verir.

-Yeni TTK'da yönetim kurulunun özen borcuna ilişkin “tedbirli yönetici” ölçüsü getirilmiş ve basiretli iş adamı ölçüsünden vazgeçilmiştir. Tedbirli yönetici kavramı ile görevi yerine getirebilmek için yetkin olma, ilgili bilgileri değerlendirebilme, uygulamayı ve gelişmeleri izleyebilme ve denetleyebilmek için gereken yetenek ve öğrenime sahip olma anlaşılmaktadır. Yeni TTK md. 369'e göre, yönetim kurulu üyeleri ve yönetimle görevli üçüncü kişiler, görevlerini tedbirli bir yöneticinin özeniyle yerine getirmek ve şirketin menfaatlerini dürüstlük kurallarına uyarak gözetmek yükümlülüğü altındadırlar. Yürürlükteki TTK md. 320'de idare meclisi azalarının şirket işlerinde gösterecekleri dikkat ve basiretten bahsedilmektedir.

-Mevcut kanun ile karşılaştırmalı olarak önemli bir değişiklikte Yeni TTK md. 375'te yönetim kurulunun devredilemez ve vazgeçilemez görev ve yetkileri olup, bunlar şöyle sıralanabilir;

-Şirketin üst düzeyde yönetimi ve bunlarla ilgili talimatların verilmesi

-Şirket yönetim teşkilatının belirlenmesi

-Muhasebe, finans denetimi ve şirketin yönetiminin gerektirdiği ölçüde, finansal planlama için gerekli düzenin kurulması

-Müdürlerin ve aynı işleve sahip kişiler ile imza yetkisini haiz bulunanların atanmaları ve görevden alınmaları

-Yönetimle görevli kişilerin, özellikle kanunlara, esas sözleşmeye, iç yönergelere ve yönetim kurulunun yazılı talimatlarına uygun hareket edip etmediklerinin üst gözetimi

-Pay, yönetim kurulu karar ve genel kurul toplantı ve müzakere defterlerinin tutulması, yıllık faaliyet raporunun ve kurumsal yönetim açıklamasının düzenlenmesi ve genel kurula sunulması, genel kurul toplantılarının hazırlanması ve genel kurul kararlarının yürütülmesi

-Borca batıklık durumunun varlığında mahkemeye bildirimde bulunulması., yer almaktadır.

7.2. Genel Kurulla İlgili Yenilikler

Yeni TTK'da genel kurullarla ilgili teknolojik ve ekonomik gelişmelere paralel olarak yenilikler getirilmiştir.

Günümüzün teknik ilerlemelerini dikkate alarak, sermaye şirketlerinde müdürler kurulu ve yönetim kurulu toplantıları ile şahıs şirketleri, limited şirketler ve paylı şirketlerde ortaklar kurulu veya genel kurul toplantılarının on-line yapılmasını mümkün kılmaktadır. Müdürler kurulu ve yönetim kurulu toplantılarında, on-line olarak alınan kararlar geçerlidir. Bu kararlar güvenli elektronik imza ile imzalanabilecekleri gibi, daha sonra, fizikî imza ile de kayıt altına alınabilirler. Diğer yandan, on-line toplantı sistemi vasıtasıyla genel kurula katılım, öneride bulunma ve oy verme, hukuksal sonuçları açısından, fizikî katılım, öneride bulunma ve oy vermenin bütün sonuçlarını doğuracaktır. Ancak, Tasarımın getirdiği ana ilkelerin hayata geçirilmesi için Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca hazırlanacak bir yönetmeliğin çıkarılması gerekmektedir (TTK md. 1527 Gerekeçesi).

Yeni TTK md. 1527- Şirket sözleşmesinde veya esas sözleşmede düzenlenmiş olması şartıyla, sermaye şirketlerinde yönetim kurulu ve müdürler kurulu tamamen elektronik ortamda yapılabileceği gibi, bazı üyelerin fiziken mevcut buldukları bir toplantıya bir kısım üyelerin elektronik ortamda katılması yoluyla da icra edilebilir. Bu hâllerde Kanunda veya şirket sözleşmesinde ve esas sözleşmede öngörülen toplantı ile karar nisaplarına ilişkin hükümler aynen uygulanır. Anonim şirketlerde genel kurullara elektronik ortamda katılma, öneride bulunma, görüş açıklama ve oy verme, fizikî katılmanın ve oy vermenin bütün hukuki sonuçlarını doğurur. Bu hükmün uygulanması esasları bir tüzük ile düzenleneceği belirtilmektedir.

8. ŞİRKET BİRLEŞMELERİ VE BÖLÜNMELEİ

8.1. Şirket Birleşmeleri Açısından Yenilikler

Şirket birleşmeleri açısından yeni TTK bazı yenilikler getirmiştir. Örneğin, aynı nevi sayılan işletmeler birleşebilirken aynı neviden olmayan şirketler birleşemezler. Yürürlükteki TTK md. 14'e göre, "*birleşme, yalnız aynı neviden olan şirketler arasında caizdir. Şu kadar ki, birleşme bakımından kollektif ile komandit şirketler ve anonim ile sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketler, aynı neviden sayılır*", denilmektedir. Böylece şirket birleşmelerinde bir kısıtlama getirilmektedir. Yeni TTK ise şirket birleşmelerine yeni hükümler getirmiştir. Yeni TTK md. 137'ye göre;

-Sermaye şirketleri;

Sermaye şirketleriyle, Kooperatiflerle ve Devralan şirket olmaları şartıyla, kollektif ve komandit şirketlerle birleşebilirler.

-Şahıs şirketleri;

Şahıs şirketleriyle, Devrolunan şirket olmaları şartıyla, sermaye şirketleriyle, Devrolunan şirket olmaları şartıyla, kooperatiflerle birleşebilirler.

-Kooperatifler;

Kooperatiflerle, Sermaye şirketleriyle ve Devralan şirket olmaları şartıyla, şahıs şirketleriyle birleşebilirler.

Yeni TTK ile aynı türden olma koşulu kaldırılarak daha geniş bir çerçevede şirketlerin birleşebilmesine imkân yaratılmaktadır. Bu da günümüz dünyasında hızla birleşerek büyüyen ve rekabet gücünü artırmaya çalışan işletmeler yaratılma açısından oldukça olumlu bir gelişmedir.

8.2. Şirket Bölünmeleri Açısından Yenilikler

TTK'da daha önce hiç düzenlenmemiş olan şirket bölünmeleri yeni TTK'da ele alınmıştır. Şirket bölünmeleri daha önce sadece 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda (KVK) md. 38'de ele alınmıştır.

Bölünme Türkiye'de maddî hukuk yönünden ilk defa bu Kanunla düzenlenmiştir. Gerçi vergi hukuku ile ilgili kurallar, daha önce Kurumlar Vergisi Kanununda 4684 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle öngörülmüş ve bir uygulama başlamıştır. Ancak bu düzenlemenin bölünmenin maddî hukuk cephesini içermediği, bölünmenin maddî hukuk yönünden dogmatik düzeninin ülkemizde mevcut bulunmadığı şüphesizdir. Bölünme, çok büyüyen ve çekirdek işletme konusundan uzaklaşan şirketlerin ana konularına dönebilmelerine olanak sağlayan bir yoldur. Meselâ, buzdolabı, çamaşır ve bulaşık makinesi gibi beyaz ev aletleri üreten bir anonim şirketin, zamanla televizyon, radyo, müzik dolabı gibi kahverengi ürünler, büro mobilyası, daha sonra da plastik üretimine girdiği varsayılırsa, bu şirket beyaz eşya, kahverengi eşya, büro mobilyası ve plastik üretimi için ayrı ayrı şirketleri bölünme yolu ile kurabilir. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde fabrikaları olan bir şirket her fabrikayı bağımsız bir şirkete dönüştürmeyi düşünebilir. Bölünme; aile ortaklıklarında, mirasın paylaşımında, iki veya üç gruplu ortaklıklarda sorunları (ihtilâfları) çözmek amacıyla da kullanılabilir. Nihayet bölünme, holding sistemine geçişte de bir araç olarak kullanılabilir (TTK Bölünme Gerekçesi).

Yeni TTK md. 159'a göre, bir şirket tam veya kısmi bölünebilir;

-Tam bölünmede, şirketin tüm malvarlığı bölümlere ayrılır ve diğer şirketlere devrolunur. Bölünen şirketin ortakları, devralan şirketlerin paylarını ve haklarını iktisap ederler. Tam bölünüp devrolunan şirket sona erer ve unvanı ticaret sicilinden silinir.

-Kısmi bölünmede, bir şirketin malvarlığının bir veya birden fazla bölümü diğer şirketlere devrolunur. Bölünen şirketin ortakları, devralan şirketlerin paylarını ve haklarını iktisap ederler veya bölünen şirket, devredilen malvarlığı bölümlerinin karşılığında devralan şirketlerdeki payları ve hakları elde ederek yavru şirketini oluşturur.

Sermaye şirketleri ve kooperatifler sermaye şirketlerine ve kooperatiflere bölünebilirler (TTK md. 160). Yeni TTK ile kısmi ve tam bölünme için hukuki bir zemin de hazırlanmış olmaktadır.

SONUÇ

1957 yılından bu yana yürürlükte olan 6762 sayılı TTK'nın yerine bir 6102 sayılı yeni TTK kabul edilmiş, bazı hükümleri hariç olmak üzere 1 Temmuz 2012 yılında yürürlüğe girecektir. Bu çalışmada yeni TTK'nın sermaye şirketleri açısından getirdiği yenilikler ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Son yıllarda dünyada ekonomik anlamda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle ekonomilerde sınırlar ortadan kalkmış, işletmeler yoğun bir rekabet ortamında faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bunun yanında teknolojik gelişmeler ve özellikle internetin sağladığı olanaklar işletmeler açısından yeni fırsatlar yaratmıştır.

Tüm bu gelişmeler olurken yasal yapının da bu süreçleri desteklemesi ve gelişmenin önünü açması beklenir. Bu bağlamda hazırlanan ve kabul edilen TTK birçok yenilik getirmekte, çağın gereği olan birçok gelişme için yasal bir altyapı hazırlamaktadır. Sermaye şirketleri açısından konu değerlendirildiğinde birçok yeniliğin olduğu görülmektedir. Bu yenilikler muhasebe uygulamaları, muhasebe standartlarını uygulanması, şirket bölünme ve birleşmeleri, tek kişilik limited ve anonim şirketler, web sitesi kurma zorunluluğu gibi bir dizi alanı kapsamaktadır.

Tüm bu yenilikler ülke ekonomisinin gelişmesi, dünya piyasaları ile entegrasyon, işletme mali tablolarının hazırlanmasında dünya ile ortak bir dilin kullanılması, sermaye akışının ve yabancı yatırımların gelmesi, kamuoyunun doğru güncel zamanlı bilgilerle bilgilendirilmesi, aydınlatılması, bağımsız denetimle mali raporların uluslar arası denetim standartlarına göre denetlenmesi, kurumsal yönetim ilkelerinin benimsenmesi, ülkemizin gelişmesi ve ekonominin kalkınması açısından oldukça önemlidir. Yeni TTK bu getirdiği yeniliklerle ekonominin gelişmesine önemli katkılar verecektir.

KAYNAKLAR

- Akarca, Akif ve Şafak, Mehmet. (2011). Tek Ortaklı Anonim ve Limited Şirketler. *Dünya Gazetesi*, 30.06.2011.
- Bektöre, Sabri, Sözbilir, Halim ve Banar, Kerim. (2007). Genel Muhasebe. *Nisan Kitabevi*.
- Çalışkan, Merdan. (2008). Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'nın Muhasebe Alanındaki Düzenlemeleri. *E-Yaklaşım*, Ağustos, (61).
- Doyrangöl, Nuran Cömert. (2008), Türk Ticaret Kanunu Tasarısı İle Muhasebe Getirilen Yenilikler. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 2008/1.
- Şengel, Salim. (2011) "Yeni Türk Ticaret Kanununun KOBİ Muhasebe Uygulamaları Açısından Değerlendirilmesi". *VII. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*. 23-25 Haziran, Saraybosna.
- Şimşek, Nilgün Serdar, Türk Ticaret Kanunu Tasarısı Yasalaştı, www.vergiportali.com/Content.aspx?Type=BulletinD&Id=3074 (E.T: 15.07.2011).
- Yeni Türk Ticaret Kanununun Getirdiği Yenilikler*. <http://www.kapitalkarden.com/tr/haberler.asp?x=1&id=1760> (E.T: 07.07.2011).
- 100 Soruda Yeni Türk Ticaret Kanunu*. <http://www.vergidegundem.com> (E.T: 15.07.2011).
- 213 Nolu Vergi Usul Kanunu .
- 5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu.
- 6102 Nolu Türk Ticaret Kanunu.
- 6102 Nolu Türk Ticaret Kanunu Tasarısı Gerekçesi.
- 6762 Nolu Türk Ticaret Kanunu.

VOLGA - BALTIC WATERWAY AND TOURISM

*Nuran TAŞLIGİL****Abstract:**

Tourism activities throughout the world are becoming diversified every year. One of these is river tourism. In Russia, these activities took place and developed at different locations and at different times commencing in the 1960s. At first planned to meet the needs of industry, the Volga-Baltic Waterway Project in recent years has emphasized tourism different from its original purpose. This study takes the geographical, touristic, historical and cultural dimensions of the Volga-Baltic waterway as a whole and the area is evaluated within the coverage of the geography of tourism.

Key words: River Tourism, Volga, Moscow, St. Petersburg.

Introduction

The beginning of the Industrial Revolution, canals were built in Europe in particular in England, France and Germany to carry raw materials and finished goods and thus inland waterways began to appear. Later in other parts of the world with advanced technology, different canals were constructed and important water passages were built, such as the Panama, Suez and Kiel canals (Doğaner, 1994: 64). Built with human intervention, among the longest of these waterways are the Danube-Rhein canal and the Volga-Baltic waterway. Beginning in the 20th century, a transport system was established that connected rivers, dams, natural lakes through artificial canals in European Russia. Eventually, the Baltic Sea, the Black Sea, the Caspian Sea and the White Sea were connected to each other.

The most important waterway in European Russia, in particular with the role it has played in meeting the needs of St. Petersburg during the seize that took place in World War II, is the Volga-Baltic. This waterway which was first constructed as a means of transportation today serves a very different purpose. Starting in the 1970s the waterway became a very important source of tourism and gained the feature of providing an attraction to a large number of foreign visitors. This article first gives the geographical characteristics of this waterway and later its touristic attractions.

---

* Assoc. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Geography - Istanbul/TURKEY ntasligil@marmara.edu.tr

Volga – Baltic Waterway

Undertakings involving waterways go back a considerable time. Peter the Great planned a waterway to connect Moscow to the Baltic Sea because it would be cheaper and practical and went to the town of Dimitrov near Moscow to carry out the initial research for the future waterway, although the first serious plans began a century after Peter. However, with the laying of the railroad between Moscow and St. Petersburg this plan was abandoned.

The idea to connect Moscow with the Volga River through a canal was once again put forth in 1932 and its construction was completed at an unheard of pace for that period in 4.8 years and put into service. The first section of the waterway known as the Moscow Canal is 128 km and is longer than the Manchester (71 km.), Panama (47 km.) and Kiel (29 km.) canals. The Moscow Canal consists of 56 km. of canal, 53 km. of the Moscow River and 19 km. of reservoirs. In this section of the waterway, in order to overcome the difference in water levels, 5 locks in sequence and 2 locks between the Moscow River and the Volga River at a height of 9 meters each were constructed (Photo 1). In the building of the waterway significant damage was done to the environment. In addition, 202 million m³ of earth was transported during the building of the canal. This amount is 2.7 times more than the amount used to construct the Suez Canal (75 million m³).

42

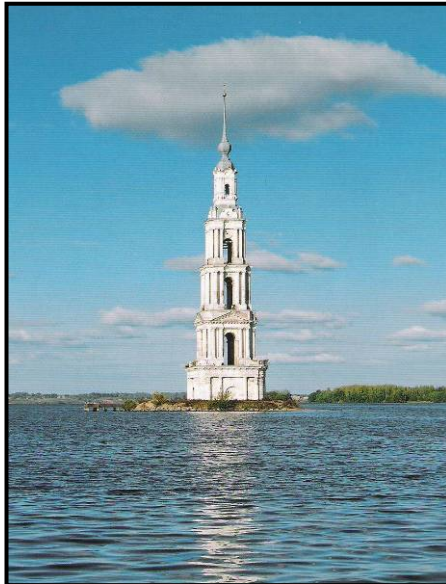
Photo 1: An Example of Lock Elevation from Uglich

After the Moscow Canal, the waterway reaches the Volga and follows this river for a while. The Volga River originates in the Valdai Hills northwest of Moscow. At 3,700 km in length it is the longest river in Europe and has a 1,360,000 km² area of drainage basin. At the point connecting with the Moscow Canal its width exceeds 200 meters (230 meters). Known as “Idil” or “Itil” according to ancient sources, the Volga freezes in December and although it varies from year to year, it is covered with ice 120 to 160 days of the year and does not melt until April or the beginning of May.

Transportation on the Volga dates back to a considerable time back. In particular, timber and fish transportation by steam boats from Astrakhan to Kazan dates back to the 1800s. However, during the dry summer months while shallow areas became dangerous for boats, the dams built on the river have made transportation easier during the summer season.

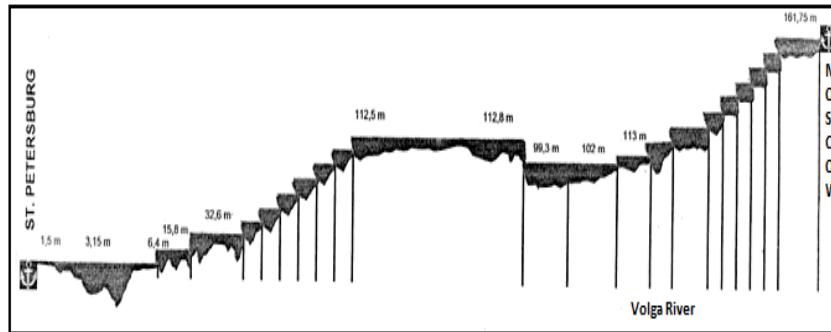
Out of the 5 large dams built on the Volga waterway, the Rybinsk dam forms the Rybinsk reservoir. The Rybinsk (Rybinskoye) dam covers an area of 4.500 km² and the dam's average depth is 5 meters. Construction of the dam began in 1936 and water catchment in 1941. During the building of the dam thousands of trees were felled and 700 villages and villagers were forced to move and in particular political prisoners that worked on the construction (Palace employees, affluent villagers, religious figures and intellectuals) lost their lives due to harsh working conditions (Photo 2).

Photo 2: The Bell Tower of the Submerged St. Nicholas Church on the Rybinskoye Dam Basin

Although the hydroelectric power plant provides an important benefit, because a vast area of agricultural and forest land was lost during construction, it is considered as an ecological mistake. Passing the dam from the south to the north, the waterway continues on the Sheksna River (185 km). Due to the difference in elevation another lock is entered and the Beloe Sea or the White Lake is reached. The passage through this lake is 45 km. from the White Lake the Kovzha River is accessed (41.7 km). On this river there are 6 additional locks. Due to these locks the waterway drops from a

level of 112.5 meters to 32.6 meters and the Onega Lake is entered (Figure 1).

Figure 1: Changes in Elevation on the Volga – Baltic Waterway Route

Onega Lake is the second largest lake in Europe with 9,840 km² (Darkot, 1949: 29). On a platform consisting of sedimentary rocks, it is among one of many lakes formed with the accumulation of frontal moraines with a depth of 110 meters (Ertin, 2004: 34). The Onega Lake is connected to Lake Ladoga with the Svir River (218 km). After two locks of different elevations are passed on this river, the largest lake in Europe is reached. Lake Ladoga has an area of 18.180 km² and a depth of 225 meters. Transportation from the south of the lake reaches the Neva River (Photo 3).

44

Photo 3: Once used as a prison, Oreshek Fortress (Schlüsselburg) between Neva River and Lake Ladoga

From Lake Ladoga 30 km. of the Neva River from a total length of 74 km. flows through St. Petersburg and reaches the Baltic Sea. The width of the Neva varies from 1.200 meters to 4.000 meters with a depth that varies from 14 meters to 24 meters. With the Don being connected to the Volga in

1952, the “Grand Volga Project” for the Volga – Baltic Waterway was realized.

In summary, the artificial canal from Moscow onwards is approximately 1.700 km. in length with an elevation of 162 meters that reaches the Baltic Sea by passing a part of the Volga. A dam lake, rivers, the two largest lakes in Europe and 16 canal locks of different elevations are passed. With the said waterway food products and raw materials are transported to a wide area on approximately 5.000 to 5.590 vehicles.

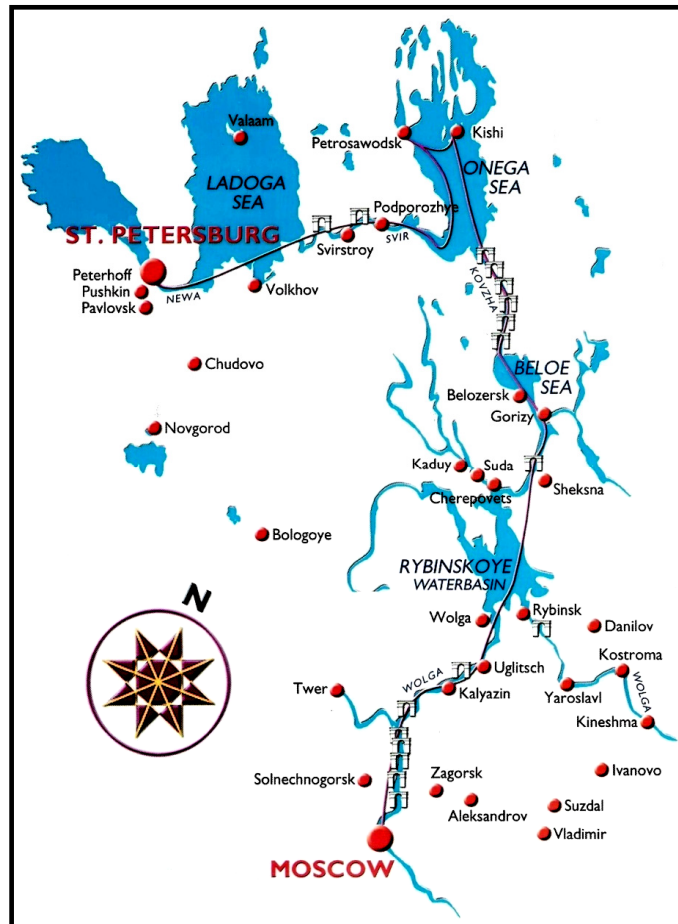
The Importance of the Waterway on Tourism

Covering an area of 17.075.200 km² wide and possessing various tourism potential, Russia, with her undeveloped tourism infrastructure, limits this wide potential. The most important tourism centers are Moscow, St. Petersburg, the Black Sea coast (Sochi) and in the Far East, Kamchatka and Sakhalin. Among these centers, starting in the 1960s and in particular after 1990, the development of cruise tourism that includes Moscow and St. Petersburg become more significant. Starting in Moscow or St. Petersburg these tourist river boats cover the Volga and Baltic Canal in 5 days and aside from visiting the two most important cities in Russia, settlement centers that have witnessed important events in Russian history can be seen en route with a vacation trip among history and culture through rich taiga forests. In the passage through different elevations, the water elevators entered into makes the trip even more interesting (Figure 2).

45

Touristic Attractions

Among the most important attractions of this touristic trip are the cities of Moscow and St. Petersburg. Moscow was founded in 1147 as a fishing village and was surrounded with wooden walls. In the 15th century it became the capital of the Russian state and lost this feature in 1712. In 1812 it was burned down by Napoleon and later rebuilt (Ertin, 1994: 36). Moscow again became the capital in 1918. The city’s architecture was shaped with the effects of the Tsarist Period, the Socialist Period and the New Period (Ertin, 1994: 38). It has gathered its historical structure, art and architectural beauty within its fabric and, in addition, with its wide and kept parks it has become one of the most beautiful cities in the world.

Figure 2: The Route Followed on the Volga-Baltic River Journey

The most impressive architecture in Moscow is considered to be the Kremlin and its gardens. The Kremlin and other structures in Red Square, such as St. Basil's Cathedral, are included in the world cultural heritage list.

There are 300 museums, 80 galleries and an exhibit hall in the city. In addition, together with churches and monasteries there is the Novadevichi cemetery where the family members of the Tsar, artists and well-known Turkish poet Nazım Hikmet's grave is located; it is an important tourist attraction. With its wide and orderly avenues, large parks scattered throughout the city, unique architecture, Moscow is in fact one of the exceptional cities in the world that must be seen.

St. Petersburg is remembered by different names such as Russia's exit gate to Europe, the Venice of the North and city of islands, bridges, canals and palaces. Founded in 1703 as a Baltic commercial port on the Neva River delta, St. Petersburg is situated on Rabbit Island. The city's plan was designed by French and Italian architects and became the capital in 1712.

Later the 42 islands and the two sides of the Neva River were connected with elegant bridges. Among these bridges the most important one is the Anichkov Bridge with its four famous horse sculptures.

The oldest structure in the city is the St. Peter and St. Paul Fortress built in 1703. In the cathedral located inside the fortress there are the tombs of Russian tsars, in particular Peter I, and tsarinas among others (Pepova, 2007, 24). The wind rose in the shape of an angel in the cathedral's spire is among the symbols of the city. The prison cells inside the bastions once housed in particular Dostoyevsky, Trotsky and Lenin as well as artists and statesmen as political prisoners.

Even though the sea freezes 3 – 4 months of the year, St. Petersburg is the most important port and cultural center in Russia. The first thing that comes to mind when St. Petersburg is mentioned is the Hermitage Museum that is on UNESCO's World Cultural Heritage list. Built during Catherine the Great's reign between 1754 and 1762 first as a winter palace, this building with its every facet architecturally a work of art draws attention with its triumphal arch at the entrance and its landscaped garden (Pepova, 2007, 44). In order to preserve its rapidly increasing valuable art collection, the museum today includes five buildings: The Winter Palace (the former residence of the Russian tsars), the Small Hermitage, the New Hermitage, the Old Hermitage (also called Large Hermitage) and the Hermitage Cathedral which exhibits the works of Russian and world painters such as Leonardo da Vinci, Raphael, Van Gogh, Rembrandt, Picasso, Renoir, Monet and Matisse as well as the treasury section of the palace. Although the number given for the museum's collection varies with 12.000 statues, 15.000 paintings, 225.000 art objects and 600.000 prints and drawings, the Hermitage is considered as one of the three richest museums in the world together with the Louvre and Prado.

Another richness of St. Petersburg is its cathedrals. Among the leading cathedrals is the Kazan Cathedral built as a replica of St. Peter's Basilica in Rome by Tsar Alexander I. Among similar dome temples the Kazan Cathedral is the fourth tallest with a dome height of 101.5 meters. Inspired from St. Basil's Cathedral in Moscow's Red Square, the Cathedral of the Resurrection of Christ also called the Church of the Savior on Spilled Blood as well the Church of St. Alexander, the Church of Three Saints and the Alexander Nevsky Monastery are other examples of monuments of St. Petersburg.

Built in 1875 as the world's largest shopping center or shopping arcade, the Gostny Dvor and Nevsky Prospekt in St. Petersburg is the most important commercial center in Russia. Sprawling over one km and embracing an area of 53.000 m², the Gostny Dvor is an indoor complex of more than 100 shops that took 28 years to construct.

The area surrounding St. Petersburg also embraces noteworthy architectural buildings and monuments as well. Among these are the Peterhof Palace and the Grand Cascade and Gardens; the Amber Room located in the Catherine Palace of Tsarskoye Selo (Tsar Village); the Catherine Palace with its Gardens and Pavlos Palace and Park to the south of Tsarskoye Selo. The Konstantinovsky Palace which was destroyed during the 1917 Revolution and restored in 2003 and other palaces such as Mariinsky and Belozersky (Beloselsky) can be included within this group.

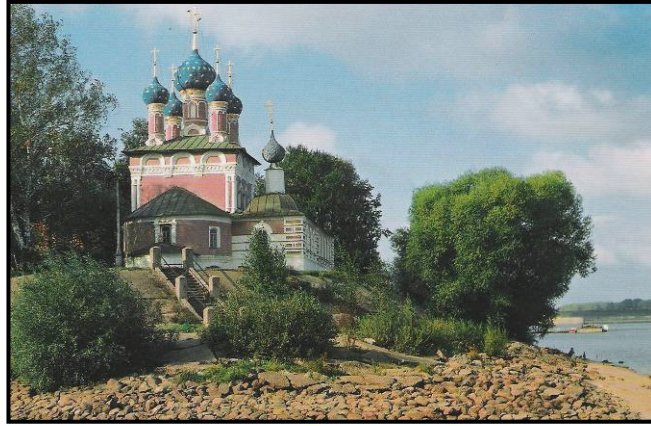

Photo 4: The starting point in Moscow for the river tours

Tourism on the Volga – Baltic Waterway

Boats starting from Moscow (Photo 4) after passing through the Moscow Canal stop at Uglich on the Volga River (Photo 5). The suspicious death of Dmitry (Dimitri) the crown prince and son of Tsar Ivan the Terrible marks an important place for Uglich in Russian history with its numerous churches, such as the brilliant red Church of St. Dmitry on the Blood, the Church of the Transfiguration and the Church of the Nativity of John the Baptist on the Volga.

Photo 5: Church of Prince Dmitry and martyrs' cemetery on the shores of the Volga River

The second stop Yaroslavl is older than Moscow built around 1010. With its magnificent domes and spectacular icons like the Church of Ilia the Prophet, the Spassky Monastery (Savior monastery) and in particular its art museum located in the former Governor's House provide important insights on the lives of Russian aristocrats.

The icon collection is one of the most important works in the Kirillo-Belozersky Monastery in Goritsy. In addition, the Goritsy Monastery of Resurrection was a Russian convent monastery built around 1544 and which today is part of Kirillo-Belozersky Museum of History, Art and Architecture.

At Kizhi located to the north of Onega Lake at the tip of an island 6 km. long and 1 km. wide is 68 km. in distance from the capital of Karelia. The island has a national ethnographic and open-air museum built in 1966. The most famous work on the island is the Church of Transfiguration. Built from pine logs and according to various accounts constructed with an axe and gouge by a single person and assembled without any nails, the Church of Transfiguration has 22 domes and 5 halls and is a large summer church. Next to this church is the 9 dome Church of the Intercession rebuilt in 1764 (Photo 6). Together they are called the Kizhi Pogost and are a UNESCO World Heritage site.

Photo 6: Church of Transfiguration on the left and on the right, Church of the Intercession on Kizhi Island

Mandrogı on the banks of the Svir River is a settlement area with unique wooden houses where traditional handcrafted souvenirs are sold and with a newly constructed shopping center that adds a separate charm to the tour.

50

Starting from St. Petersburg or Moscow a large part of the 5 day journey on the waterway passes through Taiga forests with history on the one hand and the existence of natural beauty like forests and water on the other hand, the waterway is slowly becoming recognized by the world as an important tourist destination with an increasing number of visitors arriving each year.

Another attraction of this tourism journey and depending on seasonal changes (the period between June and August) is the length of the days and the white nights which makes the trip even more unique. Both the sun on one side and the moon on the other provide a separate charm to this cultural activity.

Conclusion

First commencing in Greece and diversifying in particular in the 20th century, an example of this diversification of tourism can be seen in Russia. The Grand Volga Project that began as a transport purposed project brought tourism to the forefront after 1960. With the touristic features carried out in the project area, the Volga-Baltic section starting from Moscow has gradually gained importance in the tourism sector.

With its natural scenery, vegetation, wildlife, rich architectural structures and historic fabric, Russia is a very diverse country. However, the

tourism infrastructure of the country has not reached the desired level. It has not provided the requirements of foreign tourists in the areas of entertainment, sports, transport and gastronomy. Although the aim in river tourism between Moscow and St. Petersburg is not faith tourism, the most interesting feature on the river journey is churches. This tourism activity must undergo certain endeavors to diversify it. The most important resource on this subject is the potential of the untouched natural beauty of the taiga. Although the number of tourists and boats are increasing each year based on our personal observation, Russia possesses a very rich natural asset, but does not as yet make adequate inroads in this area.

BIBLIOGRAPHY

- Darkot, Besim. (1949). *European Geography*. Istanbul University, Publication No. 401, Faculty of Education Publication No. 12, Üçler Printing House, Istanbul.
- Doğaner, Suna. (1994). The Effects of Geography on Tourism in Egypt. *Turkish Geography Magazine*, No. 29, Istanbul.
- Ertin, Gaye. (1994). The City of Moscow, Istanbul University, *Institute of Maritime Sciences and Geography Bulletin*, No. 11, Istanbul.
- Ertin, Gaye. (2004). *Russia: Features and Regions*. Çantay Publishing House, Istanbul.
- Pepova, Natalia. (2007). *St. Petersburg*. Translated by Irina Makarova, St. Petersburg Publishing House, Russia.

**KÜLTÜRLEŞMENİN BİR PARÇASI OLARAK OSMANLI'DA
OPERANIN GÖRÜNÜMÜ****VIEW OF THE OPERA IN THE OTTOMAN EMPIRE AS A PART
OF ACCULTURATION***Seyit YÖRE****Özet:**

Bir toplum farklı bir toplumla iç içe yaşayarak, bir süreç içinde doğrudan ve dolaylı olarak kültürleşir. Bununla birlikte, kültürleşme, doğrudan bir siyâsi amaç olarak da yenileşmenin bir parçası olarak kullanılabilir. Osmanlı Devleti de, dönemin gerektirdiği şekilde yeniliği amaçlayarak, Avrupa seviyesinde olmayı hedeflemiştir. Bu hedefi uygulamak için seçtiği yollardan biri de, Batılılaşma olarak da adlandırılan, Avrupa kültürleşmesidir. Avrupa müziği ve bunun gösterişli bir parçası olan opera, kültürleşmenin müzikteki bir parçasıdır. Dolayısıyla bu makale, bir müziksel kültürleşme aracı olarak operanın Osmanlı'daki görünümünü etnomüzikoloji ve kültürel çalışmalar çerçevesinde betimsel ve yorumlayıcı yaklaşımlarda irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Opera, Müzik, Kültürleşme.

53

Abstract:

When a society lives with a different society, they do an acculturation directly or indirectly in a process. However, acculturation can be used directly for a political purpose as a part of innovation. Ottoman State purposed an innovation as a need in its period and it aimed to be level of Europe. Acculturation from Europe, called Westernization, was one of the ways which chosen by Ottoman for its purpose. European music and, as a arty part of it, opera were a part of acculturation in music. Therefore, this article investigates view of opera in Ottoman as a means musical acculturation with descriptive and interpretive approaches within the framework of ethnomusicology and cultural studies.

Key words: Ottoman, Opera, Music, Acculturation.

Giriş

Osmanlı'da Avrupalı'laşma bağlamında 'yeni'ye dâir herşeyin doğrudan Nizam-ı Cedîd ile başladığı görülür. İlk kez Fazıl Mustafa Paşa tarafından devlete verilen iç düzen için kullanılan ve Yeni Düzen anlamına

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Devlet Konservatuarı – Konya seyityore@yahoo.com

gelen Nizam-ı Cedid (1789), Osmanlı'da askerî, siyâsi ve de kültürel alanda Avrupalı'laşmayı ve buna bağlı kültürleşmeyi amaçlayan bir süreçtir. Aslında yenileşme hareketlerinin amacı, Osmanlı'nın Avrupa'nın düzeni ve kültürünü de alıp, onunla aynı seviyeye geldiğini göstermesidir (Okumuş, 2005). Dolayısıyla, Osmanlı'da içinde *atik* (eski) yerine *cedid* (yeni) kelimesinin geçtiği herşeyin ayrı bir öneme sahip olduğu görülür. Yeniliğin Avrupalı olmak bağlamındaki uygulamalardan biri de, her zaman politika (Bk. Kutluk, 1997) başta olmak üzere, kendi dışındaki birçok şeyle ilişkilendirilen müzik ve de burada Avrupa sanat müziğidir. Osmanlı ve ona ait kültürel unsurlar, özellikle başkent İstanbul'dan itibaren çokkültürlü (multicultural) olması nedeniyle, geniş bir çerçevede incelenebilecek konulardır. Bu yüzden, konuların çeşitli disiplinler ve yaklaşımlar içerisinde ayrı ayrı çalışmalarda değerlendirilmesi sonucu, zamanla Osmanlı müzik kültürü konusunda bir veri kaynağı oluşabilecektir.

Bu düşünceden yola çıkarak, Osmanlı'nın kültürleşme sürecinde operanın görünümü, tarihsel etnomüzikoloji ve kültürel çalışmalar bağlamında, nitel araştırma modelinde, betimsel (descriptive) ve yorumlayıcı (interpretive) yaklaşımda durum saptamaya yönelik olarak irdelenmiştir. Çalışmada, operanın kendi söylemleriyle, bir *Şark* ülkesi olarak Osmanlı'ya, kavramsal (conceptual) ve somut (real) olarak girişi, uygun olarak yeniden üretimi (reproduction), kurumları, patronaj durumu ve sosyal yapıdaki görünümü ile müzisyenler ve eserler gibi özellikler ilgili kaynaklar çerçevesinde, Merriam modeline (1964) göre incelenecektir. Bu bağlamda çalışmanın önemi, tarihsel bilgilerden çok, disiplinler bağlamındaki değerlendirme şeklindedir.

Öncelikle, çalışmanın disiplinler çerçevesi tanımlanabilir: Avrupa/Batı dışı müziklerin incelenmesi üzerine ortaya çıkmış bir disiplin olan etnomüzikoloji (Merriam, 1977: 192), sosyal bilimlerin metod ve yaklaşımlarıyla gitgide gelişerek (Shelemay, 1980: 234), farklı araştırma modelleri ve yaklaşımlarla çalışmaya devam eder. Bu alanda en yaygın araştırma modeli olan Merriam modeli, müzik kültürlerinin kavram (concept), tını (sound) ve davranış (behavior) bağlamında sosyal, tarihsel ve bireysel süreçler olarak incelenmesini ve bu süreçler içindeki değişimlerin ve çeşitli durumların görülmesini amaçlar. Sonraki çalışmalarda da sosyal ve bireysel süreçlerin tarihsel süreç içinde varolduğu vurgulanır (Becker, 1984: 455). Merriam modeli ve diğer yaklaşımlardan yola çıkıp, müzik kültürlerinin tarihsel süreç içinde incelenebileceğini öneren Rice (1987) da bir yeni model olarak tarihsel etnomüzikolojiyi bir alt disiplin olarak önerir. Bu bağlamda çalışma, bir kültürün tarihsel süreç içindeki müziksel kültürleşme özelliklerinin opera örneğinde irdelenmesinden oluşur.

Araştırılan özelliklerin değerlendirilmesi bağlamında çalışmanın temel kavramı olarak öne çıkacak olan ve çeşitli kaynaklardan özetle, en az iki

kültürün müziksel ilişkisi, etkileşimi anlamında kullanılan müziksel kültürleşme (musical acculturation) de etnomüzikolojinin araştırma konusudur (Bk. List, 1964). Çalışmanın bir diğer alanı ise kültürleşme, müzik ve sosyo-kültürel özelliklerin incelenmesini kapsayan ve bir tek disiplin olmayı reddedip, disiplinlerarası bir alan olarak ortaya çıkan ‘kültürel çalışmalar’ alanıdır (Bk. Mattelard ve Neveu, 2007). Müzik tek başına değil, etnomüzikolojik olarak da kültür içerisinde çeşitli boyutlarda temsil edildiğinden, bu çalışma da bir değerlendirme alanı olarak kültürel çalışmaların paradigması içinde temsil edilir.

1. Operanın Osmanlı’daki Sürecinde Kültürleşmenin Görünümü

15. yüzyıldan itibaren, Avrupa okulları ve kiliseler ile Avrupa’dan gelen orkestralar yoluyla başkent İstanbul’da Avrupa müziğinin olduğu görülür. Yani bu durum müziksel kültürleşmenin doğal olarak başlamasıdır. Turhan (1994: 48) bunu *serbest kültür değişimleri* olarak adlandırır. Bununla birlikte, Nizam-ı Cedîd ile doğrudan ve resmî olarak başlayan Avrupalı yeniliğe dâir düzenin müzikte ilk olarak görünümü, önce yeni/Avrupa stili askerî düzenle birlikte yeni askerî bando (1828), devamında ise bu bandonun gelişimiyle Avrupalı sistemdeki müzik eğitim ve uygulama kurumu olan Müzikâ-i Hümayun’dur (1831). Bu kurumun kapsamında bir müzik ve sahne sanatı olan opera, müziksel kültürleşmenin gösterişli ve temel bir parçası olmuştur.

Osmanlı ve opera ilişkisine ilişkin dolaylı ilk bilgilerin 17. yüzyılda ortaya çıktığı düşünülebilir. Çünkü 1670 yıllarında, şâir ve diplomat Eremya Kömürcüyan’ın (1637-1695) bir şiirinde *opera* kelimesinin yer aldığı görülüyor:

“Bazedup evler, divanhâneler

Mum donanmalar ve operalar

Sohbet ve meclis bulalar

Baka gör seyran- azimi, dostum!” (Yener, t.y.: 72).

Bir diğer bilgi ise, 1675’te İstanbul’da IV. Mehmed’in kızı Hatice Sultan’ın evlenme töreni için Venedik’ten getirilmesi düşünülen operanın, zaman darlığından getirilememesi sonucu (Sevengil, 1959: 7) Fransız büyükelçisi Marquis de Nointel’in (1635-1685) Paris’e yazdığı raporda “*bu insanlar da, görüyorsunuz operaya ilgi göstermeye başladı nasıl olur da Türkiye’de opera oynanır, ben de hayretler içinde kaldım...*”¹ şeklindeki alaycı sözlerinde, operadan söz ediliyor (Yener, t.y.: 72). 16. yüzyılda İtalya’da ortaya çıkan operanın Osmanlı’da biliniyor olmasının nedeni,

1 Bk. Vandal, Albert and François Ollier Nointel, Charles. (2010). *L’odyssée D’un Ambassadeur: Les Voyages Du Marquis De Nointel (1670-1680)*. South Carolina: Nabu Press.

Avrupa ile ilişkilerinin yoğunluğuna bağlanabilir. Ayrıca, bu yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın yeniliği amaçladığı görülür.

Yukarıda dolaylı olarak operadan söz eden bilgilerin yanı sıra, Osmanlı'da daha önce rastlanmayan teknik ve kültür alanlarındaki yeniliklerin başlamasına yazılı olarak öncü olan ve Avrupa'ya dâir birçok bilgi veren kaynakların, sefâretnâmeler olduğu görülür (Yalçınkaya, 1996). Bu bağlamda opera kelimesi, Osmanlı'ya ilk önce kavramsal olarak doğrudan Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Paris Sefâretnâmesiyle (Elçilik anıları, 1720) girmiştir. Mehmed Çelebi, kendine anlatılanlar ve gözlemleri çerçevesinde, izlediği ilk operayı tamamen kendi kültürel altyapısıyla betimlemiş ve konuyla ilgili düşüncelerinin önemli bir kısmı burada verilmiştir:

“Paris şehrine mahsus bir lub [oyun] var imiş. Opâre [opera] derler imiş. Acaip san'atlar gösterirmiş. Ol şehre mahsus imiş [...]. Ol saray mahsus Opâre için yapılmış. Rütbesine göre herkesin mahsus oturacak yerleri var. Bizi kralın oturduğu yere götürdüler [...]. Her taraf kadın ve erkek ile baştan başa dolmuş idi. Ve bu yüzden fazla çeşitli saz hazır idi [...]. Önümüzde sâzendelerin olduğu mahalde, işlemeli bir büyük perde asmışlardı. Tamam yerleşildikten sonra birden bire ol perde kaldırılıp, ardından bir büyük saray zuhûr eyledi [göründü] Saray avlusunda oyuncular kendilerine mahsus elbiseleriyle [...] ve fistanlarıyla² meclise tekrar parıltılar salup, sazlar dahi hep birden nağmeye giriştiler. Bir müddet raksolunup [dans edilip] sonra da opâreye başladılar [...]. Sözün kısıması, ol şaşılacak şeyler gösterdiler ki, tâbiri [anlatılması] kâbil [kolay] değildir [...]. Masrafı çok bir sanat olmağla gelirini dahi düşünmüşler ve büyük devlet malı bağlamışlar [...]. Ve bu şehrin hususiyetlerinden imiş. Üç saat kadar vakitte opâre tamam olup, yine hânemize gelüp karar eyledik” (Rado, 2008: 52-55).

Görüldüğü gibi Çelebi, kendisinin, ekonomisi de dâhil, çok ilgisini çeken ve ilk defa rastladığı opera sanatını tamamen nesnel bir bakış açısında ve diplomatik bir dille, kendince kavramsallaştırarak betimlemiştir. Çelebi'nin anılarından 28 yıl sonra Mustafa Hattı de, Viyana Sefâretnâmesinde (1748) opera kavramını doğrudan kullanarak bazı bilgiler vermiştir:

“Gerek kral gerek kraliçenin başvekile ve diğer devlet adamlarına elçi efendi bizim misafirimiz ve Osmanlı

² Tek parça kadın elbisesi.

Devletin elçisidir, kendisine riayet ve ikramda kusur etmeyiniz diye daima tembih ettiklerini tercümanları tekrar ederlerdi; hattâ opera ve komedyâ denilen oyunları ve mükellef dört beş kat oyun yerleri bulunduğunu, cumadan başka her gün ikindiden sonra kendilerine mahsus yerlerde oturup seyrettiklerini, Nemçenin [Viyana'nın] nazlı genç kızlarının ve temiz ve güzel yüzlü genç erkeklerinin özel kıyafetlerle bazen raksettiklerini, bazen garip san'atlar gösterdiklerini [...] ve aşka dair hikâyelerle insanın sabr-ü sükununu yakıp kavuran oyunları olduğunu, bizim için de orada bir kaç oda ayırdıklarını kral tarafından haber vermişler ve davet etmişlerdi. Oyun yeri olan gayet geniş bir mahalde yukarıda yazdığımız şekilde sanatlarını icra ediyorlardı” (Sevengil, 1959: 11, 85).

Mustafa Hattî'nin verdiği ve önemli bir kısmı burada yer alan bilgiler ve devamında, izlenen operanın içeriğine ilişkin yeterince bilgi bulunmamaktadır. Hattî'den sonra Ahmed Resmî, Viyana (1757-58), Prusya (1763) ve Berlin (1887); Mustafa Rasih Paşa, Rusya (1793) ve Ahmed Azmi Efendi de Berlin Sefâretnamesi'nde (1796) opera hakkında bilgi vermiştir (Bk. Sevengil, 1959: 12-14). Bu eserlerde yer alan operanın, kavramsal ve betimsel bağlamda, kültürleşmenin ilk adımı olarak Osmanlı'ya girdiği görülür. İlk olarak Mehmed Çelebi'nin verdiği bilgiler, yaklaşık 120 yıl sonra Osmanlı operasında benzer bir şekilde temsil edilmeye çalışılmıştır. Çelebi'nin betimlemesinden 77 yıl sonra, Sultan III. Selim (1761-1808) 1797'de Topkapı Sarayı'nda bir opera temsilini seyretmişse de, III. Selim'in sır kâtibi Ahmed Efendi'nin verdiği bilgiler çerçevesinde, bahsedilen opera eserinin adı, konusu veya içeriği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ahmed Efendi'nin Avrupa müziği ve operaya ilişkin olumsuz eleştirileri, bu sahnelenen eserden bir gün sonraki ruznâme (günlük) de şöyle yer almıştır:

“Çarşamba günü Topkapı'ya inildi ve dün gece Topkapı'da Ağa yerinde opera adlı ecnebi [yabancı] oyunu gösteren Frenklerin [Avrupaluların] temâşa ettirdikleri [oynadıkları] çalgılı çengili [dansçılı] oyun ve konuşmaları ve dimağa [beyne] sıkıntılı ve nezle getiren is ve pasları ve taklitleri hazırlanıp söylenilerek eğlenildi” (Sevengil, 1959: 15-17).

III. Selim'in belki Batılılaşma ve yenilikçilik amacından dolayı, belki ilgiyle seyrettiği ve sır kâtibinin ise bir yabancılaşma içinde olumsuz olarak değerlendirdiği opera, bir Osmanlı Sultanı tarafından seyredilmiş ve Osmanlı'da sahnelenen –her ne kadar adı bilinmese de- ilk opera eseridir. Bu bağlamda, Mehmet Çelebi'nin sefâretnâmesinde -yanlış telaffuz edilse de- Osmanlı'ya önce kavram olarak giren opera (1720), 77 yıl sonra Avrupa

kültürleşmesinin bir parçası olarak somut olarak girmiş oluyor. 1797'de sarayda devlet erkânı tarafından seyredilen operadan yaklaşık 35 yıl sonra, opera saray dışında da seyredilecek şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu da diğer Avrupa müziği çalışmalarının yürütüldüğü kurum olan Muzikâ-i Hümayun'un gelişimi sonucu gerçekleşir. Bu kurum resmî olarak 1831'de kurulmuştur, ancak bu kurumun bir bölümü olan operanın temsiliyeti 1840'lı yılları bulmuştur.

Opera sanatına ilişkin bir diğer bilgi, 1839'da pâdişâh olan I. Abdülmecid'in (1823-1861) -Avrupalılar tarafından kurulan- Beyoğlu tiyatrolarında seyrettiği müzikli sahne sanatının Türk gençlerine de öğretilmesini Giuseppe Donizetti'den istemesi ve O'nun da bu isteği sağlamaya çalışmasıdır. Sultan Abdülmecid'in bu isteğinin 1848 yılında gerçekleştiği görülür ki, bu durumun tanığı, aynı yıl İstanbul'da Abdülmecid'in huzurunda bir konser vermiş olan ünlü kemancı Henry Vieuxtemps'tir. Vieuxtemps, Liège'de yayınlanmış anılarında, sarayda Bellini'nin *La Sonnambula* adlı operasından bir perdenin Muzikâ-i Hümayun'a mensup Türk gençleri tarafından sahnelendiğini, kendisinin de bu eseri seyrettiğini belirtmiştir (Sevengil, 1968: 3-4). *La Sonnambula* tarihsel olarak Osmanlı sarayında çalışılan ve bir perde de olsa temsil edildiği bilinen ilk opera eseri olmasının yanında, bir Avrupalı müzisyen tarafından olumsuz olarak eleştirilmiştir: Vieuxtemps, "Bu icranın kabalık derecesini tasavvura imkân yoktur, gülüncün gülüncüydü, anlatılamaz vesselâm!" diyerek eleştirmiş, ancak askeri bandonun Abdülmecid için bestelenen marşı iyi bir şekilde seslendirmesini de hayranlıkla karşılamıştır (Köseihal, 1939: 50).

Burada ortaya çıkan durum, çokkültürlü ve buna bağlı demokratik görünümde olması yanında, monarşi ile yönetilen bir devletin kültürleşme sürecini, patron olan pâdişâhın isteği üzerine yeterince olgunlaşmadan ortaya çıkarmasıdır. Monarşik bir devlette, başta ilgisini çeken konular olmak üzere her şeyin, patronun izni ve emirleri kapsamında yürütülmesine ilişkin özellikle tezkirelerde³ *sâhib* vb. kelimelerin de kullanıldığı birçok bilgi bulunmaktadır (Bk. İnalçık, 2005).

Böylece, Osmanlı'da pâdişâhların ilgisi ve emirleri çerçevesinde Avrupa sanatlarının uygulanması, Osmanlı'nın kendisini Avrupa ile aynı seviyede göstermesine ilişkin bir siyâsi çaba olarak da değerlendirilebilir. Dolayısıyla, III. Selim ile başlayıp devam eden Avrupalılaştırma sürecinin ilgi ve merak içinde, çoğunlukla taklit etme yoluyla olduğu görülür ki, *taklit* kelimesinin o dönemin gazete ilânlarında da yer almıştır (Bk. Sevengil, 1959: 97-105). Sarayda ilk opera eserini seslendirenler ise, 1828 yılından itibaren Donizetti tarafından Avrupa notası ve çalgıları ile marşlar ve

³ Tezkire, (Ar.). Divan şairlerinin hayatını ve şiirlerini genellikle subjektif bir bakış açısıyla değerlendiren eser (TDK. *Türkçe Sözlük*, 1998).

İtalyanca şarkılar öğretilerek, kültürleştirilmeye çalışılan ve aslında bandoyu oluşturan Türk müzisyenlerdir. Osmanlı'nın ilk Avrupa müziği topluluğu gibi ortaya çıkan ve belki bu ilgiyle her şeyi yapması beklenen bando, yine pâdişâhın isteği üzerine marşlar dışında, çeşitli operalardan ezgiler de çalmaya çalışmıştır.

Aslında yukarıda, pâdişâhın bire bir gördüğü ve beğendiği kendi kültürüne yabancı yeni bir müziksel kültürü, büyük bir merak içinde ve Avrupalılaştırma bağlamındaki devlet politikasının bir görünümü olarak uygulamaya çalıştığı görülür. Zaman içinde yerine oturan bu durumun ilk başta, amatörce bir çaba olduğu görülüyor. Aslında bu durum, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundaki, 'ulusalcı müzik yaratımı'na ilişkin kültürleşme çabasıyla da benzeşmektedir. Burada değişen sadece patronur, ancak uygulamanın aynı olduğu görülür.

Bandonun sarayda opera sahnelemesine ilişkin çabasının yanı sıra, Osmanlı'da operanın gelişimi ve asıl temsiliyeti, pâdişâhın izni ve maddî desteği ile açılan özel tiyatrolar çerçevesinde olmuştur. Levantenler⁴ arasındaki ilk Avrupa müziği konserlerinin, Galata'da org ve koro müziği ile başladığı, Ermeni ve Rum Katolikler aracılığıyla da öteki zengin Hristiyanların konaklarına doğru yayıldığı ve operanın da bunları destekleyen Levantenler tarafından Beyoğlu'na getirildiği görülür (Köseihal, 1940: 116).

Osmanlı'da Avrupa sanatlarından tiyatro ile beraber aynı mekânlarda sahnelenen operalara gelenlerin ise, sıradan halk tabakasından değil, zengin Levantenlerden ve pâdişâh da dâhil, dâvet edilen yüksek Osmanlı kişilerinden oluştuğu görülür. Yâni bu dönemde kültürleşmenin, daha halk tabanına yayılmadığı ortaya çıkıyor.

Tiyatro ve opera temsillerinin saray dışındaki ilk mekânı, bir Venedikli olan M. Giustiniani'nin Beyoğlu'nda yaptırdığı (1839) ve dönemin pâdişâhı II. Mahmud (1785-1839) tarafından da desteklenen ilk özel tiyatro ve opera binası olan Fransız Tiyatrosu'dur. Özellikle Fransız komedi ve operet gruplarının bu tiyatroya özel olarak temsiller yaptığı görülür (Sevengil, 1968: 17).

Bu tiyatro ile içindeki oyunlar, Avrupalı sanatçılar ve izleyiciler, Osmanlı'daki Avrupa kültürleşmesinin çabasına hız kazandırmıştır. İçinde Avrupalıların olduğu ve bundan dolayı daha doğal bir şekilde süregelen kültürleşme durumu, belki sarayda yapılmaya çalışılan ve Vieuxtemps tarafından eleştirilen amatör opera gösterisinden daha önemli olarak değerlendirilebilir. Ancak, pâdişâhın bir taraftan Avrupa sanatlarını Avrupalılara uygulatırken, diğer taraftan da asıl Osmanlı vatandaşı olan

⁴ Levanten; Fr. Levantin. Yakın Doğuda yerleşmiş veya evlenerek soyu karışmış Avrupalı kimse (TDK. *Türkçe Sözlük*, 1998).

kendi sanatçılarına da uygulaması, kültürleşmeyi somutlaştırma çabası olarak görülebilir.

Fransız Tiyatrosu'ndan sonra, Gaetano Mele adlı bir İtalyan'ın Beyoğlu'nda asıl amacı opera olan bir tiyatro binası yaptırma talebine, II. Mahmud öldüğü yıl (1839) izin vermiştir. Bu tiyatronun ardından, aynı yıl yönetime geçen Sultan Abdülmecid'le birlikte -Osmanlı yönetiminin Avrupa yöntemlerine göre yapılması anlamına gelen-, Tanzimat Fermânı ilân edilmiştir. Yâni, Avrupa kültürü ve sanatının uygulanması yanında, artık siyâseti de uygulanmaya başlamış ve ardından, İstanbul'a gelen Bosko adlı bir İtalyan canbaz da (1840) içinde ücretli oyunlar sergilemek amacıyla, Beyoğlu'nda bir oyun alanı yaptırmak için (Sevengil, 1968: 18-19) yeni pâdişâhtan izin almıştır. Çoğu İtalyan olan Avrupa opera gruplarının İstanbul'a gelip Beyoğlu'ndaki sahnelerde gösterilere başlamasıyla, 1841'de (Kasım ayı) Bosko Tiyatrosu'nda operalar oynandığı ve sahnelenen ilk operanın İtalyan besteci Gaetano Donizetti'nin (1797-1848) *Belisario* (1836) adlı eseri olduğu görülür. Bu operanın Osmanlı'daki bir diğer önemi, librettosu Türkçeye çevrilen ve 1842'de basılıp satılan ilk opera olmasıdır ki, bu da kültürleşmeyi kendi dilinde yapıp daha fazla yayılmasını sağlamanın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bosko Tiyatrosu'ndaki operaların 1842'ye kadar devam ettiği, daha sonra binanın Naum (Tütüncüoğlu Mihail Naum) adlı bir organizatör tarafından satın alındığı görülür. İstanbul'da en uzun süre tiyatro işletmeciliği yapan Naum'un, 1846 Beyoğlu yangınında binası yanana kadar, İtalya'dan her yıl opera getirterek burada sahnelettiği görülür (Sevengil, 1962: 16).

Binayı aldıktan sonra 1844 yılı sonlarında tiyatroculuğa başlamış olan Naum'um İstanbul'a getirtmiş olduğu ilk opera, G. Donizetti'nin *Lucrezia Borgia* (1836) adlı eseridir. Naum Tiyatrosu'nda oynanan ikinci opera, İtalyan besteci Gioacchino Rossini'nin (1762-1868) 1845 Ocak ayı içinde sahnelenen *Sevil Berberi* (Il barbiere di Siviglia, 1816) ve üçüncü opera ise, 1845 Ocak ayının son günlerinde sahnelenen, G. Donizetti'nin *Parisina* (1833) adlı eseridir. Bunlardan sonra sırası ile Rossini'nin *Hırsız Saksâğan* (La Gazza Ladra, 1817) ve *Corradino* (Corradino o sia Matilde Di Chabrand, 1833) adlı operaları sahnelenmiştir (Sevengil, 1959: 25-26).

1846'da yanan tiyatro binası yerine yenisini yaptırmak için, içinde pâdişâh locasının da bulunduğunu göstererek devletten yardım isteyen ve altmış bin kuruş yardım alan Naum, 4 Ekim 1848'de, İtalyan besteci Giuseppe Verdi'nin (1813-1901) *Macbeth* (1847) operasının sahnelenmesiyle, Galatasaray'daki binasında yeni bir döneme başlamıştır. Çünkü bu defa, 1839-1846 yılları arasında İstanbul'da turne olarak sahnelenen operalar yerine, Lanzoni (tiyatro müdürü), Guatelli⁵ (orkestra

⁵ Callisto Guatelli (1820-1899), ikinci Naum Tiyatrosu'nda orkestra şefi idi, 1856'da Muzika-i Hümayun orkestrasının şefi oldu. 1856'da Sultan Abdülmecid'e ithaf ettiği *Mecidiye Marşı*'nı,

şefi), Lenotti (koro şefi), Noci (sahne amiri), Merlo (dekoratör) ve yirmi üç korist gibi İtalyanlardan oluşan kadrolu yerleşik bir opera ortaya koymuş olduğu görülür (Sevengil, 1959: 28-29). Yâni opera, Osmanlı'da artık yerleşik olarak temsil edilmeye başlamıştır. Dolayısıyla, bu da kültürleşmenin yerleşmesi anlamında önemlidir.

Az sayıda Fransız ve çoğu İtalyan olan Romantik dönem opera eserleri Osmanlı'da sahnelenmeye devam ederken -şâir Abdülhak Hamid Tarhan'ın babası- tarihçi Hayrullah Efendi (1820-1866), 1842'de *Hikâye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşeni*⁶ (İbrahim Paşa ile İbrahim Gülşeni'nin Hikâyesi) adıyla Osmanlı'nın ilk librettosunu yazarak, bir kültürleşme örneğini ortaya çıkarmış, ancak bu eser bestelenmemiştir (Sevengil, 1959: 66). Hayrullah Efendi'nin metnin birçok yerine, belki *aria* (arya) veya *reçitativo* (reçitatif) olarak söylenmek üzere, *gazeller* koyduğu ve müziğin nasıl olması gerektiğini yazdığı görülmektedir (Altar, 1989: 267). *Gazel* koymasından dolayı, operayı kendi kültürüne uyarlamaya (adaptation) çalıştığı, yâni kültürleşmeyi içselleştirip, dönüştürdüğü görülür.

Bu arada, o dönemdeki en eski tarihli ilanda (İlânnâme-i Tiyatro-yu Naum), ikinci Naum Tiyatrosu'nun 1849-1850 sezonunun yoğun opera faaliyeti içinde olduğu ve altı opera sahneleneceği görülüyor ki bunlar: Verdi'nin *Giovanna d'Arco* ve *I due Foscari*, Bellini'nin *Norma*, Donizetti'nin *Don Pasquale* ve *Maria di Rohan* ve Federico Ricci'nin *Corrado d'Altamura* operalarıdır (Sevengil, 1959: 29-30). Bir sezonda yukarıda sayılan altı operanın sahnelenmesi o dönem şartları düşünüldüğünde şaşırtıcıdır ki, günümüzde bile bir sezonda ancak iki opera sahnelenmektedir. Bu kadar fazla operanın bir sezonda sahnelenmesi, opera sanatının çok ilgi gördüğünü, ancak diğer taraftan Naum'un opera çeşitliliğiyle kapitalist bir yaklaşım izlediğini düşündürür. Ekonomik bağlamda bakıldığında, operaya girişin -eski Avusturya para birimiyle- 3 Riyal olduğu, koltuk ücretlerinin ise duruma göre 28 ve 35 Riyal arasında değiştiği görülür.

Ayrıca yukarıda belirtilen ve Osmanlı dilinde yazılan 1849-1850 opera sezonu ilânında, sanatçılar için kullanılan ve etnomüzikolojik kavramlaştırma bakımından önemli olan ünvanlar da, hem kültürleşmenin uyarlanması hem de devletin egemenliğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir:

Bu ilânda, cinsiyet ayırmadan opera şarkıcıları için *hânende*, oyuncu anlamında *bazende*, baş şarkıcı için *başhânende*, ikinci şarkıcı için *ikinci hânende*, yan roldeki şarkıcı için *başhânende muavini*, baş oyuncu için

1875'te ise Sultan Abdülaziz'e ithaf ettiği *Marş-ı Sultanî*'yi bestelemiştir. Bu eserin beğenilmesi üzerine paşalığa yükseltilmiştir. Müzikâ-i Hümayun'da birçok öğrenci yetiştirmiştir.

⁶ Bu metin için bk. Hayrullah Efendi. (1964). *Hikâye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşeni*. haz. Aytekin Yaşar. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

başmukallid (baş taklitçi), orkestra şefi için *sersâzendegân* (başçalgıcı) gibi Osmanlı geleneksel sanatlarına özgü ünvanlar kullanılmış, bunun yanında, teknik kadro için de dekoratör anlamında *ressam-ı tiyatro* (tiyatronun ressamı) ve müdür için *müdür-i muzika*⁷ (orkestra müdürü) ünvanları yer almıştır. Naum operalarında yukarıdaki ünvanlarla yer alan oyuncuların sayısı altısı kadın, sekizi erkek olmak üzere on dört; koro, sekizi kadın, on altısı erkek olmak üzere yirmi dört kişiliktir. Kırk beş kişiden oluşan orkestranın şefi Vincenzo Morgani ve operanın dekoratörü Rafaele Merlo'dur. Bunlardan başka çeşitli hizmetler için de yirmi beş kişi olduğu görüldüğünde toplamda sanatçı olarak seksen üç, teknik olarak da yirmi altı kişilik kadro olduğu görülür (Sevengil, 1959: 78-79). Bu da kendi ilgileri derecesinde ve patronaj bağlamında, I. Abdülmecid ve I. Abdülaziz'in (1830-1876) devlet desteği verdiği Naum Tiyatrosu'nun, 1870'te yanıp sonlanana kadar, Osmanlı'da yaklaşık otuz yıl, tam bir profesyonellik içinde opera sanatını temsil ettiğinin göstergesidir. Genellikle üst kültüre hitap etse de operanın kültürel olarak yayılmasında, temel olarak Naum Tiyatrosu'nun öne çıktığı görülür.

Osmanlı'da Saray dışındaki opera temsilleri, Naum Tiyatrosu'nda gelişmiş, bunun yanında Fransız akrobat Soulié tarafından yaptırılan (1860), 1866'da İtalyan Razi tarafından kiralanarak Tiyatro-yu Osmanî adıyla işletilen ve 1870'ten itibaren Güllü Agop olarak anılan Agop Vartanyan'ın yönettiği Gedikpaşa Tiyatrosu'nda devam etmiştir (Bk. Sevengil, 1968: 53-111). Yine Avrupa tiyatro ve operalarının sahnelenmesi yanında, Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu, ilk Türkçe (Osmanlıca) operetlerin⁸ sahnelenmiş olması (And, 1971: 81) ve kültürleşmenin kendi dilinde üretilip yayılması ve somutlaştırılması açısından önemlidir. Sultan Abdülaziz, Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu'ndaki operet temsillerinin iznini onaylamış, ancak Naum Tiyatrosu dönemindeki hareketin geliştirilmesine pek desteği olmamıştır. Bu da Abdülaziz'in o dönemdeki siyasi durumu ve operaya olan ilgisine göre şekillenir. Bu arada, piyano çalabilen, beste yapan ve şehzâdelik döneminde babası Abdülaziz ile operalar seyreden ancak sadece 93 gün tahtta kalan V. Murad'ın (1840-1905), opera sürecine etkisi olmamıştır. Ancak daha sonraki pâdişâh II. Abdülhamid'in (1842-1908) operaya olan ilgisi sayesinde, Yıldız Sarayı'na yaptırdığı tiyatro sahnesi, İtalyan operası için daha elverişli olmuş, yıllar sonra opera tekrar saraya girerek kadrolu İtalyan sanatçılarla temsil edilmiştir.

⁷ İtalyanca *müzik* anlamına gelen *muzika* kelimesinin, günümüze kadar bando, orkestra ve müzik topluluğu anlamında, yanlış bir şekilde kullanıldığı görülür.

⁸ İtalyanca *operetta* olarak adlandırılan operet, 19. Yüzyılın sonunda toplumsal ve ekonomik değişimlerin sonucu olarak ciddi operaya (opera seria) göre, daha hafif konular işleyen ve daha kısa sürede sahnelenen bir tür olarak Viyana'da ortaya çıkmıştır (Crittenden, 2000: 1-12). Türk opereti olarak anılan form ise, Avrupa operetinden çok, bir müzikli tiyatro görünümündedir.

Saray operasının kadrosu ise, aslında Beyoğlu'na uğrayan İtalyan opera gruplarından birindeki Salvatore Stravolo ve ailesinden oluşmuştur. 8 Kasım 1898'de Muzikâi Hümâyun'a alınmış ve iki yıl sonra yüzbaşı olarak sarayda opera kurmakla görevlendirilmiş olan Stravolo, başta oğlu Arturo olmak üzere, altı erkek ve üç bayan solist kadrosunu Çampi ailesinden oluşturmuştur (Sevengil, 1962: 122-128). Koro, aksesuar ve mizansen işlerini Türklerin yaptığı operada, Guatelli Paşa şefliğindeki İtalyan, Alman, Fransız, Ermeni ve Türk müzisyenlerden oluşan Muzikâ-i Hümâyun orkestrası kullanılmıştır (Gazimihal, 1955: 105-107). Operada Türk şarkıcı yetişememesine rağmen, belki çalgıcılıkta daha yetenekli olan Türklerin orkestrada yer alması kültürleşmenin uygulanabildiğini gösterir. Bununla birlikte, Mehmed Çelebi ve diğer sefirlerin Avrupa operalarına dâir verdiği bilgilere benzer olarak kurulan Yıldız Sarayı Operasının amacı, eğlencenin yanında, siyâsi bir bağlamda kültürleşmeyi sürdürerek, başlangıçta olduğu gibi Avrupa ile aynı seviyede olma çabası olarak değerlendirilebilir.

Başlıca eserlerin *La Traviata*, *Il Travatore*, *Palyaço* (I Pagliacci), *Rigoletto*, *La Sonnambula*, *Maskeli Balo* (Un balo in maschera), *La fille du régiment*, *Les cloches de Corneville*, *Fra Diavolo*, *La Mascotte*, *Le coeur et la main*, *Le Voyage en Chine* olduğu saraydaki operaların, yine saray mensupları ve üst düzey davetliler huzurunda sahnelendiği görülür ve bütün temsillerin hazırlanmasının pâdişâh irâdesine bağlı olarak, emir gelir gelmez ve bazen provaya bile zaman olmadan hazırlanması (Gazimihal 1955: 107), patronajın önemini bir kez daha ortaya koyar.

Saray operası ve Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosunun varlığı sürerken, devlet destekli olarak Milano'da eğitim alan Osmanlı'nın ilk çoksesli müzik bestecisi Dikran Çuhacıyan (1840-1898), Osmanlı'daki ilk opera ve -daha çok da- operet bestecisi olmuştur. 1868'de Naum Tiyatrosu'nda sahneye koyduğu ilk operası *Arsas*'ın (II. Arşak veya Olimpia), amatör gençler tarafından İtalyanca oynandığı görülür. *Arif'in Hilesi* adıyla bestelediği Türkçe operet (komik opera) ise, 1872'de Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu'nda sahnelenmiştir (Köseihal, 1939: 124; Sevengil, 1968: 267; Sözer, 1986: 175). Çuhacıyan'ın eserlerinin yanı sıra, librettosunu⁹ Ahmet Mithat Efendi'nin (1844-1912) yazdığı ve aynı zamanda lavtacısı olan Hristo Efendi (Hristâki Kiryazis)'nin (?-1914) bestelediği ve 1884'te sahnelenen *Zeybekler* opereti de librettisti Türk olan ilk operettir. Metni Osman Nûri ve M. Muslihiddin tarafından yazılıp Muzika-i Hümâyun subaylarından kemancı Haydar Bey'in (1846-1904) bestelediği, Macar Tevfik Bey'in (1850-1941) çokseslendirdiği ve 1886'da sahnelenen *Pembe Kız* opereti ise metin yazarı ve bestecisi Türk olan ilk operettir (Bk. Ünlü 1996). Libretto yazarı ve bestecisi Türk ilk opera olarak anılan ve librettosu Abdülhâk Hamid'in

⁹ İtalyanca bir kelime olan *libretto*, opera, operet ve bale gibi eserlerin metnine verilen isimdir. Libretto yazarına da *librettist* denilir.

(1852-1837) *Tezer* adlı romanından esinlenerek oluşturulan ilk Türkçe metinli opera da İsmail Zühdü Bey (1876-1924) tarafından bestelenmeye çalışılmış ama yarım kalmıştır. Kösemihâl'in (1939: 121) *milli san'at* olarak adlandırdığı bu operetler, zaten benzer kültürleşme amacı olan Türkiye Cumhuriyet'inin ilk yıllarına kadar, Muhlis Sabahattin (1889-1947), Cemâl Reşid Rey (1904-1985) ve Ferid Alnar'ın eserleriyle daha çok alt ve orta sınıfa hitap eden bir popüler bir sanat olarak devam etmiştir (Bk. Ali, 1996; Okyay, 1999; Taranç, 2005).

Yukarıda sayılan ve Osmanlı'nın yazar ve bestecileri tarafından ortaya çıkarılan eserler, operaya göre daha küçük boyutta da olsa, operanın yeniden üretilmesi ve kültürleşmenin Osmanlı'ya özgü ürünleri olarak ortaya çıkar ki, bu da kültürleşmenin yayılıp üretime dönüştüğünün bir göstergesidir. Ancak operetler bestelenmesi, bestecilerin müziksel alt yapısının opera besteleyecek düzeyde olmamasını, opera bestelense bile sahneleyecek teknik ve ekonomik alt yapıya sahip olunmamasını ve operetlerin, dil, konu ve anlaşılabilirlik açısından halka daha fazla hitap edebilmesini gösterir. Bestecilik bağlamında değerlendirildiğinde, bu operetlerin çoğu tek sesli (monofonik) ve Osmanlı sanat müziği tınlarına sahiptir. Böylece, Fransız Tiyatrosu'ndan Yıldız Sarayı Tiyatrosu'na kadar üst düzey kişilere hitap eden opera yerine, Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu'ndan itibaren halka hitap eden operetler ortaya çıkmıştır.

64

Daha sonra, özellikle operetler oynamak için, Küçük Benliyan olarak da anılan aktör ve yönetmen Arşak Haçaduryan (1865-1923) tarafından Millî Osmanlı Operet Kumpanyası kurulmuştur (1910). Günümüzdeki birçok özel tiyatro gibi sabit bir mekân olmadığı görülen Millî Osmanlı Operet Kumpanyası, ilk olarak 1910'da Beyoğlu'ndaki Odeon Tiyatrosu'nda Çuhacıyan'ın *Leblebici Horhor* (1875) adlı eserini sahneleyerek faaliyetlerine başlamış ve eser yetmiş kez oynanmıştır. Çoğunlukla, o dönemde en ön plandaki besteci Çuhacıyan'ın eserlerinin sahnelendiği Millî Osmanlı Operet Kumpanyası 1923 yılına, Küçük Benliyan'ın ölümüne kadar çalışmalarına devam etmiştir (Sevengil, 1968: 266-269). Aslında Türk, Rum ve Ermenilerden oluşan Osmanlı sanatçılarının birlikte ortaya koyduğu operetler, Avrupa kültürleşmesinin, Osmanlı'ya özgü çokkültürlü göstergesidir. Bunun yanında, tiyatro ve operaya dâir bütün resmî imtiyazı elinde bulunduran ve Beyoğlu'nda daha çok üst düzey ve zengin belirli bir sınıfa hitap eden Naum Tiyatrosu'nun ardından, Beyoğlu dışına yayılan ve ulusal operetlerin sahnelendiği birçok tiyatronun ortaya çıkması, kültürleşmenin halk tabanına yayılmasını sağlamıştır (Bk. Kösemihal, 1939: 120-121).

Osmanlı stili operetlerin yanında, özellikle sözlü müzik özelliği taşıması bakımından opera formundan etkilenerek oluşturulduğu görülen iki müzik formu kültürleşmenin göstergesi açısından önemlidir. Tarihsel sıraya

göre bunlardan birincisi Yeni Şarkı anlamındaki *Şarkı-i Cedîd*'dir. Osmanlı sanat müziğindeki geleneksel şarkıya eş olarak ortaya çıkan ve sözleri Osmanlıca olan *Şarkı-i Cedîd*, bir opera aryası ve daha özelde müziksel olarak bir Alman şarkı türü *lied* gibi düşünülebilir. Bu yeni form, Muzika-i Hümayun'un kurucusu Giuseppe Donizetti'nin 1850'lerde besteleyip I. Abdülmecid'e ve annesine ithaf ettiği iki örnekle ortaya çıkmıştır: Birincisi, *Şarkı-i Cedîd der sitâyiş-i Hazret-i Sultan Abdülmecîd*, diğeri ise *Şarkı-i Cedîd der vasf-ı Hazret-i Valide-i Sultan Abdülmecîd Hân* olarak adlandırılan ve notaları basılan eserler, vokal (insan sesi) için piyano eşlikli şarkılardır. Aynı adla anılmasa da, *Şarkı-i Duaiye* gibi yeniliğe dâir benzer şarkıların ve düzenlemelerin olduğu görülür (Aracı, 2006: 133-134). Bunun yanı sıra, kültürleşmede karşılıklı bir durum olduğu için, Osmanlı'daki Avrupalı müzisyenlerin kültürleşmeyi sağlarken, bunu daha kolay sağlayacak yaratımlarda bulunduğu ve bir taraftan onların da kültürleştiği görülüyor. Avrupalı müzisyenlerin pâdişâhın beğenisine hitap edecek şekilde oluşturdukları 'yeni şarkı'ların yanında, *Şarkı-i Cedîd*'in daha geniş çalgı ve ses topluluğu ile temsil edildiği Fasl-ı Cedîd (Yeni Fasil) ise, Türk müzisyenlerin öncülüğünde çokseslendirilmiş şarkılar bütünüünün karma orkestra ve koro ile seslendirilmesinden oluşmuştur.

Yâni, Osmanlı sanat müziği bestecilerinin ürünü olan ve farklı formdaki makamsal eserlerin geleneksel çalgılarla kendine özgü bir yorumlama özelliğiyle ortaya çıktığı Fasl-ı Atik'e (Eski Fasil) eş olarak, Osmanlı geleneksel müzik çalgılarıyla Avrupa çalgılarının bir opera orkestrası gibi geleneksel eserleri yorumlaması, Fasl-ı Cedîd olarak ortaya çıkmıştır.

Fasl-ı Cedîd hakkında "Bir fantezi mahsulüydü" diyerek söze giren Gazimihal'in (1955: 101-103) verdiği bilgiler çerçevesinde, Sântûri Miralay Hilmi Bey¹⁰, Binbaşı Pazı Osman Bey ve başçı Binbaşı Fâik Bey'in öncülüğünde kurulan ve Osman ve Faik Beylerin müzik düzenlemelerini yaptığı Fasl-ı Cedîd; ud, keman, lavta, flüt, trombon, gitara, mandolin, ney, viyolonsel ve vurmali çalgılardan dümbelek [darbuka] kastanyet ve zil'den oluşan bir orkestra ile Zeki Üngör'ün de içinde olduğu küçük yaştaki hânendelerden oluşmuştur. Fasl-ı Cedîd'in armonilenmiş şarkılarla sarayda, saray dışında pâdişâh tarafından gönderilen düğünlerde ve özellikle de dönemin Mısır Valisi'nin (Hidiv) yalısında sahne aldığı ve dolayısıyla üst düzey kişilerin düğünleri dışında, halkla temasının olmadığı görülür.

Mes'ud Cemil Bey (1902-1963), Fasl-ı Cedîd'i eleştirel olarak söyle betimlemiştir:

¹⁰ Sântûri Miralay Hilmi Bey, İstiklâl Marşı'nın bestecisi Osman Zeki Üngör'ün de dedesidir (Gazimihal, 1955: 101).

[...] *Fasl-ı Cedîd*, başı insan, kulakları tavşan, ayakları ceylan doğup bir müddet yaşadıkdan sonra ölen hilkat garibeleri¹¹ gibi, o zamanlar ortaya çıkmıştı. Kadrosu aşağı yukarı şöyle idi: Heyeti bir orkestra gibi deynekle idâre eden bir şef, birkaç ney, kemanlar, udlar, bir viyolonsel, birkaç gitara [kitara] iki kanun, 3-4 mandolin, bir flüt, iki lavta, bas partisini çalan bir trombon ve bir düzineden fazla hânende [...]. *Fasl-ı Cedîd*, acaib ve melez bir kadro ile armonize edilmiş olarak Garp [Batı] tonalitelerine yakın makamlardan mürekkep [oluşan] bir repertuvara sahipti. Bu tarihlerde pek fazla da sevilmemişti¹² (Cemil 1947, Özalp 2000/I: 231 içinde).

Yukarıda verilen bilgiler değerlendirildiğinde *Fasl-ı Cedîd*, opera korusu ve orkestrasının, Osmanlı'nın kendi kültürüyle betimsel olarak yeniden üretimi ve içselleştirilmesidir. Bunlara ek olarak, saray dışında, kurumsal olmayan, ancak yine pâdişâhların izni ile kurulan kahvehâne, meyhâne, baloz ve café gibi eğlence mekânlarında da müziksel bağlamda zaman içinde değişim görülmüştür. Eskiden Osmanlı sanat müziği ve âşık halk müziği seslendirilen bu mekânlarda, yine sözlü müzik kültürüne ait Avrupa şarkıları seslendirilmeye başlamıştır. Bu değişimi gözlemlemiş olan yazar Osman Cemal Kaygılı (1890-1945), kahvehânelerde başlangıç olarak bir Alafranga (Avrupa stili) marş çalındığını, sonra polka gibi bir eser, Nihâvend makamında Alafranga'ya yakın hareketli şarkılar ve kantolar seslendirildiğini belirtmiştir (Işın, 1994: 242 ve 2001: 287-289). Bunlar da, operetin yanı sıra, operadan kaynaklanan müziksel kültürleşmenin halk tabanındaki temsiliyetidir.

Sonuç

Osmanlı'da yenileşmenin bir siyâsi amacı olarak ortaya çıkan Avrupalılaştırma ve buna bağlı Avrupa kültürleşmesi içinde doğal olarak Avrupa müziği de yer almıştır. Avrupa sanat müziğinin resmî olarak kurumlaşmasından önce (1826-31), ilk defa operanın, yazılı kaynaklarla Osmanlı'ya giren Avrupa sanat müziği formu olduğu görülür. Dolayısıyla opera, 1720'den itibaren kavramsal ve betimsel olarak da olsa, Osmanlı'daki müziksel kültürleşmenin ilk aracı olarak sefâretnâmelerde ortaya çıkmıştır. 1797'de ilki olmak üzere 1840'lardan itibaren, temelde beş pâdişâhın (III. Selim, II. Mahmud, I. Abdülmecid, I. Abdülaziz, ve II. Abdülhamid) ilgisi ve desteği ile saray tiyatrosu ve özel tiyatrolar kapsamında - sefâretnâmelerdeki gibi- yaklaşık yüz yirmi altı yıl süregelmiştir. Müziksel

¹¹ “Doğuştan tuhaf” anlamında kullanılan bir deyim.

¹² Mes'ud Cemil Bey, *Fasl-ı Cedîd*'e yaptığı eleştiriye rağmen, kendisi de İstanbul Radyosu'nun ilk kuruluşundan itibaren (1925) Avrupa koro müziği stilini örnek olarak oluşturduğu Klasik Koro anlayışıyla, Türkiye'deki Klasik Türk Müziği Korolarının öncüsü olarak, Osmanlı fasıl (*Fasl-ı Atik*) geleneğinin yok oluşunu temsil etmiştir (Bk. Özalp 2000/I: 228-230).

kültürleşmenin bir parçası olan opera yoluyla, müziksel kültürleşmenin temsiliyeti olarak da üç form ortaya çıkmıştır. Türk opereti, Şarkı-i Cedîd ve Fasl-ı Cedîd olarak kavramlaştırılan bu formlar, aynı zamanda kültürleşmenin içselleştirilip üretime dönüştürülmüş somut göstergeleridir. Ancak, operadan türeyen formlardan Şarkı-i Cedîd ve Fasl-ı Cedîd'in opera gibi sadece üst kültürde, yaratımı ve sunumu ekonomik bağlamda daha kolay olan Osmanlı opereti ise alt kültür olan halk tabanında da temsil edilmiştir. Bununla birlikte, Avrupa kültürleşmesinin bir parçası olan müziksel kültürleşmenin saray dışında kahvehâne ve café gibi mekânlarda *tango* ve *kanto* gibi şarkılarla temsil edildiği görülür. Etnomüzikoloji ve kültürel çalışmalar alanında ve kültürleşme kavramı çerçevesinde disiplinler olarak incelenen operanın, yıllar içinde belirli aşamalarla Osmanlı'da müziksel kültürleşmeyi sağladığı ve Osmanlı'nın çokkültürlüğünü genişlettiği görülür. Böylece, yeniliğe ve kültürleşmeye dâir süreç, Nizam-ı Cedîd'le başlayıp üst kültürde Şarkı-i Cedîd ve Fasl-ı Cedîd'le, alt kültürde ise kantoyla sona devam etmiştir. Bunların yansması, Osmanlı'yla sınırlı kalmamış Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmektedir. Osmanlı'nın son yıllarında ve Cumhuriyet dönemindeki bestecilerinin yarattığı, Türkçe sözlü ve piyano eşlikli şarkılar da ulusalcı şarkılar olarak birer özgün Şarkı-i Cedîd örneğidir ki yine bu da belirli bir seviyedeki dinleyiciye hitap eder. Avrupalılaştırmanın, özgün olmayan bir taklit yoluyla devamı olan Fasl-ı Cedîd ise, belki tınısal olarak biraz gelişmiş bir şekilde, günümüzde TRT müzisyenleri tarafından devam ettirilmektedir. Ulusalcı operet ise, birçok operet olmasına rağmen, popülerlik bağlamında özellikle Cemâl Reşid Rey'in *Lüküs Hayat* opereti ile devam eder.

KAYNAKLAR

- Ali, Filiz. (1996). *Cemal Reşit Rey: Unutulmaz Marşın Bestecisi*. Ankara: Sevdâ Cenap And Müzik Vakfı Yayınları.
- And, Metin. (1971). Eski İstanbul'da Fransız Sahnesi. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, (2), 77-102. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/13/1183/13679.pdf> (E.T: 05.10.2010).
- Altar, C. Memduh. (1989). *Opera Tarihi*. Cilt: IV. İstanbul : Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aracı, Emre. (2006). *Donizetti Paşa: Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Crittenden, Camille. (2000). *Johann Strauss and Vienna: Operetta and the Politics of Popular Culture*. New York: Cambridge University Press.
- Gazimihal M. Ragıp. (1955). *Türk Askerî Müzikaları Tarihi*. İstanbul: Maarif Basımevi.

- Hayrullah Efendi. (1964). *Hikâye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşenî*. haz. AYTEKİN YAŞAR. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Işın, Ekrem. (1994). Kahvehaneler. *DBİA*, C. 4, s. 386-392. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Işın, Ekrem. (2001). *İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalçık, Halil. (2003). *Şâir ve Patron*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Keil, Charles, Robertson, Carol E., Seeger, Anthony, Becker, A. L., and Becker, Judith. (1984). Responses to Feld and Roseman. *Ethnomusicology*, Vol. 28, (3), p. 446-466. <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/851234.pdf> (E.T: 24.05.2010).
- Kösemihal, M. Ragıp (1939). *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri*. Cilt I. İstanbul: Nümune Matbaası.
- Kutluk, Fırat. (1997). *Müzik ve Politika*. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- List, George. (1964). Acculturation and Musical Tradition. *Journal of the International Folk Music Council*, Vol. 16, p. 18-21. <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/835061.pdf?acceptTC=true> (E.T: 30/06/2011).
- Mattlehard, Armand ve Neveu, Erik. (2007). *Kültürel İncelemelere Giriş*. çev. Hüsni Dilli. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Merriam, Alan. P. (1977). Definitions of "Comparative Musicology" and "Ethnomusicology": An Historical-Theoretical Perspective. *Ethnomusicology*, Vol. 21, (2), p. 189-204. <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/850943.pdf> (E.T: 14.10.2010).
- Okyay, Erdoğan. (1999). *Ferid Alnar: Longa'dan Konçertoya*. Ankara: Sevdâ Cenap And Müzik Vakfı Yayınları.
- Okumuş, Ejder. (Mart, 2005). III. Selim Dönemi Yenileşme Çalışmaları. *Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA)*, 8, (2), s. 20-24. http://www.akader.info/KHUKA/2005_mart/20-24.pdf (E.T: 24.06.2010)
- Özalp, M. Nazmi. (2000). *Türk Müsîkîsi Tarihi I*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Rice, Timoty. (1987). Toward the Remodeling of Ethnomusicology. *Ethnomusicology*, Vol. 31, No. 3, pp. 469-488. <https://mywebpace.wisc.edu/fschenker/garland.ethno/2%20Ethno%20theory%20and%20method/Rice%20-%20Toward%20the%20Remodeling%20of%20Ethnomusicology.pdf> (E.T: 14.10.2010).
- Sevengil, R. Ahmet. (1959). *Opera San'atı İle İlk Temaslarımız*. İstanbul : Maarif Basımevi.
- Sevengil, R. Ahmet. (1962). *Saray Tiyatrosu*. İstanbul : Milli Eğitim Basımevi.

- Sevengil, R. Ahmet. (1968). *Tanzimat Tiyatrosu*. İstanbul : Milli Eğitim Basımevi.
- Shelemay, Kay Kaufman. (1980). Historical Ethnomusicology": Reconstructing Falasha Liturgical History. *Ethnomusicology*, Vol. 24, (2), p. 233-258. <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/851114.pdf> (E.T: 14.10.2010).
- Taraç, Berrak. (2005). *Operet Kralının Gizli Dünyası: Muhlis Sabahatin 1889-1947*. İzmir: Kendi Yayını.
- TDK. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Turhan, Mümtaz. (1994). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Ünlü, Cemal (1996). *Bir Operetti Yaşamak (Geçmişten Günümüze Türk Müziği Alafranga)*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Vandal, Albert and François Ollier Nointel, Charles. (2010). *L'odyssée D'un Ambassadeur: Les Voyages Du Marquis De Nointel (1670-1680)*. South Carolina: Nabu Press.
- Yalçınkaya, M. Alaaddin. (1996). Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Defteri. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, (7), s. 313-338. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/912/11379.pdf>, (E.T: 25.06.2011).
- Yener, Faruk. (t.y.). *Türkler ve Opera Sanatı*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

A LITERARY ANALYSIS ON THE JAPANESE VERSION OF
THE POEMS BY BAYRAM DURBİLMEZ*Okan Haluk AKBAY****Abstract:**

Bayram Durbilmez, stands as one of the most competent alive representatives of the Modern Turkish poetry with his lyric poetry, is a poet widely read in a vast part of the world: from Azerbaijan to Kazakhstan, from Ukraine to Russia and from Bulgaria to Germany. Bayram Durbilmez, whose poems have been translated into the languages and dialects that Turkic peoples speak in Azerbaijan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan, Crimea, Tatarstan, Bulgaria, Kosovo and Rumania and into the languages of English, Russian, German, Flemish and Japanese, started to take his place among the world poets with his poems inspired by universal sentiments.

Bayram Durbilmez speaks and writes in Turkish in an eloquent way. His fluency and competence can hardly go unnoticed by any attentive mind. Besides his extensive vocabulary, Durbilmez likes to write words with profound meanings and this helps the strength of Turkish language to be proven one more time.

In this article, five poems by the poet and which are translated into Japanese will be analyzed. Those poems are “Şiir Ağacı” (Poetry Tree), “Aşk Tanrıçası” (Goddess of Love), “Gizli Aşk” (Secret Love), “Sevda Rüzgarı” (Wind of Love) ve “Naz Çiçeğim” (My Coquettish Flower).

Key words: Poetry, Modern Turkish Poetry, Lyric Poetry, Poetry Analysis, Bayram Durbilmez.

Bayram Durbilmez, stands as one of the most competent alive representatives of the Modern Turkish poetry with his lyric poetry, is a poet widely read in a vast part of the world: from Azerbaijan to Kazakhstan, from Ukraine to Russia and from Bulgaria to Germany. He becomes more of a poet of the Turkic peoples than solely the poet of Turkey as Turkic peoples become more and more known and adored within the societies they live in and as his poems are published in different Turkic dialects. This is in compliance with the signature that Durbilmez adopted in his traditional poems, Ozantürk (Aliyeva, 2008: 190-198). Bayram Durbilmez, whose poems have been translated into the languages and dialects that Turkic peoples speak in Azerbaijan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan, Crimea,

---

* Assist. Prof. Dr., Erciyes University Faculty of Arts Department of Japanese Language and Literature - Kayseri/TURKEY hakbay@erciyes.edu.tr

Tatarstan, Bulgaria, Kosovo and Rumania and into the languages of English, Russian, German, Flemish and Japanese, started to take his place among the world poets with his poems inspired by universal sentiments.

Durbilmez is also a distinguished academic known by his scientific research on Turcology (Turkish studies). Such a background provides him a fierce ground for his poetry. His fluency and competence can hardly go unnoticed by any attentive mind. Durbilmez “who brings together an artist and an academic in himself” is “a poet inspired by the traditional forms of folk poetry and by the call and the form of such traditions, a poet trying new forms while at the same time recognizing that lyricism is the essential characteristic of the poetry” (Sarıççek, 2009: 148). He used the prosody traditionally used in classical Turkish poetry, aruz, in his poetry written in the style of the modern Turkish poetry. Also, he introduced something new to the European-inspired Turkish poetry by using the prosody, aruz, and the syllabic meter in the same poem. Durbilmez presented new openings for Turkish poetry by merging Divan poetry, folk poetry and the Western poetry which has started to be influential with Servet-i Funun literature. As mentioned in the work “Analyses on Modern Turkish Poetry”, Durbilmez, with his abundance of sentiments and vast knowledge “took a very significant step in making up the form, prosody, rhyme and the content of the poetry” (Parlak, 2006: 64-65).

Bayram Durbilmez speaks and writes in Turkish in an eloquent way. The poet, “with his extensive vocabulary” (Özkan, 2004: 62), actually makes use of this gift that he possesses and he, as he puts it in his verse “Poets, atrabilious language architects”, shows that he himself is a language architect. In the poetry of Durbilmez “who is interested as much in the meanings as the vocal value of the words”, one can, at many times, encounter word/meaning plays (Özkan, 2004: 63). The baselines of Durbilmez’s literary style are an effective musicality and the profoundness that flourishes in each reading with different associations. Besides his extensive vocabulary, Durbilmez likes to write words with profound meanings and this helps the strength of Turkish language to be proven one more time. Of course, Durbilmez needs to be given credit in this regard because it is far from being easy to use words with profound meanings, especially in languages like Turkish. Known as “the master of wordplays”, Durbilmez exemplifies his gift for such wordplays in many of the poems in the book “Yârnâme”. With “wordplay” (cinâs), what is indicated is specifically those wordplays which result from homonyms. Especially in the poem “Sürmeli Yârim”, his mastery over wordplays can easily be discerned. By the way, it is important to note that translation of such wordplays into another language by at the same time preserving the meaning is almost impossible.

Because Bayram Durbilmez “started to write poems at a very early age with a weighty inspiration” (Özkan, 2004: 62), made a name for himself early on and his poetry has been translated into different languages as a result of such fame. In this article, five poems by the poet and which are translated into Japanese will be analyzed. Those poems are “Şiir Ağacı” (Poetry Tree), “Aşk Tanrıçası” (Goddess of Love), “Gizli Aşk” (Secret Love), “Sevda Rüzgarı” (Wind of Love) ve “Naz Çiçeğim” (My Coquettish Flower).

詩の樹

僕の心に根を張った詩の樹
愛で育まれた巨大な鈴懸の樹
明るい微笑みは心の葉

生命を与える言葉は常に春で
喜びの水源
ひらめきや愛情が流れる神聖な水源

詩人は情熱的な言葉の建築家
詩の小枝にいる恋人
この土地を至福の地に変える

心と心は永遠に愛し合う

Şİ NO Kİ

*Boku no kokoro ni ne wo hatta şi no ki
Ai de hagukumareta kyodaina suzukake no ki
Akarui hohoemi va kokoro no kusuri*

*Seimei o ataeru kotoba va tsune ni haru de
Yorokobi no suigen
Hirameki ya aicoo ga nagareru şinsei na suigen*

*Şicin va coonetsuteki na kotoba no kençikuka
Şi no ko-eda ni iru koibito
Kono toçi o şifuku no çi ni kaeru*

Kokoro to kokoro va eien ni aişiau

ŞİİR AĞACI

Gönlüme kök salan şiir ağacı
Sevgiyle beslenen ulu bir çınar
Aydınlık gülüşler kalbin ilâcı

Bengisu sözcükler her dem ilkbahar
Mutluluk suyunun can damarları
İlham sevgi akan kutlu bir pınar

Şairler sevdâlı dil mimarları
Şiir ağacının dallarında yâr
Cânân mekân eyler bu diyârları

Sevişir yürekler sonsuza kadar...

Among Durbilmez's poetry translated into Japanese, "Poetry Tree" and "Goddess of Love" have the terza-rima rhyme. The former poem has a rhyme order which is in the form of *aba, bcb, cbc, b* and it consists of ten lines with each line consisting of eleven syllables. Unfortunately, in the Japanese version of the poem, this rhyme order and the number of syllables are not (cannot be) preserved. In the "Poetry Tree", similes are used frequently. Durbilmez compares a poem to a tree and he speaks of such tree as a spectacular sycamore rooted in the soul of the poet, flourishing out of love and such an expression of his can be read as an example of simile. Another example to the similes that Durbilmez makes use of in this poem is when he mentions "smiling" as the "cure of the soul". Furthermore, "inspiration" is compared to a blessed fountain and "Bengisu" is compared to magic words which immortalizes human beings and to the spring in two ways that as a season it never ends and as a place where water naturally comes out of soil as Durbilmez expresses in the verse "vessels of the water of felicitousness". In the "Poetry Tree" Durbilmez also mentions "poets" as language architects who creates poems out of words and the beloved (yâr) as someone who wanders about the poetry tree, travelling to the places where poetry tree flourishes. It is recounted that in such a garden of poetry, souls will perpetually love each other (Elgün, 2004: 76-77).

愛の女神

独りにしないでよ
君がいないのは異郷の地
また心に戻ってきて

この愛は宝物

笑え、神の栄光
別れの苦しみがないように

愛の城
月のような美しさ
魂の聖地

愛の女神

AI NO MEGAMI

*Hitori ni şinaide yo
Kimi ga inai no wa i'kyoo no çi
Mata kokoro ni modotte kite*

*Kono ai wa takaramono
Varae, kami no eikoo
Vakare no kuruşimi ga nai yoo ni*

*Ai no űiro
Tsuki no yoona utsukişisa
Tamaşii no seiçi*

Ai no megami...

AŞK TANRIÇASI

Bırakma yalnız
Sensizlik gurbet
Yine kalbe sız...

Bu sevda servet
Gül nur hâlesi
Olmasın hasret...

Sevgi kalesi
Ey ay parçası
Gönül kiblesi

Aşk tanrıçası...

The rhyme order of the “Goddess of Love” which consists of ten verses with five syllables in each is the following: *aba bcb, cdc, d*.

In the “Goddess of Love”, Durbilmez, compares the beloved to the Goddess of Love, Aphrodite. The simile that the poet makes use of in this poem is the one that compares the beloved to the corona and he says that like a ray of corona, the beloved penetrates to the soul. Following this simile, now the poet personifies the corona by calling the beloved with the verse “smile heavenly corona”. Like the rest of the poem, it is discernible in the following lines as well how adroit Durbilmez is in using similes: “Castle of love”, “Kiblah of the soul”, “Goddess of love”. Finally, the poet, Durbilmez, addresses the beloved as “o! Moon like!” in this poem and doing that he uses both the arts of simile and addressing.

秘密の愛

君の名を詩の行間に隠す
君の愛は、僕の愛する心を焼き尽くす
君の視線は、僕の傷を再びえぐる
その苦しきは、脳まで響き
まだ君の愛に満足していないのに、別れを強制する

君の後れ毛の一本が、投げ縄のように僕の心を狙っている
僕の心は大海、眼は河
君の毒は、僕の唇で蜂蜜に変わる
君の声は、しきりに僕の耳に響く
愛しているよ、会えるのは夢の中であっても

HIMITSU NO AI

Kimi no na o ši no gyookan ni kakusu
Kimi no ai va boku no ai suru kokoro o yakitsukusu
Kimi no şisen va boku no kizu o futatabi eguru
Sono kuruşimi va noo made hibiki
Mada kimi no ai ni manzoku şite inai no ni, vakare o kyoosei suru

Kimi no okurege no ippon ga, nagenava no yooni boku no kokoro o neratte iru

Boku no kokoro va oo-umi, manako va kava
Kimi no doku va boku no kuçibiru de haçimitsu ni kavaru
Kimi no koe va şikiri ni boku no mimi ni hibiku
Ai şite iru yo, aeru no va yume no naka deatte mo

GİZLİ AŞK

Gizlerim ismini mısırâlarım
Seven yüreğimi aşkın kavurur
Bakışın tuz basar yaralarım
Sancısı gönlümün beynime vurur
Doymadan sevdâna firkat savurur

Zülfün teli kement, gönlüme tuzak
Yüreğim okyanus, gözlerim ırmak
Bal kesilir zehrin dudaklarımda
Her dem sesin çınlar kulaklarımda
Severim, düş olsa bile kavuşmak...

The rhyme order of the “Secret Love” which consists of two strophes with five verses in each is the following: *ababb, ccddc*. Such a structure is unique for the poem. While each verse is consisted of 11 syllables in total, the pauses of the poem is in the form of 6+5. Like other poems of Durbilmez, this poem also relies heavily on the traditional patterns while including a number of avant-garde features. In the Japanese version, the rhyme order is like *aaaba, acaad*. Even though the Japanese version has been created faithfully to the original version, the rhyme order and the syllable order could not be preserved.

In the “Secret Love” poem, Durbilmez makes use of metaphors with the expressions like “love that is ravaging”, “a glance that rubs salt onto the wound”, “soul pain hitting the mind”, “a splitter split”, “a trapper hair trapping the soul by bowstringing it”, “poison becoming honey on the lips” and “making someone’s ears ring” and of similes in the expressions like “a glance that rubs salt onto the wound” and “a trapper hair trapping the soul by bowstringing it”. “Loving” is compared to “dream”, “soul” to “ocean”, and “eyes” to river. The multiple uses of words like “soul” is an example to the art of repetition (Elgün, 2004: 100).

愛の風

我々は、自分たちの心を手の平で握っている
心が幸せなことは確かだ
我々の願いは愛の方を向いている
僕の心には愛の芽が出ている
我々は、自分たちの心を手の平で握っている

我々の心には、熱狂的な愛の川が流れている
時間は熱意のこもった杯で飲まれる

酒を差し出す唇は正に生命の源
目と目が会うと、心が酔う
我々の心には、熱狂的な愛の川が流れている

涼しい眼の視線は愛の魔法
喜びにあふれた心は愛の酒を楽しむ
僕の心は高貴な愛のとりこになっている
恋に落ちると、我を忘れる
涼しい眼の視線は愛の魔法

僕の心の中に愛の風が吹く
僕の中で情熱的な気持ちが生まれる
愛の神秘が僕の魂に魔法をかける
氾濫する愛の水はゆれる
僕の心の中に愛の風が吹く

AI NO KAZE

*Varevare va cibun taçi no kokoro o te no hira de nigitte iru
Kokoro ga şıavase no koto va taşıka
Varevare no negai va ai no hoo o muite iru
Boku no kokoro ni va ai no me ga dete iru
Varevare va cibun taçi no kokoro o te no hira de nigitte iru*

*Varevare no kokoro ni va nekkyooteki-na ai no kava ga nagarete iru
Cikan va netsui no komotta sakezuki de nomareru
Sake o saşidasu kuçibiru va masa ni seimei no minamoto
Me to me ga au to kokoro ga you
Varevare no kokoro ni va nekkyooteki-na ai no kava ga nagarete iru*

*Suzuşii me no şisen va ai no mahoo
Yorokobi ni afigureta kokoro va ai no sake o tanoşimu
Boku no kokoro va kookina ai no toriko ni natte iru
Koi ni oçiru to vare o vasureru
Suzuşii me no şisen va ai no mahoo*

*Boku no kokoro no naka ni ai no kaze ga fuku
Boku no naka de coonetsuteki-na kimoçi ga umareru
Ai no şinpi ga boku no tamaşii ni mahoo o kakeru
Hanran suru ai no mizu va yureru
Boku no kokoro no naka ni ai no kaze ga fuku*

SEVDA RÜZGÂRI

Avuçlarımızda yüreklerimiz
Yüzlerinden belli mutlulukları
Sevgimizden yana dileklerimiz
Yüreğimde şiir tomurcukları
Avuçlarımızda yüreklerimiz

Gönüllerde coşkun sevdâ ırmağı
Tutkun kadehlerden içilir zaman
Mey sunan dudaklar hayat kaynağı
Esrik kalp, göz göze geldiğimiz an
Gönüllerde coşkun sevdâ ırmağı

Süzgün bakışlarda aşkın iksiri
Mest gönül yudumlar aşk badesini
Soylu sevdâların gönlüm esiri
Kaybeder sevince iradesini
Süzgün bakışlarda aşkın iksiri

Eser yüreğimde sevdâ rüzgârı
Uyanır içimde çılgın duygular
Büyüler ruhumu aşkın esrarı
Dalgaları yine köpüren sular
Eser yüreğimde sevdâ rüzgârı

The rhyme order of the “Wind of Love” which consists of four strophes with five verses in each is the following: *ababa, cdcdc, efefe, gdgdg*. The fifth verse in each strophe is the repetition of the first. In this way, the fluency in the poem has been strengthened. While each verse is consisted of 11 syllables in total, the pauses of the poem is in the form of 6+5.

Expressions like “poetic sprouts in my soul” and “our souls in our hands” are examples for metaphors used widely in the “Wind of Love”. Durbilmez first presents as the source of life the “lips serving wine”, (personification and metaphors) and then he uses the expression “the time is drinkable from the passionate goblets” as examples for the figures of speech like hyperbolism and personification. Other figures of speech in this poem are exemplified in the following verses: “rapids in the souls” (metaphor, hyperbolism), “ecstatic soul, when we catch each other’s eyes” (simile, repetition), “entranced soul drinks his wine of love” (personification, simile), “my soul is the slave of noble loves” (reference) and “he runs out of control when in love” (hyperbolism). In the end of the “Wind of Love”, it is said that the mystery of love mesmerizes the soul and this results with arousing

sentiments in the speaker (of the poem). Also the winds blowing in the soul froths up and ruffles the waters: “My soul enchanted by the mystery of love, Foamy waters again ruffles, A wind of love blows (Elgün, 2004: 85-86).

僕の媚態の花

君の眉は弓、まつげは矢
そんな横目で見ないでくれ、僕の媚態の花
君は残酷な狩人で、ちっとも容赦しない
僕の愛情溢れる心は泣き続ける

アーモンド型の目の、黒い後れ毛の君
暗い夜の中で微笑んでいる輝かしい月
愛することは崇拜すること、愛さないことは罪
君も愛の馬に乗れ、僕の媚態の花

悲しきナイチンゲールは、春からも、夏からも遠い
薔薇は懇願から一瞬も離れない
僕は恋に落ちていないから、媚態には飽きない
この魂は愛情で満ちている、僕の媚態の花

君のいない一瞬一瞬が僕の心の悩み
詩は僕の心の手の指揮棒
詩の神よ、僕を思い出せ
顔を僕の方に向けろ、僕の媚態の花

詩人は愛のお伽話を信じる
僕の心は、今、苦悩の船の虜
雉鳩たちは愛の枝に群れる
拒絶の樹から降りて来い、僕の媚態の花

BOKU NO BITAI NO HANA

*Kimi no mayu wa yumi, matsuge wa ya
Sonna yokome de minaide kure, boku no bitai no hana
Kimi wa zankoku na karyuudo de, çittomo yooşa şınai
Boku no aicoo afureru kokoro wa nakitsuzukeru*

*Aamondo-gata no me no, kuroi okurege no kimi
Kurai yoru no naka de hohoende iru kagayakaşii tsuki
Ai suru koto wa suuhai suru koto, aisanaı koto va tsumi*

Kimi mo ai no uma ni nore, boku no bitai no hana

*Kanaşiki naiçingeeru va haru kara mo, natsu kara mo tooi
Bara va kongan kara işşun mo hanarenai
Boku va koi ni oçite inai kara bitai ni va okinai
Kono tamaşii va aicoo de miçite iru, boku no bitai no hana*

*Kimi no inai işşun işşun ga boku no kokoro no nayami
Şi va boku no kokoro no te no şikiboo
Şi no kami yo, boku o omoidase
Kao o boku no hoo ni mukero, boku no bitai no hana*

*Şicin va ai no otogibanaşı o şinciru
Boku no kokoro va, ima, kunoo no fune no toriko
Kicibato-taçi va ai no eda ni mureru
Kyojetsu no ki kara orite koi, boku no bitai no hana*

NAZ ÇİÇEĞİM

Kaşların yay gibi, kirpiklerin ok
Bakma bana öyle yan naz çiçeğim!
Zâlim bir avcısın hiç insafın yok
Seven gönlüm ağlar kan naz çiçeğim!

Ey gözleri badem, ey zülfü siyah!
Karanlık gecede gülen nurlu mâh!
Sevmek ibadettir, sevmemek günah
Sen de aşk atna bin naz çiçeğim!

Gamlı bülbül uzak bahardan, yazdan
Bir dem ayrı sanma gülü niyazdan
Âşık değilim ki usanam nazdan
Kara sevdâlı bu can naz çiçeğim!

Sensiz geçen her ân gönlümde tasa
Şiir yüreğimin elinde âsâ
Ey ilham perisi, beni anımsa!
Yüzünü yüzüme dön naz çiçeğim!

*Dur / bilmez inanır aşk masalına
Gönlüm mahkûm şimdi gam sandalına
Üşüşür kumrular sevdâ dalına
İnat ağacından in naz çiçeğim!*

In the poem “My Coquettish Flower”, we see the characteristics of the folk poetry, classical poetry and the modern poetry. Though, the beauty of the beloved is described mostly by relying on the classical Turkish poetry (Parlak, 2006: 56).

The figures of speech in “My Coquettish Flower” are the following: “your eyebrows are like brows, eye winkers like arrows, my coquettish flower, you are like a ruthless hunter with no mercy, eyes like almonds, hair is black, a smiling and shining face, to love is like to pray, not-loving is a sin, get on the horse of love my coquettish flower, my besotted coquettish flower, poetry is like a rod in the hands of soul” (metaphor, oxymoron); “looking askance”, “coquettish flower”, “horse of love”, “sorrowful nightingale”, “fairy of inspiration”, “condemnation of the soul to the gloom boat”, “swarming of pigeons to the branch of love”, “climbing down from the tree of obstinacy” (metaphor); “o! Almond eyed! O! Black haired!” (addressing, interrogation); “sorrowful nightingale”, “supposing that the rose and the invocation are different” (personification); “get on the horse of love my coquettish flower”, “turn your face to my face my coquettish flower” (interrogation, addressing and reference); “eyebrow-eye winker, looking, looking askance-to be deeply grieved; sorrowful nightingale-spring-summer; rose, invocation, lover-to tire of-coquetry-blind love (word symmetry, proportion) (Elgün, 2004: 103-104).

CONCLUSION

We can summarize our conclusion as follows:

1. Bayram Durbilmez is among Turkish poets well known and well-received not only in Turkey but in a vast region from Asia to Europe.
2. Durbilmez’s poetry has been translated into many languages like Japanese, English, Russian, German and Flemish and into almost all of the Turkic dialects. The five of his poems, in their Japanese versions, are the focus of this paper.
3. In his poem “Poetry Tree”, written in the terza-rima rhyme and translated into Japanese, Durbilmez speaks of poets as “language architects” and in his book, *Yârname*, Durbilmez appears before us as a “language architect” who knows the meanings of the words with all their profoundness. The language of his poetry is quite rich in vocabulary and the meanings they carry. Durbilmez’s career as a Turcologist, besides as a poet, surely has a share in his mastery over words.
4. The main theme in all five of Durbilmez’s poems analyzed in this article is love. Given that Durbilmez shines out as a “poet of love” in his book *Yârname*, such a theme is of no surprise. According to Durbilmez, who compares poetry of love to a “spectacular sycamore which flourishes out of

love”, love, like water, regenerates the life. In the verse “inspiration is like a spring flowing love”, the poet compares love to water and he says that the spring of inspiration gains permanence with love. In the “Goddess of Love”, beloved is regarded as a “castle of love” where love is kept alive and preserved. In the “Secret Love”, the verses “your love ravages my soul in love” and “I love you even if coming together is a delusion” remind readers that the poet has a soul full of love that even if such a love would create so much ravage, the poet is committed to love. In the “Wind of Love”, the poet emphasizes that love is not a temporary inclination and he shows that he is a man with “noble loves”. In “My Coquettish Flower”, Durbilmez compares loving to praying and he further marks “not-loving” as a sin. The poet who consecrates love within the lines exemplified here has many other verses which justify him as the “poet of love”.

5. All of the five poems analyzed in this article contain some original expressions. All the five are composed of Turks’ national syllable meter. In the poems “Poetry Tree”, “Secret Love” and “My Coquettish Flower” are composed of 11 syllables in each verse while the poem “Goddess of Love” is consisted of 5 syllables in each verse. All of the poems with 11 syllables in each verse have a pause in the form of 6+5 while the poem “Goddess of Love” has no pause.

6. “Poetry Tree” and “Goddess of Love” have the terza-rima rhyme. “Secret Love” which consists of two strophes with five verses in each is the following: *ababb, cdddc*. Such a structure is unique for the poem. Like other poems of Durbilmez, this poem also relies heavily on the traditional patterns while including a number of avant-garde features. “My Coquettish Flower” is a koşma consisted of five stanzas.

7. Only in the “My Coquettish Flower” does the poet use his pen name overtly. Using a pen name is common within the traditional Turkish poetry. “My Coquettish Flower” manifests the characteristics of one of the common poetry forms in traditional Turkish poetry, koşma. The poet, who usually uses the pen name “Ozantürk”, uses his last name as a pen name in this poem. “Durbilmez” in this is used both to signify the poet, Bayram Durbilmez, and to signify the meaning of the word “durbilmez”, “one who continues without pause”.

8. Durbilmez is known as a poet who has a different and a strong style with frequent word plays and rhymed poems (especially poems with cinas). Even though Durbilmez’s poetry exemplifies some of the most beautiful examples of cinas(wordplays with homonyms), it is really hard to transfer such wordplays to different languages in translation and Japanese versions of Durbilmez’s poetry are no exempt from this deficiency. One may not regard the five poems analyzed in this article, with their Japanese versions, as the most prominent representatives of Durbilmez’s style but can regard them as

good examples for the gift that the poet manifests in using the figures of speech. The poet makes use of metaphors, similes, repetitions, symmetry frequently. No doubt his knowledge on the various figures of speech helps him in reflecting the different meanings of the words.

9. It has been found that there are successful representatives of Turkish poetry in Japan as well.

REFERENCES

- Aliyeva, Tamilla Abbashanlı. (2008). *Çağdaş Türk Şiiri Hakkında İncelemeler*. Eskişehir.
- Çetin, Çulpan Zaripova. (2008). Bayram Durbilmez'in Yarname Kitabını Okuduktan Sonra / After Reading the Book Yarname of Bayram Durbilmez. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi / Motif Academy Folklore Journal*, 2008/2.
- Durbilmez, Bayram. (2007). *Yârnâme*, 3. baskı. Ankara.
- Elgün, Abdullah Çağrı. (2004). Yarname'de Söz Sanatları, *Yârnâme'nin Yankıları*, Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları, s. 74-106.
- Özkan, Nevzat. (2004). Yarname'nin Söz Varlığı Üzerine. *Türk Edebiyatı*, (369), İstanbul.
- Parlak, Mustafa. (2006). *Çağdaş Türk Şiiri Tahlilleri*. 2. Baskı. Kayseri.
- Sarıçiçek, Mümtaz. (2009). Yarname'nin Ontolojik Tahlili / Ontological Analysis of Yarname. *Folklor / Edebiyat*, (60), Ankara.

MODERN ÇOCUKLUK PARADİGMASI

MODERN CHILDHOOD PARADIGM

*Recep ERCAN****Özet:**

Bu çalışma sosyal bir kategori olarak çocukluk üzerine yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır. Eski çocukluk paradigması çocukları gündelik yaşamın küçük yetişkinleri olarak sosyal statünün en alt basamağına yerleştirmiştir. Çocukların düşük statüsü onları elverişsiz koşullarda yaşamaya mahkûm etmiştir. Günümüzde yaşanan sosyal eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin yol açtığı riskler, çocukluğun yeniden tanımlanmasına ve yapılandırılmasına gerekçe oluşturmaktadır. Çocukların sosyal bir kategori düzeyinde tanımlanması ve mevcut statülerini değiştirme ihtiyacı, modern çocukluk paradigması açısından bir başlangıç olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocukluk, Çocukluğun Yeniden Yapılandırılması, Modern Çocukluk Algısı.

Abstract:

In this study, it is aimed to rethinking about childhood as a social category. Old childhood paradigm embedded children in bottom step of social status as little adults of daily living. Lower status of children obliged them to live in unfavourable conditions. Today's social inequalities and risks due to these inequalities is a basis for childhood to be redefined and restructured. The need for defining the childhood in a social category level and changing their existent status will be preliminary in terms of modern childhood paradigm.

Key words: Children, Childhood, Restructuring the Childhood, Modern Childhood Paradigm.

Giriş

Çocukluğun inşasında yaşanan toplumsal ve kültürel sorunlar, bizim çocukluğu algılama biçimimizi etkilemektedir. Eskiden çocukların sadece ihtiyaçları konuşulur ama onların doğal hakları göz ardı edilirdi. Çocuklar adeta yapısal düşüncesizliğin kurbanları olarak sosyal-politik programlarda yeterince dikkate alınmazdı (Woodhead, 1997). Yakın zamanlarda ise çocuk

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi – Sivas recan@cumhuriyet.edu.tr

sosyolojisi üzerinde yapılan çalışmalarda çocuk haklarının vurgulanması ve çocukların sosyal bir kategori olarak ele alınması dikkat çekicidir (Turner, 1992; Giddens, 1977, Denzin, 1977; Foucault, 1977).

Çocukluk, toplumsal bir yaratmadır. Çocukların nasıl tasarlandığı ve nasıl algılandığı her zaman kültürel ve tarihsel bir bakış açısını yansıtır (Elkind, 2001). Modern çocukluk yaratımı olarak anılan bu görüş, çocukluğun yetişkinlikten tamamen farklı olduğu ve yetişkin yaşamının dışında tutulması gerektiği anlayışına dayanır. Modernliğin ürettiği evrensel çocukluk doğası, ulusal ve kültürel farklılıklar nedeniyle değişime uğramakta, günümüzde yeniden tanımlama yoluna gidilmektedir. Buna gerekçe oluşturan etkenlerin başında çocukların sahip olduğu farklı sosyalizasyon süreçleri gelmektedir.

Çocukluğun toplumsal ve kültürel inşasında yaşanan sosyal eşitsizlikler, ortak çocukluk algısının önüne geçmektedir. Şüphesiz bu durum, çocukların sosyal statülerini belirleyen süreçler -akran ilişkileri, cinsiyet ve işbölümü- üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir. Çocukluğunu yeterince yaşayamadan sosyal hiyerarşinin çeşitli basamaklarında her türlü istismara maruz kalan çocuklar, sosyal araştırmaların en önemli konusu haline gelmiştir. Nitekim çocuklarla ilgili sosyolojik ve antropolojik incelemeler son yıllarda ivme kazanmıştır. Günümüzde çocuk sağlığı, çocuk gelişimi ve diğer çocuk kültürü incelemeleri artık marjinal çalışmalar olmaktan çıkmıştır. Normal çocukların yanı sıra elverişsiz koşullarda yaşayan çocuklarda araştırmacıların ilgisini çekmiştir (James, 2001).

Sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında çocuk araştırmalarında bir artış olmakla birlikte bazı sorular hâlâ cevaplanmış değildir: Çocukluk araştırmalarına artan bu ilginin arkasında neler vardır? Çocuklar neden incelenmektedir? Çocuklarla ilgili ne tür araştırmalar yapılabilir? Araştırmalar en iyi nasıl yapılabilir? Çocuklar üzerinde yapılacak çalışmalarda kullanılacak uygun araştırma yöntemleri var mıdır? Çocuklar araştırma sürecine ne kadar katılabilirler? Araştırmalar hangi yaş gruplarında yürütülebilir? Araştırmalar en iyi nerelerde yapılabilir? Çocukluğu incelemede en yararlı teorik çerçeveler hangileridir? Bunun gibi daha pek çok soru ve cevabın çok az olduğu sorunlar hâlâ çözüm beklemektedir.

Çocuklar üzerinde çalışmayı gerektiren birçok neden ve bu alanın yeni çalışılmasından kaynaklanan teorik ve empirik güçlükler vardır. Bununla birlikte çocukluk incelemeleri giderek büyüyen bir alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla çocukluğa ilişkin çalışmalarda karşılaşılan teorik ve empirik sorunlar, çocuk sosyolojisinin kurulmasını gerekli kılmaktadır.

Günümüzde çocuklarla ilgili teorik yaklaşımlar umut vericidir. Başta çocuk hakları olmak üzere tüm dünyada çocukları her türlü istismardan

koruyan yasalar çıkarılmıştır. Ancak bu yasaların çoğu uygulamaya geçirilememiş, en azından bütün çocuklar için elverişli koşullar yaratılmamıştır (Yolcuoğlu, 2009). Bu çerçevede şu sorular düşündürücü niteliktedir:

- Çocuklara yönelik cinsel istismar ortadan kaldırılmış mıdır?
- Medyada çocuk istismarı önlenmiş midir?
- Çocuk emeği sömürüsüne karşı yasal düzenlemeler uygulanmakta mıdır?
- Ailede çocuğa yönelik şiddet azalmakta mıdır?
- Savaşlarda çocuk ölümleri engellenmekte midir?
- Sokakta yaşayan çocukların sayısı artmakta mıdır?
- Çocuk suç oranları azalmakta mıdır?
- Çocuk ölüm oranlarında, zengin ve fakir ülkeler arasında makas daralmakta mıdır?

Uluslar arası çocuk merkezlerinin yayınladıkları raporlar incelendiğinde bu sorulara evet demek mümkün değildir. Dolayısıyla sosyal eşitsizliklerin belirleyici olduğu günümüz toplumlarında çocukların hâlâ önemsiz nesnelere olarak görüldüğü söylenebilir. Bu durum karşısında çocukluğun sosyal bir kategori olarak yapılandırılması ve ona yüksek bir statü atfedilmesi çocukluk incelemeleri için bir gerekçe oluşturmaktadır.

Çocukluk incelemelerinde yaşanan teorik ve pratik kaygıları gidermek için birkaç temel öncüden hareket edilebilir. Çocuk sosyolojisinin gelişmesine dayanak oluşturan bu öncülerin başında çocukluğun sosyal bir kategori olarak yapılandırılması gelmektedir. Ayrıca çocukların incelenmeye değer görülmesi, çocukların yetkin sosyal aktörler oldukları, sosyal dünyaya ilişkin özgün bakış açısına sahip oldukları ve yetişkinlerin onları dinlemeye değer bulması başlangıç açısından temel oluşturmaktadır (Prout ve James, 1990). Bu çerçevede çocukluk toplumsal bir inşadır. Farklı sosyalizasyon süreçlerini pratik etmektedirler. Bu nedenle çocukluğu tek ve evrensel çocukluk imgesi olarak değil, kültürler arası çeşitlilik gösteren toplumsal bir çözümleme değişkeni olarak görmek gerekir. Toplumsal ilişkileri ve kültürel yaşantıları bakımından çocuklar, etkin bir özne ve yetişkinlerin bakış açısından bağımsız olarak ele alınmalıdır (James ve Prout, 1997).

Bu çalışmada sosyal eşitsizliklerin yarattığı riskler ve modern çocukluk algısı üzerinde durulmaktadır. Sosyal eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin yarattığı riskler, modern çocukluk yaratımına gerekçe oluşturmaktadır. Sosyal eşitsizlikler çocuk sağlığını, dolayısıyla modern çocukluk algısını etkilemektedir.

Sosyal eşitsizliklerin çocuk sağlığını nasıl riske ettiği, bu eşitsizlikler karşısında çocukluğun nasıl yapılandırıldığı günümüzde en çok tartışılan konulardan biridir. Özellikle sosyal eşitsizliklerin çocuklar üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, yeni çocukluk paradigmasının inşasına gerekçe oluşturmaktadır. Çünkü çocuk sağlığını tehdit eden faktörlerin başında sosyal eşitsizliklerin yol açtığı riskler gelmektedir. Dolayısıyla çocuk sağlığı konusu geleceğin toplumunu belirlemede esas rolü oynayacaktır.

1. Sosyal Eşitsizlikler ve Riskler

Çocuk sağlığını tehdit eden sosyal eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin yol açtığı riskler çocukluğun yeniden yapılandırılmasına gerekçe oluşturan etkenlerden biridir. Her ne kadar günümüzde anne babalar çocuklarına daha çok değer veriyor, onların iyi yetişmeleri ve mutlu bir çocukluk geçirmeleri için güçlerini aşan bir özveri gösteriyorlarsa da bu durum ne yazık ki tüm çocuklar için geçerli değildir. Günümüzde çağın getirdiği olanaklardan, sağlıktan, eğitimden, refahtan pay alabilen dünya çocukları azınlıktadır. En zengin ülkelerde bile yoksunluk içinde büyüyen, eğitim göremeyen ve hakları sömürülen milyonlarca çocuk bulunmaktadır. Zengin ve yoksul ülkelerin çoğunda inanılmaz çelişkiler yan yana sergilenmektedir (Yörükoğlu, 1984; Gordon, 2003).

Sosyal eşitsizliklerin yol açtığı fakirleşme, çocukların yaşamlarını sürdürmelerinde büyük bir risk olarak görülmektedir. Araştırmalar, ailenin refah düzeyi yükseldikçe çocukların yaşam kalitesinin arttığını göstermektedir. Refahın artması doğrudan çocukların beslenmesine, eğitimine ve sağlığına olumlu olarak yansımaktadır. Maddi yaşam koşullarının çocuk sağlığına etkisinin araştırıldığı bir çalışmada, çocuk sağlığını tehdit eden en büyük riskin olumsuz ekonomik koşullar olduğu rapor edilmektedir (Cooper, 1998). Yoksulluk çocuğun yaşam kalitesini düşürmektedir. Yoksul bölgelerde yaşayan çocuklar, zengin bölgelerde yaşayanlara göre daha çok risk altındadır. Çocuğun ekonomik düzeyi, yaşadığı ev, mahalle ve kent bölgesel sınırları belirlemektedir (Stark, 2002).

Çocuk sağlığı ile bölgesel gelişmişlik arasında da doğrudan bir ilişki vardır. Yoksulluğun çocuk sağlığına olumsuz etkisini sosyal eşitsizlikler temelinde ele alan Portner (1994), yoksul çocukların yeteneklerini yeterince geliştirmek ya da göstermek fırsatı bulamadan körelip gittiğini ve yetenekleri doğrultusunda topluma katılımlarının engellendiğini söylemektedir. Günümüzde uygulanan eğitim politikaları yüzünden dünyanın birçok bölgesinde sosyal eşitsizlikler giderek artmaktadır. Bunun sonucunda bölgeler arası uçurumlar oluşmakta ve birçok yetenekli çocuğa yükseköğretim kapıları baştan kapatılmaktadır. Benzer bir durum hiç okul yüzü görmeyen kız çocukları ya da kırsal bölgelerde okuyan öğrenciler için de geçerlidir. Bu çocukların yeteneklerini kullanma olanağı bulamadan

toplum kalkınmasından mahrum edilmesi onları ekonomik fakirleşmeye itmektedir.

Sağlık bakım kalitesi ile fakirleşme arasında da bir paralellik vardır. Ekonomik ve sosyal eşitsizlikler fakirliği artırmakta ve sağlık bakım kalitesini düşürmektedir. Nitekim düşük gelirli ailelerde çocuk ölüm oranları başta olmak üzere beslenme kaynaklı sağlık sorunları ve bulaşıcı hastalıklara yakalanma riskleri diğer sosyal sınıflara göre üst düzeydedir (Cirhinlioğlu, 2001). Sürekli yoksulluk, bölgesel çatışmalar, doğal felaketler ve her türlü sosyal eşitsizlikler çocuk sağlığına yönelik çevresel tehditleri artırmaktadır. Çocuklar birçok konuda kendi başlarına karar veremedikleri, savunmasız oldukları ve tehlikelerden kaçamadıkları ya da karşı koyamadıkları için genellikle ilk kurbanlar arasında yer almaktadır. Bir toplumun çocukları sahipsiz olduğunda ise, o ülkenin sosyal ve ekonomik gelişimi engellenmektedir. Sosyal eşitsizlik sarmalında yaşanan sosyal ilişkiler ve hiyerarşiler eşitsizliği üretmeye ve sürdürmeye devam etmektedir. Özellikle erken çocukluk dönemindeki farklılıklar, yetersiz bakım, sağlıksız çevre koşulları ve ekonomik güçlükler pek çok çocuk için risk teşkil etmektedir. Annenin düşük eğitim düzeyi, kaygılı olması, aile reisinin vasıfsız işi, anne çocuk arasında düşük düzeydeki etkileşim gibi etkenler sosyal statüsü düşük sınıflarda daha çok dikkat çekmektedir. Bir başka deyişle ne kadar risk etmeni varsa çocuk açısından etki o kadar kötü olmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2009).

Çocuk gelişimine ve eğitimine erken yaşlarda yapılan yatırımlar yoksulluk, sosyal eşitsizlik ve cinsiyete bağlı ayrımlar yüzünden “dezavantajlı” sayılan çocuklar için iyi bir başlangıç oluşturmakta ve eşitsizliğin giderilmesine yardımcı olabilmektedir. Bu bakımdan okul öncesi eğitiminde okullaşma oranının artırılması, yoksul ailelerin aile destek programlarıyla güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yapılan birçok araştırmada sosyo-ekonomik statü yükseldikçe bu statüye sahip kimselerin çocuk gelişimi için daha uygun davranışlar sergiledikleri rapor edilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2005; Bekman, 1999). Dolayısıyla sosyal sınıfın önemi, diğer etnik ve dinsel farklılıklardan daha ağır basmaktadır.

Çocukların sosyal problemler karşısında incinmelerini önlemek için bir takım stratejilerin geliştirilmesi gerekir. Özellikle bölgeler arası kültürel farklılıkları da dikkate alan bir yaklaşımla çocukluğun ekonomik ve sosyal statüsünün yükseltilmesi ve yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç vardır. Modern çocukluk anlayışına göre, çocukların bakımı ve yetiştirilmesi salt ana-babanın görevi olmayıp çocuğun korunmasında ailenin yanında toplumun da sorumluluğu bulunmaktadır (Karataş, 2001).

2. Çocukluk Algısındaki Farklılıklar

Eskiden çocukluğun tarihi bir kâbus gibi anılırken bugün çocuklara

ilişkin olumsuz ilgiler modern aile ile birlikte değişmeye başlamıştır. Günümüzde uygulanan sosyal politikaların bir sonucu olarak çocukların sorunları toplumun gündeminde daha çok tartışılmaktadır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren çocuk istismarına dikkat çeken Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komisyonunun çalışmalarında belirgin bir artış vardır.

Bu dönemde sosyal bilimciler de çocukları sosyal bir kategori olarak önemsenmeye başlamıştır. Özellikle toplumsallaşma ve toplumsal cinsiyet farklılaşması gibi alanlarda çocukluk araştırmalarının arttığı görülmektedir. Ayrıca çocuk hakları, çocuk katılımcılığı ve çocukların yeteneklerini öne çıkaran ve mevcut çocukluk imgesine karşı çıkan yeni yaklaşımlar da dikkati çekmektedir (Marsall, 1999; James ve Prout, 1990). Ayrıca, çocukluğun ayrı bir gelişim dönemi ve sosyal kategori olduğu kabul görmeye başlamıştır. Yeni çocukluk anlayışının tüm toplumsal kesimlere yaygınlaşmasında, çocuğun korunmasında ailenin yanı sıra devletin de sorumlulukları olduğu anlayışı etkili olmuştur. Bu yöndeki sosyal politikalar, çocukların korunması konusunda birçok evrensel oluşuma öncülük etmiştir (Postman, 1995).

Günümüzde çocuk merkezli toplum ideolojisinin dayatmasıyla çocuklara yönelik sosyal politikalar ve yasal uygulamalarda iyileşmeye gidilmiştir. Toplumsal refahın ve tıbbi bakım olanaklarının artması, bilimsel ve teknik gelişmelerin sağladığı yeni olanaklar sayesinde çocuklar eskiye göre daha iyi bir noktaya gelmiştir. Eskiden çocuk üretimin bir parçası iken, bugün toplumun geleceği olarak görülmektedir. Çocuğa yatırım, toplumun geleceğine yatırım olarak algılanmaktadır. Okul psikolojisi ve tıp alanında çocukların ilgileri anlaşılmasına çalışılmaktadır. Bu gelişmeler çocuklar açısından önemli bir adım olmakla birlikte çocukluğun küçük statüsünün hem ailede hem de toplumda istenilen düzeyde olduğu düşünülemez. Bugün de çocukluğa ilişkin daha pek çok kavram problematik olmaya devam etmektedir. Modern çocukluk paradigması doğrultusunda sürdürülen farklı ilgiler ve tartışmalar sosyal politikaların oluşturulması bakımından yol göstericidir.

Çocukluğun tanımlanmasında ve yapılandırılmasında çağdaş kuram ve kavramlardan yararlanılmakla birlikte asıl sorun, çeşitli fikirlerin, felsefelerin, ilgilerin ve pratiklerin kültürel farklılıkları olan toplumlarda nasıl kombine edileceğidir. Çocukluk, her kavram gibi sosyal olarak tanımlanmış ve her toplumda farklılıklar gösteren tarihsel ve kültürel bir inşadır. Her ne kadar biyolojik özellikleri ve bir takım ihtiyaçları nedeniyle yetişkinlere bağımlılıkları ortak olsa da, çocukluk tarihsel ve kültürel olarak önemli farklılıklara ve değişimlere sahiptir (Kağıtçıbaşı, 2000). Nitekim Kağıtçıbaşı'nın (1998) yaptığı bir araştırmaya göre, çocuğa yüklenen anlam ile anne-babanın eğitim düzeyi arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Ailenin eğitim düzeyi düştükçe, çocuğun ekonomik değer üreten bir birey olarak görülme olasılığı artmaktadır.

Çocukluğun sosyo-kültürel bağlamın dışında bir algıyla kavramsallaştırılması, toplumun ekonomik gelişmişliğiyle yakından ilintilidir. Ana-babaların eğitim düzeyleri ve refah seviyelerinin yükseltilmesi çocuğa bakışı değiştirmektedir. Çocuğa yönelik istenmeyen durumların oluşmasını engellemek için hukuki düzenlemelerden önce ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve eğitim ile desteklenmesi gerekir. Hukuk, çocukluk algısının yerleşmesinde bir üst yapı kurumu olarak düşünülebilir.

Günümüzde çocukluğu toplumsal bir kurgu olarak kabul eden sosyolojik yaklaşımlardan söz edilebilir. Bu yaklaşımlara göre çocukluk, sosyal ilişkileri karakterize eden fikirler ve duygular paketidir; çocukluk imgeler, tasarımlar ve kodlardan meydana gelen toplumsal bir kurgudur. Çocukluk toplumsal çözümlemenin bir birimidir; çocukların toplumsal ilişkileri ve kültürleri yetişkinlerin bakış açısından bağımsız olarak kendi başına araştırılmaya değerdir; çocuklar kendi toplumsal yaşamlarını kurmada ve belirlemede etkindirler. Yine bu yaklaşımlara göre çocukluk, her yerde ve her zaman aynı değildir; tarihsel ve kültürel bağlamın dışında evrensel bir çocuk doğasından söz etmek mümkün değildir (Onur, 2007).

Çocukluğun keşfi modern zamanlara ait olmakla birlikte sosyal değerlere bağlı olarak zamanla değişmiş ve kültürel açıdan tanımlanmıştır. Marshall'a (1999) göre çocuk terimi ya bir evlât, ya da bir toplumda yetişkinlerle aynı ölçüde tam bir ekonomik ve hukuksal statü kazanamamış birisi anlamında kullanılmaktadır. Çocuklar, bir yandan anne babaların üzerine titredikleri değerli varlıklar olarak görülürken diğer yandan toplum için bir maliyet ve yük konumundadır.

Çocuk, gelişen bir insan yavrusu, olgunlaşmamış, reşit sayılmayan küçük yurttaşdır (Yörükoğlu, 1984). BM Çocuk Hakları Sözleşmesi göre 18 yaşından küçük olan herkes çocuk olarak kabul edilmektedir. Çocukluk ise, üst sınırı belirsiz bir çağı nitelenmektedir. Yani farklı ülkelerin yasaları bu sınırı farklı farklı belirlediği için üzerinde anlaşılmiş bir dönem belirgin değildir. Dolayısıyla çocukluk, kültürlere ve tarihsel dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Bir görüşe göre çocukluk iş ve ekonomik sorumlulukların dışında oyun ve eğitim dönemleriyle sınırlı tutulması benimsenirken, diğer görüşler çocukların ailede korunması düşüncesinden hareketle onların siyasal, entelektüel, cinsel ya da ekonomik varlıklar olarak hareket etme becerilerinin olmadığı düşüncesinden hareket etmektedir (Marshall, 1999). Gerçekte çocukluk, oyun ve öğrenim yıllarını kapsayan tüketici dönem olarak tanımlanırsa, üst sınır belirsizleşmektedir. Ya da tam tersine çocukluğunu yaşayamadan ekonomik güçsüzlüklerin daha hissedilir olduğu kırsal kesimlerde de çocuklar, üretime doğrudan katılarak aile refahına katkıda bulunmaktadır. Bu durumda çocukluğun sınırı daha aşağılara çekilebilmektedir. Çocuk açısından bu belirsizlik yaşı ne olursa

olsun çocukluk, evlilik ve çalışma hayatına atılmayla sona ermektedir (Yörükoğlu, 1984). Çocuk kavramı da çocukluk çağı gibi belirsizlik ve çelişkilerle yüklüdür. Çocuk küçüktür ve akli ermez; güçsüzdür, bilgisizdir, saftır. Bu nitelikleri taşıyanlara da “sen çocuksun” ya da “çocukluk etme” denir. Görüldüğü gibi çocuk ve çocukluk kavramının sınırı toplumsal statünün en alt birimini teşkil edecek şekilde yetişkinler tarafından belirlenmiştir.

Günümüzde çocukların durumu uluslar arası alana taşınmış ve anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. 1989 yılında dünya liderleri tarafından imzalanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, her çocuğun doğuştan kazanılmış yaşama hakkının tanınmasını, çocuğun yaşama ve gelişmesinin en geniş ölçüde güvence altına alınması hakkına sahip olduğunu bildiriyor. Ancak araştırmalar yukarıda anılan sözleşmenin sadece kâğıt üzerinde kaldığını gösteriyor. 2001’de yayınlanan “Risk Altındaki Dünya Çocukları Raporu”na göre, bugün dünya nüfusunu yarısını oluşturan 0-18 yaş grubu 3 milyarı aşkın çocuğun yarısının şiddete maruz kaldığı, her 100 çocuktan 6’sının 5 yaşına varmadan öldüğü, 200 milyon çocuğun iyi beslenemediği, her ay 800 çocuğun kara mayınlardan dolayı öldüğü veya sakat kaldığı, 85’ten fazla ülkede oyuncak tutan ellere silah verilerek askere alındığı, 9-14 yaş arasındaki 272 milyon çocuğun okula gitmek yerine can ve sağlık güvenliğinin olmadığı işlerde çalıştırıldığı dikkate alındığında, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin kâğıt üzerinde kaldığının açık bir göstergesidir (www.cocukvakfi.org.tr/risk_rapor.htm). Nitekim, 2010 yılında ikincisi düzenlenen “Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Uluslararası Sempozyumu”nun sonuç raporunda, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde yer alan hakların çocuklar tarafından yeterince kullanılmadığı teyit edilmiştir.

Tüm ülkelerde çocukların karşılaştıkları sorunlar toplumun yapısal bunalımına işaret etmektedir. Bunların başında çocuk cinselliği suiistimali, eğitimsizlik, şiddet ve açlık gelmektedir. Son yıllarda bu sorunlara karşı toplumsal duyarlılık azda olsa artmaya başlamıştır. Sadece üçüncü dünya ülkelerinde değil, gelişmiş ülkelerde de açlıktan ölen çocukların görüntüleri kameralara yansımaya başlamıştır. Yaşanan bu olumsuzluklar karşısında akademik ilgiler değişmeye başlamıştır. 1980’den sonra bazı bilgi eksikliklerine rağmen bu konularda çalışmaların hızlandığını görüyoruz. Ancak bu konuda yapılan çalışmalar hala eleştiri düzeyindedir. Bu çalışmaların kalitesini artırmak için yeni bir paradigmaya, teorik ve uygulamalı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Böyle bir paradigma:

- Çocukluğun sosyal bir kategori olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.
- Çocukluk insan yaşamının erken dönemini anlamak için bir çerçeve sağlar.

- Çocukluk biyolojik olarak insan yaşamının gelişmemişliğini temsil eder.
- Çocukluk, sosyal bir değişkendir; sınıf, cinsiyet etniklik gibi diğer değişkenlerden tamamen ayrı tutulamaz.
- Çocuklar, önerilen yeni paradigmada sahip oldukları sosyal ilişki ve kültürleri konusunda üzerlerinde çalışılmayı hak ediyorlar (James ve Prout, 1990:1-8).

Artık çocuklar, yapısal belirlemeciliğin etkisiz ve sıradan üyeleri olarak kabul edilmeyi hak etmiyorlar. Son yıllara kadar çocuk üzerine yapılan çalışmalarda onların sosyal yapılanmalarına gereğince saygı gösterilmiyordu. Çocukları anlamak için, onları sosyal çevreleri ile beraber kendi yaşantıları içinde gözlemek gerekir. Nitekim çoğu çalışmada çocukların sosyal, politik ve iktisadi kavramsallaştırmada küçük grup ya da toplumsal grubun üyeleri olan toplumsal aktörler olarak kabul edilmeleri gerektiği argümanı ileri sürülmüştür (Prout ve James, 1997; Qvortrup, 1994). Bu argümanlarda çocuklar yetişkinler tarafından yetişkin olmayan olarak tanımlanmakta ve çocuklar belli bir toplumda yapısal ve kültürel olarak şekillendirilen varlıklar olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla çocuklar, diğer gruplarla karşılaştırıldığında onlara küçük bir statü atfedilmektedir. Onların sosyal ve politik ilişkilerindeki edilgenlikleri, sanki güçsüz pozisyonlarını haklı gösterir gibi algılanmaktadır. Çocukların bilişsel yetenek ve ahlaki duyguları yetişkinlerle karşılaştırıldığında, onların güçsüz pozisyonları sorun olarak görülmekte, bu nedenle çocuklar ailelerine bağımlı varlıklar olarak değerlendirilmektedir (Burman, 1994).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne rağmen çocuklar diğer küçük gruplara göre sosyal ve politik haklardan yoksun bırakılmışlardır (Rosebaum ve Newel 1991). Nedeni ise onların henüz olgunlaşmamış bireyler olmasıdır. Bu bakış açısından hareketle çocuklara ilişkin sosyal-politik görüşmelerde genellikle onların hakları üzerinde değil, fakat ihtiyaçları üzerinde durulduğu söylenebilir. Bu durum yetişkinlerin çocukları tamamen nasıl gördükleri ile ilgili beklentileri doğrultusunda anlaşılabilir (Woodhead, 1990). Yetişkinlerin bakış açısından çocuklar, adeta yapısal düşüncesizliğin kurbanları olarak tanımlanmaktadır. Sosyal politik uygulamalarda çocuk hakları neredeyse göz ardı edilmektedir. Çocukları aşırı koruma duygusu, onları yetişkinlerin dünyasının dışında tutma davranışı, sosyal-politik uygulamalar bakımından bir temel oluşturmaktadır (Mayall, 1998). Başlangıçta doğru bir yaklaşım gibi kabul edilen bu tutum, aslında çocukların toplumda sosyal pozisyonlarını güçsüzleştirmekte ve haklarının göz ardı edilmesine zemin hazırlamaktadır.

Çocukluğun nasıl ele alınması ve anlaşılması gerektiği konusunda sosyologların ortak bir çalışma programı oluşturmaları, çocuk statüsünün

sosyal bir grup statüsüne yükselmesine olanak hazırlayacaktır. Çocuk statüsünün geliştirilmesi çocuk sağlığı açısından önemlidir. Her ne kadar günümüzde çocukların statüsü geliştirilmeye çalışılmakla birlikte onlar hâlâ devletin ve ailenin kontrolündeki problemsiz uysal nesnelere olarak değerlendirilmektedir. Çocuk statüsünün aşağı düzeyde olması, şimdinin çocukları geleceğin yetişkinleri olarak sağlık, eğitim ve sosyal düzenin iyileştirilmesine gerekçe oluşturmaktadır. Bu bakımdan çocukların sosyal pozisyonları ve zaman içinde kazandıkları ikili statüleri, onların yeniden yapılandırılmasında önem kazanmaktadır.

Çocukluğun yeniden yapılandırılmasında ve anlaşılmasında statü kavramıyla birlikte diğer bazı kavramsal çalışmalar üzerinde de durulabilir. Üstelik böyle bir yaklaşım çocukluk sosyolojisinin gelişimine olanak sağlayacaktır. Bu kavramsallaştırmada biyolojik düzen ile sosyal yapı arasında bir ilişki kurulabilir. Çünkü insanların fiziksel yaşam alanları, onların sosyal yaşam alanlarının bir unsurudur. Sosyal yaşam alanıyla ilgili eylemler ile bedensel sağlığın ilişkisi genellikle göz ardı edilmektedir.

Çocuğun yapılandırılmasında önemli bir diğer kavram toplumsallaştırma kavramıdır. Çocuk toplumsallaşma sürecinde taklit ve diğer öğrenmeler yollarıyla yetişkinlerin dünyasına ilk adım atmanın gerekli normlarını öğrenir ve uyum sağlar. Çocuğun toplumsallaşma sürecine etki eden cinsel kimlik, işbölümü ve nesil içi ilişkiler burada önem kazanmaktadır. Çocukların gündelik yaşam ve deneyimlerinde önemli rol oynayan cinsiyet temelli davranışlar, akran grubu ve aile içi ilişkiler ve bu ilişkilerin en çok yaşandığı ve aynı zamanda çocuklar için yaşamsal öneme sahip ev, okul, sokak gibi yerler çocuğun anlaşılmasına kaynak sunmaktadır.

Çocukları sosyal düzenin yapılanmasına katkı sunan sosyal aktörler olarak kavramsallaştırmak işbölümü kavramı üzerinde yeniden düşünülmesi gerektiğini gösterir. Artık günümüzde hiç kimse çocukları görmezlikten gelemez. Zaten çocukların ev işlerine yardımcı olma konusunda toplumda bir beklenti vardır. Ancak bu beklentiyi yaşamın her alanına yaymak gerekir. Şimdinin küçüğü ama yarının büyükleri olarak çocuklar, yaşamları için gerekli olan bilgi ve tecrübeyi ev, okul ve diğer sosyal ve doğal çevrelerinden şimdiden almaları gerekir. Yapılması gereken onları toplumsal yaşamın her alanına ortak etmek ve eşit haklardan yararlandırmaktır. Daha da önemlisi, çocukların evde, okulda ve diğer alanlarda sosyal düzeni korumak ve sürdürmek konularında yapabilecekleri çok şeyler vardır. Yeter ki onlara biraz daha güvenilsin. Bu tür bir yaklaşım hem onların kişilik ve özgüvenlerini geliştirecek hem de sosyal ve ruhsal yönden daha dengeli yetişmelerini sağlayacaktır. Aynı zamanda çocukların sosyal yaşama dâhil edilmesi, belki onların bir sömürü aracı olarak kullanılmasının önüne geçecektir. Eş deyişle çocuk sağlığının korunmasında, çocukların da kendi iradeleri, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yapabilecekleri katkılar vardır.

Başta sağlığın korunması olmak üzere, aile içi ilişkilerin geliştirilmesi ve bir takım sosyal etkinliklere çocukların katılımı sağlanmalı ve aileler tarafından teşvik edilmelidir. Bu şekilde çocukların toplumda üslendikleri roller, onların aile içi ilişkilerini ve sosyal pozisyonlarını güçlendirecektir. Artık çocuklar sadece tüketici olarak ailenin edilgin bir üyesi değil, aynı zamanda ailenin bağımsız bir bireyi olarak aile içi ilişkilerde görüşüne başvurulacak kişidir. Bu konuda yapılan çalışmalar günümüz çocuklarının ev ve okul yaşantıları bakımından daha eşitlikçi olmaya başladığını göstermektedir (Mayall, 1998; Qvortrup, 1985). Artık aileler karar alıp verme sürecinde çocuklara giderek daha fazla katılım olanağı sağlarken, okullarda çocuğu eğitim sisteminin bir nesnesi olarak değil, eylem ve düşünceleriyle okul sistemine katkı sunan bireyler olarak ele alma gereğini duymaktadırlar. Kaldı ki, çocuklara ilişkin olarak idealize edilen bu düşüncelerin hayata geçirilememesi için hiçbir neden yok. Çocuklar fırsat verildiğinde evde, okulda ve her alanda yaşamlarını sosyal düzenin yeniden yapılandırılması doğrultusunda planlayabilir ve tüm olanaklarını kullanabilirler.

Sonuç ve Öneriler

Sosyal eşitsizliklerin ürettiği elverişsiz koşullardan en çok etkilenen çocuklardır. Çocukların doğalarından kaynaklanan güçsüz pozisyonları buna gerekçe oluşturmaktadır. İlke olarak çocukların güçsüz pozisyonlarının sosyal bir statü düzeyine çıkartılması iyi bir başlangıç sağlayacaktır. Çocuklarına sahip çıkamayan bir toplumun geleceğinin pek parlak olması düşünülemez. Yarının büyükleri olan çocuklar her türlü ilgiyi fazlasıyla hak etmektedirler. Sosyal eşitsizliklerin dayattığı olumsuz koşullar çocukların kaderi değildir. Onlara sahip oldukları bütün haklar öğretilmeli, sosyal eşitsizliklerle sürdürülebilir mücadele kültürü kazandırılmalıdır. Çocuklara verilen değer aynı zamanda toplumun kendi geleceğine sahip çıkmasının ön koşuludur.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ikinci maddesi, her türlü ayrımcılığa karşı çocukları korumayı öngörmektedir. Pek çok ülkede bu ilke anayasal güvenceye alınmıştır. Ancak uygulamada bazı eksikliklerin giderilmediği, çocuk haklarına ilişkin pek çok ülkede ulusal düzeyde iyileştirilmesi gereken hususların olduğu bilinmektedir. Sağlık, eğitim, güvenlik gibi sosyal hizmetleri kapsayan temel alanların hükümet programlarında yeterince ilgi görememesi, çocukları ayrımcılık ve eşitsizliklerle karşı karşıya bırakmıştır. Uluslar arası kuruluşların yayınladıkları raporlarda hükümet programlarının Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ayırım gözetmeme ilkesinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Bunun sonucunda okullaşma açısından bölgeler arası farklılıklar giderilememiş, sağlıktan iletişime birçok alanda ayrımcılık ve eşitsizlik varlığını sürdürmüştür.

Eşitsizliklerle mücadele etmenin en etkili yolu, erken çocukluk dönemlerinde temelleri atılan sosyal eşitsizliklerle mücadele etmektir.

Çünkü eşitsizliklerin çoğu, daha baştan yetişkinler aracılığıyla çocuklara aktarılmakta ve meşrulaştırılmaktadır.

Geleceğin sosyal aktörler olarak çocuklar toplumda sahip oldukları güçsüz pozisyonlarını hak etmemektedirler. O nedenle çocukların sosyal bir kategori olarak toplumsal statülerinin güçlendirilmesi gerekir. Yakın gelecekte yoğunlaştırılması gereken çabalar şunlar olabilir:

- Coğrafi ve kentsel eşitsizliklerin giderilmesi,
- Refahın tüm topluma yaygınlaştırılması,
- Çocuklarla ilgili programların planlanmasında toplumsal katılımın özendirilmesi,
- Eğitim ve istihdam alanında cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ortadan kaldırılması,
- Varlığını sürdürme ve gelişmeye yönelik yaşama, büyüme, sosyal ve psikolojik yönden sağlıklı gelişme için erken çocukluk döneminde sağlık bakım kalitesinin yükseltilmesi,
- Çocuğun ihmal ve istismardan korunması, ergen sağlığı ve gelişimi gibi alanlarda devletin, sivil toplum örgütlerinin halkın ve ailenin seferber edilmesi.

Bu alanlarda sağlanabilecek toplumsal katılım ve uzlaşma, çocukların eğitimde, sağlıkta, ailede ve diğer alanlarda katılım hakkı için olanak sağlayacaktır. Çocukların gelecekleriyle ilgili kararlarda onların düşüncesine başvurmak bir insan hakkı ve yurttaşlık görevidir. Bu yaklaşım çocuk meclislerinin yaygınlaştırılmasını ve toplum katılımının artırılmasını sağlayabilir. Bu doğrultuda oluşturulan bir proje, okul kulüpleri ve kent meclisleri aracılığıyla ulusal düzeyde çocuk parlamentosu programına kaynaklık edebilir. Üstelik böyle bir proje çocuklara erken yaşta demokratik bir bilinç kazandırdığı gibi, geleceğin toplumunun inşasında alternatif yaklaşımlar üretebilir. Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin öncülüğünde dünyanın çeşitli bölgelerinde yürütülen proje hazırlıkları bu konuda iyi bir başlangıç olabilir.

Sonuç olarak ulusal ve uluslararası küresel çocuk hareketi gündemi yaratılarak çocuğun yaşatılması, gelişimi, korunması ve katılımı için bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Böylesi bir yaklaşım, tüm çocukların ihmal ve istismardan korunmasında çocuklara yönelik koruma programlarının geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu programlar, tüm çocukların ve ailelerinin içinde buldukları koşulları iyileştirme, yaşam kalitesini artırma, sosyal risklerin oluşmasını önleme amacını taşımaktadır. Bu amaca ulaşmak için çocuk koruma politikalarının oluşturulması, eğitim

düzeyinin yükseltilmesi, kamu sağlığı programlarının geliştirilmesi, işsizlik oranının düşürülmesi ve ulusal gelirin artırılması zorunludur.

Çocuklarla ilgili asıl sorun, ihmal ya da istismara uğrayan ancak sınırsız masumiyetleriyle bunları hiçbir şekilde hak etmeyen çocuklara karşı tüm dünyanın sırtını dönmesidir.

KAYNAKLAR

- Bekman, S. (1999). *7 Çok Geç! Erken Çocukluk Eğitiminin Önemi Üzerine Düşünceler ve Öneriler*. İstanbul: AÇEV.
- Burman, E. (1994). *Deconstructing Developmental Psychology*. New York: Routledge.
- Cooper, H., Alber, S. and Smaje, C. (1998). Social Class or Deprivation? Structural Factors and Childrens Limiting Longstanding Illness in The 1990's. *Sociology of Health and Illness*, Vol. 20 (3), p. 289-311.
- Denzin, N. K. (1977). *Childhood Socialization*. Transaction Publishers, London.
- Elkind, D. (2001). "Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim". *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk: 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi (İç.)*, Yayına Hazırlayan: Bekir Onur. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, s. 15-25.
- Fraser, M. W. ve Jeffrey M. J. (Ed.) (2006). *Social Policy for Children and Families: A Risk and Resilience Perspective*. California: Sage Publications.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. Londra: Penguin Books.
- Giddens, A. (1977). *Studies in Social and Political Theory*. London: Hutchinson.
- Gordon, D. (Ed.) (2003). *Child Poverty in the Developing World*. Bristol: The Policy Press.
- James, A. ve Prout, A. (1990). Introduction. *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in The Sociological Study of Childhood*, In A. James ve A. Prout (Ed.), Londra: Falmer Press.
- James, A. (1993). *Childhood Identities: Self and Social Relationships in The Experience of The Child*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- James, A., ve Prout, A. (Ed.). (1997). *Constructing and reconstructing childhood*. Londra: Falmer Press.
- James, A. (2001). "Yeni Çocukluğun Sosyolojisinde Sorunlar, Bakış Açıları ve Uygulamalar" (çev. E. G. Kapçı). B. Onur (yay). *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk: 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi (iç.)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, s. 27-36.
- Kağıtçıbaşı Ç., Sunar, D., Bekman, S., Cemalcılar, Z. (2005). *Erken Müdahalenin Erişkinlikte Süren Etkileri*. İstanbul: AÇEV.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: YKY.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

- Karataş, K. (2001). Toplumsal Değişme ve Aile. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. C. 12, (2).
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. çev: O. Akınhay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mayall, B. (1998). Towards a Sociology of Child Health, *Sociology Of Health & Illness*, Vol. 20, pp. 269-289.
- Onur, B. (2007). *Çocuk, Tarih ve Toplum*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Portner, J. (1994). Education Week, Child Poverty Hurts Economy. *C.D.F. Report Concludes*, Vol. 141, Issue 12, pp. 3.
- Postmann, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. çev: K. İnal. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Prout, A. ve James, A. (1990). A New Paradigm For The Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problem. A. James, A. Prout (Ed.). In *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in The Sociological Study of Childhood*. Londra: Falmer Press.
- Qvortrup, J. (1985), Placing Children in The Division Of Labour, in Close. I. P. and Collins, R. (Ed.). *Family and Economy in Modern Society*, Londra: Macmillan.
- Qvortrup, J. (Ed.) (1994). *Childhood Matters: Social Theory, Practice And Politics*. Aldershot: Avebury Press.
- Rosebaum, M. ve Newell, P. (1991). *Taking Children Seriously: A Proposal for A Children's Rights Commissioner*. Londra: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Stark, A. D. (Ed.) (2002). Association Between Childhood Fractures and Poverty: Population Based Study. *British Medical Journal*, Vol. 324, Issue 7335, pp. 457-70.
- Woothead, M.(1990). Psychology and The Cultural Construction of Childrens Needs. James, A. and Prout, A. (eds). In *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in The Sociological Study of Childhood, Second Edition*. Londra: Falmer Press, pp.60-77.
- Woodhead, M. (1997). *Psychology and the Cultural Construction of Children's Needs in Constructing and Reconstructing Childhood*.
- Turner, B. S. (1992). *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology*. Londra: Routledge.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Çocuğun İyilik Hali ve Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, C. 19, (2).
- Yörükoğlu, A. (1984). *Aile ve Çocuk*. Ankara: Aydın Kitabevi,
www.unicef.org/turkey/pdf/_dcd05.pdf (E. T: 12. 11. 2010).
www.cocukvakfi.org.tr/risk_rapor.htm (E. T: 17. 10. 2010).

**MATEMATİK EĞİTİMİNDE KULLANILAN SİMETRİNİN
UYGULANDIĞI BİR ŞEKLİN TÜRKÇE VE İLKÖĞRETİM
MATEMATİK ÖĞRETMENLİĞİ 1. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN
YAZMA BECERİLERİNE ETKİSİ**

**THE EFFECT OF A FIGURE WHERE SYMMETRY USED IN
TEACHING OF MATHEMATICS IS APPLIED ON WRITING
SKILLS OF TURKISH LANGUAGE AND PRIMARY
MATHEMATICS TEACHING 1ST GRADE STUDENTS**

Özlem BAYRAK CÖMERT*
Mine AKTAŞ**

Özet:

Bu çalışmamızla matematiğin bilimselliğine yazınsal dili kullanarak sanatsal bir açılım sağlamak ve görsel temalarla kompozisyonlardaki düşselliği birleştirerek öğrenmeyi amaçlamaktayız. Çalışmamızda, üniversite 1. sınıf Türkçe ve Matematik öğretmen adaylarının aynı simetrik şekil hakkında oluşturdukları farklı yazılı anlatım çalışmalarını karşılaştırılmıştır.

Bu çalışma, 2005 yılından bu yana uygulanmakta olan Matematik ve Türkçe dersinde iletişimin önemini vurgulayan yeni programın uygulayıcıları olacak öğretmen adaylarının bu beceriye ne kadar sahip olduklarını ortaya koyacak ve bundan sonraki öğretmen adaylarının yetiştirilmesinde katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Dil Becerisi, Yazma Eğitimi, Yazılı Anlatım, Türkçe Eğitimi, Simetri, Matematik Eğitimi.

Abstract:

With this study, it is aimed to afford an artistic development for science of mathematics with using literary language and learn with associating visual themes and imaginarieness in essays. In the study, different written expression works, which are composed about same symmetric figure, of first grade preservice teachers of Turkish Language and Mathematics Teaching are compared.

This study will put forth the grasp of communication skill of preservice students who are implementers of new program of Turkish and Mathematics lesson used from 2005 and in which the importance of this skill is emphasized. Also this study will contribute education of preservice students henceforwards.

* Öğr. Gör., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü - Ankara
obayrak@gazi.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Matematik Eğitimi Ana Bilim Dalı - Ankara mineaktas07@gmail.com

Key words: Language, Language Skill, Writing Education, Written Expression, Turkish Language Teaching, Symmetry, Mathematics

Giriş:

Türkçe öğretiminde dil becerilerinden bahsedebilmemiz için öncelikle “dil” kavramının tanımlarına başvurmamız gerekmektedir.

Dil, insanlar arasında anlaşmayı gerçekleştiren tabii vasıta, kendine ait kanunları olan, bu kanunlar bünyesinde gelişen canlı varlık, temeli bilinmeyen dönemlerde meydana gelmiş gizli antlaşmalar sistemi ve seslerden oluşmuş içtimai bir müessesedir (Ergin, 1998: 1). Kaplan’a göre; dilin vasıta olması, hayatın aldığı şekildir. Bir şiir, hikâye ve romanda dil, bütün hayat gücü ile parlar (Kaplan, 1999: 135). Ayrıca dil, bir anda kavrayamayacağımız kadar çok yönlü olan, değişik yönlerden bakıldığında da farklı özellikler içeren, bazı sırları hâlâ aydınlatılmamış büyümlü bir varlıktır. Dil, insan ve toplumdan ayrı düşünülmesi mümkün olmayan bilim, sanat, teknik vb. dallarla bağlantılı olan bir kurumdur (Aksan, 2003: 11). Aksan dilin düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve mana açısından ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanarak başkalarına ifade edilmesini sağlayan çok gelişmiş bir dizge olduğunu da söylemektedir (Aksan, 2003: 55).

1. Türkçe Öğretiminde Dil Becerileri

Yazma becerisi, konuşma, okuma ve dinleme becerisi gibi dil vasıtasıyla gerçekleştirilen bir etkinliktir.

Kavcar’a (1983: 114) göre, isteyen herkes ana dilini iyice öğrenebilir, duygu ve düşüncelerini doğru anlatabilir, düzgün olarak yazıya dökülebilir. Herkesin büyük yazar olması beklenemez ama doğru yazma becerisi kazanabilir. Yazma becerisi doğuştan getirilmez, eğitimle elde edilir. Bu beceriye, uygun ortamda denemelerle, özen ve çaba ile sahip olunabilir.

Yazma etkinliği, süre açısından zaman alır ve tasarlanmıştır. Çünkü yazılı bir metin ortaya çıkarmak aşamalı bir süreç gerektirir. Düşünceleri meydana getirme, yazılı hâlde metni oluşturma ve metin ölçütleri kapsamında yazı çalışmasını değerlendirme vb. aşamaların öğrencilere yaşatılması önemlidir (Witte and Cherry, 1986).

Yazma eğitiminde yaratıcılık çok önemlidir. Çocukların yaratıcı düşünme güçlerinin derinliği yadsınamaz. Yazma uygulamaları, öğrencilerin belli konular neticesinde duygu ve düşüncelerini yazılı olarak aktarma fırsatı vermektedir. Katı kuralları benimsemek yerine öğrencileri keyiflendiren ve kişiliklerini sağlamlaştıran çalışmalara yer verilmesi önemlidir. Bu şekilde

hareket edilirse çocukların düşünme, soyutlama, sentezleme ve yorumlama vb. zihinsel becerilerinin gelişebilmesi söz konusu olacaktır (Oral, 2003: viii).

Yazılı anlatım, bireyin kendini doğru bir şekilde, amacına uygun olarak ifade etmesinde ve iletişim kurmasında en etkili yollardandır. Türkçe Öğretim Programında yazma becerisinin geliştirilmesiyle öğrencilerin duygu, düşünce ve hayallerini dilin imkânlarından yararlanarak ve yazılı anlatım kurallarına uygun bir biçimde aktarmaları, yazma hususunda yetenekli olanların bunu geliştirmeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2006).

Yazılı anlatım, kişilerin duygularını ve düşüncelerini, gözlem ve deneyimlerini yazılacak konuyla ilgili ölçüsünde planlayıp dil kurallarına uygun bir şekilde yazmasıdır (Ağca, 1999: 109).

Yazılı anlatım, yaratıcı yazma ve öğretici yazma şeklinde değerlendirilebilir. Yaratıcı yazma, özgün bir anlatım çeşididir. Sadece yazma tekniği ile ilgili bilgiye sahip olmak yaratıcı yazma çalışmaları için yeterli değildir. Öğretici yazmayı ise yazma tekniği ile ilgili bilgiyle donatılmış herkes gerçekleştirebilir. Öğretici yazma için bireylerin yaratıcılık özelliklerinin çok fazla olması önemli değildir (Özdemir ve Binyazar, 1998:18).

Dört temel dil becerisinin yanında dilbilgisi çalışmaları da ana dili eğitiminde önemlidir. Yazma becerisi bağlamında dil bilgisi bilgilerinin varlığı yadsınamaz.

Dil bilgisi, anlamayı ve anlatmayı kolaylaştırmaya hizmet eden bir alandır. Ana dili etkinliklerinin “yazım”, “noktalama”, “sözcük bilgisi”, “cümle bilgisi” ve “doğru söyleyiş” gibi çalışmalarla sürdürülmesi gerekir. Dilbilgisi çalışmalarında temel anlayış bilgiyi öğretmek, kuralı ezberletmek değil, gösterme ve uygulamalarla öğrencilere kuralı sezdirmek, onların kurala erişebilmeleri için uygun olan eğitim ortamını hazırlamak olmalıdır (Sever vd., 2006: 27).

2. Matematik Öğretiminde Dil Kullanımı

Matematik, dünyayı anlamının en kestirme yolu, yaşamın kendisi, kendine özgü yasaları olan kesin, tutarlı, kararlı, akılcı, üstelik son derece renkli, eğlenceli bir sanat, bir bilim veya akıl yürütmenin, mantıklı düşünmenin ve çözüm üretmenin bir dilidir (Umay, 2007).

Matematik öğretiminde her yeni kavram, yeni sözcükler demektir. Bu da yeni düşüncelerin oluşmasını sağlar. Öğrenciler, bu yeni sözcükleri söyleyerek ve yazarak öğrenmelidir (Bali, 2002).

Matematik öğretimi, sosyal bir süreçtir. Bu süreçte iletişimin rolü büyüktür. İletişimin öğretimdeki rolünün farkına varılmasıyla 1986'da

Amerikan Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi (NCTM) tarafından “İletişim ve Matematik Öğretiminde Dil” konusu standart olarak belirlenmiştir. Ülkemizde de yenilenen öğretim programlarıyla öğrenilenleri sorgulayıcı yaklaşımla kalıcı hâle getiren bir araç olarak yerini almıştır (Bali, 2003).

3. NCTM İletişim Standartları

- Matematiksel düşünceleri iletişim yoluyla yansıtma ve düzenleme,
- Sınıf arkadaşları ve öğretmenlerle uyum içinde matematiksel düşünceleriyle iletişim kurma,
- Diğerlerinin matematiksel düşüncelerini analiz etme ve değerlendirme,
- Matematiksel terimleri ve düşünceleri doğru olarak ifade etmek için matematik dilini kullanma (NCTM, 2000).

4. Matematik ve Yazma

Matematik, dünyayı anlamanın bir yolu, yazma ise matematiği anlamanın bir yoludur (Countryman, 1992). Yazma aktivitesinin okuma, konuşma ve dinlemeye oranla yavaş gerçekleşmesi, öğrencilerin düşüncelerinin nedenini sorgulaması ve böylece düşüncelerini doğru ve eksiksiz olarak tamamlaması yani öğrenmesi için elverişlidir (Freitag, 2004).

Yazma etkinliklerindeki tutum ve inançlar, matematik becerilerini yani fikirlerini açıkça ifade etme yeteneğini ölçmek için kullanılır. Öğrencilerin öğrenmelerindeki yansımaları olarak bir portföy oluşturabilir (Russek, 1998). Yazma, matematiksel fikirleri diğerleri ile paylaşmanın bir yoludur. Matematik hakkında yazmanın bazı özellikleri;

- Yeni bilgilerden önceki öğrenmelere kadar ilgilidir.
- Öğrencilerin günlük dilini, matematiksel dilin sembollerine bağlar.
- Okuma ve iletişim becerilerini güçlendirir.
- Herhangi bir konuyla kişisel bağlantıları oluşturur.
- Analiz ve sentez yapmaya teşvik eder.
- Tutum ve duygularını ifade etmek için bir çıkış sağlar.
- Öğrenci ve öğretmen arasında kişisel bir ilişki kurar. Öğretmenler yazılarla öğrencilerin öğrenmelerini geliştirmek için düşüncelerine tekrar bakma fırsatı bulur.
- Öğrencileri motive eder (O’Connell, 2007; Rothsteins and Lauber, 2007).

Öğrencilerin bu yazma amaçlarını uygulayabilmek için kullandıkları yazma etkinliklerinden biri hikâyedir. Düşünme ve iletişimin bir arada kullanıldığı hikâyeler sayesinde öğrenciler, önemli kavramları öğrenir ve matematiği gerçek hayatla ilişkilendirerek örnekleri oluşturur (Franz and Pope, 2005).

5. Simetri

Christy Knuchel (2004) ve National Council Of The Teachers Of Mathematics (2000), simetri kavramının ilköğretimde kullanımının önemi üzerinde durmuştur. Dünyada ve ülkemizde öğrencilerin bireysel farklılıkları göz önüne alınarak müfredat yenilenmiş, eğitim ve öğretimin yenilenen müfredatla yapılması vurgulanmıştır (MEB, 2005).

Etimolojide simetri kelimesi, “sym” (birlikte) ve “metron” (ölçme) kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşur. Tam kelime anlamıyla iki taraflı (two-sided) demektir (Conway, J. H. vd., 2008). İki taraflı (Simmetro) bileşik kelimesinin anlamı, fiil olarak aynı standartta ölçüm; sıfat olarak aynı boyutta, isim olarak karşılaştırma yoluyla ölçüm ve mecazi anlamda da anlaşma ve uyum demektir (György, 2007).

5.1. Simetri Çeşitleri

Öteleme (Kayma) Simetrisi

Sola ve yukarı doğru kaydırılarak şeklin kendisiyle çakışması sağlanabilir. Bu harekete, öteleme (kayma) simetrisi denir. Öteleme simetrisinde şekil üzerindeki her nokta, aynı aralıkta ve aynı yöne doğru hareket eder (Britton and Seymour, 1989).

Yansıma Simetrisi (Doğruya Göre Simetri-Ayna Simetrisi)

Geometrik anlamda simetriden söz edildiğinde ilk akla gelen simetri, yansıma simetrisidir. György (2007) yansıma simetrisini, bir şeklin düz bir çizgi üzerine çevrilmesiyle çizginin öbür tarafında şeklin kendisiyle aynı mesafede ancak zıt yönde belirmesi, olarak tanımlar.

Dönme (Döngü-Rotasyon) Simetrisi

György (2007) dönme simetrisini, şekil yüzeye dik bir eksen etrafında döndürüldüğünde yapısal özellikleri ve bu noktaların eksene olan uzaklıkları korunmaktadır, şeklinde tanımlar.

Öteleme-Yansıma Simetrisi

Bir şekil, belirlenen bir çizgi üzerine yansıtılıp takiben bu çizgiye paralel yönde ve doğrultuda kaydırılınca tekrar kendisiyle çakışıyorsa bu şekil öteleme-yansıma simetrisine sahiptir, denir. Öteleme-yansıma simetrisinde yansıma veya öteleme, tek başlarına istenilen sonucu vermez.

Mutlaka yansıma ve öteleme birbirini takip etmelidir (Britton and Seymour, 1989).

6. Metot

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ve İlköğretim Matematik Eğitimi Bölümleri 1. sınıf öğrencileri arasından rastgele seçilen 27 öğrenci örneklemimizi oluşturmaktadır. Öğrencilere rastgele seçilen bir simetrik şekil verilip kendilerinden duygu ve düşüncelerini yaratıcı bir şekilde yazılı olarak aktarmaları istenmiştir.

Bu araştırmada;

- Türkçe ve Matematik Eğitimi 1.sınıf öğrencileri arasında yazılı anlatımı değerlendirme sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmakta mıdır?
- Türkçe Eğitimi 1.sınıf öğrencileri arasında yazılı anlatımı değerlendirme sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmakta mıdır?
- Matematik Eğitimi 1.sınıf öğrencileri arasında yazılı anlatımı değerlendirme sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmakta mıdır? sorularına cevap aranacaktır.

Veri toplama aracı, Yazılı Anlatımı Değerlendirme Ölçeği'dir. Yazılı Anlatım Değerlendirme Ölçeği, Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Programı (2006) ile Ağca (2003), Demirel ve Sahinel'in (2006), Arıcı ve Ungan (2008), Arıcı (2008), Göçer (2011) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

7. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, araştırmada ele alınan soruların cevaplanması için verilerin istatistiksel çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgulara ve bu bulgulara dayalı yapılan yorumlara yer verilmiştir.

Türkçe ve Matematik Eğitimi 1. Sınıf Öğrencileri Arasında Yazılı Anlatımı Değerlendirmede Elde Edilen Sonuçlar

Araştırmada ele alınan ilk soruya cevap aramak için uygulama yapılan grupların puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda elde edilen ortalama puanları, standart sapma değerler, bağımsız değişken t-testi sonuçları tablo-1'de verilmiştir. Karşılaştırma yapılırken de 0.05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

Tablo-1: Bağımsız Değişken T-Testine Göre Yazılı Anlatımı Değerlendirme Sonuçları

Grup	N	$\bar{x}$	S	df	t	p
Türkçe	27	64.00	7.478	52	7.602	.000
Matematik	27	47.70	8.255			

Türkçe ve Matematik Eğitimi 1.sınıf öğrencileri arasında yazılı anlatımı değerlendirme sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır [$t_{52}=7.602$, $p<.01$]. Türkçe Eğitimi öğrencilerinin başarısı ($\bar{x} = 64.00$), Matematik Eğitimi öğrencilerinin başarısına ($\bar{x} = 47.70$) göre daha fazladır.

Türkçe Eğitimi 1. Sınıf Öğrencileri Arasında Yazılı Anlatımı Değerlendirmede Elde Edilen Sonuçlar

Araştırmada ele alınan ikinci soruya cevap aramak için uygulama yapılan grubun biçim, metin dil bilim, paragraf, ana fikir, örnek ve benzetme, sonuç, cümle-kelime bilgisi, yazım kuralları ve noktalama işaretleri puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda elde edilen ortalama puanları, standart sapma değerleri, ilişkili örneklem için tek faktörlü ANOVA sonuçları tablo-2’de verilmiştir. Karşılaştırma yapılırken de 0.05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

Tablo-2: Türkçe Eğitimi 1. Sınıf Öğrencileri Arasında Yazılı Anlatımı Değerlendirmede Elde Edilen İlişkili Örneklem İçin Tek Faktörlü ANOVA Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklılık
Gruplararası	181.750	26	6.990			
Ölçüm	110.074	7	15.725	11.260	.000	1-2,1-3,1-4, 1-5,1-6,1-7, 1-8
Hata	254.176	182	1.397			
Toplam	546.00	215	24.112			

1-Biçim, 2-Metin Dil Bilim, 3-Paragraf, 4-Ana Fikir, 5-Örnek ve Benzetme, 6- Sonuç, 7-Cümle- Kelime Bilgisi, 8-Yazım Kuralları ve Noktalama İşaretleri

Türkçe Eğitimi öğrencileri arasında yazılı anlatım basamakları olan biçim, metin dil bilimi, paragraf, ana fikir, örnek ve benzetme, sonuç, cümle- kelime bilgisi, yazım kuralları ve noktalama işaretleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur [$F_{7-182}=11.260$, $p<.05$].

Biçim ortalaması ($\bar{x}=7.518$), metin dil bilim ortalaması ($\bar{x}=8.444$), paragraf ortalaması ($\bar{x}=8.222$), ana fikir ortalaması ($\bar{x}=8.185$), örnek ve benzetme ortalaması ($\bar{x}=6.814$), sonuç ortalaması ($\bar{x}=9.296$), cümle- kelime bilgisi ortalaması ($\bar{x}=8.185$), yazım kuralları ve noktalama işaretleri ortalaması ise ($\bar{x}=7.333$) olarak bulunmuştur.

Matematik Eğitimi 1. Sınıf Öğrencileri Arasında Yazılı Anlatımı Değerlendirmede Elde Edilen Sonuçlar

Araştırmada ele alınan üçüncü soruya cevap aramak için uygulama yapılan grubun biçim, metin dil bilim, paragraf, ana fikir, örnek ve benzetme, sonuç, cümle-kelime bilgisi, yazım kuralları ve noktalama işaretleri puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda elde edilen ortalama puanları, standart sapma değerleri, ilişkili örneklem için tek faktörlü ANOVA sonuçları tablo-3'te verilmiştir. Karşılaştırma yapılırken de 0.05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

Tablo-3: Matematik Eğitimi 1.Sınıf Öğrencileri Arasında Yazılı Anlatımı Değerlendirmede Elde Edilen İlişkili Örneklem İçin TekFaktörlü ANOVA Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklılık
Gruplararası	221.454	26	8.517			
Ölçüm	164.593	7	23.513	15.753	.000	1-2,1-3, 1-4, 1-5,1- 6, 1-7,1-8
Hata	271.657	182	1.493			
Toplam	657.704	215	33.523			

1-Biçim, 2-Metin Dil Bilim, 3-Paragraf, 4-Ana Fikir, 5-Örnek ve Benzetme, 6- Sonuç, 7-Cümle- Kelime Bilgisi, 8-Yazım Kuralları ve Noktalama İşaretleri

Matematik Eğitimi 1. Sınıf öğrencileri arasında, yazılı anlatım basamakları olan biçim, metin dil bilimi, paragraf, ana fikir, örnek ve benzetme, sonuç, cümle-kelime bilgisi, yazım kuralları ve noktalama işaretleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur [$F_{7-182}=15.753$, $p<.05$].

Biçim ortalaması ($\bar{x} = 5.67$), metin dil bilim ortalaması ($\bar{x} = 7.11$), paragraf ortalaması ($\bar{x} = 5.48$), ana fikir ortalaması ($\bar{x} = 5.70$), örnek ve benzetme ortalaması ($\bar{x} = 4.85$), sonuç ortalaması ($\bar{x} = 7.67$), cümle-kelime bilgisi ortalaması ($\bar{x} = 5.67$), yazım kuralları ve noktalama işaretleri ortalaması ise ($\bar{x} = 5.56$) olarak bulunmuştur.

8. Değerlendirme

Türkçe Eğitimi ve Matematik Eğitimi 1. sınıf öğrencilerinin yazılı anlatımı değerlendirme sonuçlarından elde edilen verilere göre en fazla eksiklik, “örnek ve benzetme” maddesinde tespit edilmiştir. Bu maddeyle “yazıda örnek ve benzetmeler yeterli, uygun ve doğru bir şekilde aktarılmıştır” ifadesi puanlanarak analiz edilmiştir. Günümüzde ilköğretim ve ortaöğretim basamakları, öğrenciler için üniversite sınavına hazırlık olarak değerlendirilmektedir. Genel olarak merkezi sınavlar açısından değerlendirdiğimizde test sistemi karşımıza çıkmaktadır. Üniversiteye gelinceye kadar var olan eğitim sisteminin öğrencilerin duygu, düşünce ve hayal gücünü güçlendirmesi gerekliliğini unutmamalıyız. Öğrencilerin herhangi bir konu üzerinde duygu ve düşüncelerini etkili ve yaratıcı bir biçimde aktarabilmesi, Türk Eğitim sisteminin en büyük hedefidir. Öğrenciler, ilköğretim ve ortaöğretim bünyesinde yaratıcı ve etkili yazma becerisiyle donatılmalıdır. Üniversitede de özellikle Eğitim Fakülteleri bünyesinde yer alan her bölümde, yazılı anlatım bilgisinin ve uygulamasının gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

Türkçe Eğitimi ve Matematik Eğitimi 1. sınıf öğrencilerinin yazılı anlatımı değerlendirme sonuçlarında, “biçim” ve “yazım kuralları ve noktalama işaretleri” maddelerinde tespit edilen eksiklikler de göz önünde bulundurulmalıdır. Biçim maddesi, “kağıdın kenarlarında, paragraf ve satır aralarında uygun boşluklar mevcuttur” ve “düzgün, okunaklı ve güzel bir yazı kullanılmıştır” şeklindeki ifadeler puanlanarak oluşturulmuştur. Yazım kuralları ve noktalama işaretleri maddesinde ise “yazı, yazım kurallarına uygun yazılmıştır” ve “yazıda noktalama işaretleri doğru yerde kullanılmıştır” şeklindeki özellikleri dile getirebiliriz. Günümüzde öğrenciler, yazı yazarken ya cep telefonunu ya da bilgisayarı kullanmaktadırlar. Teknolojinin çağımız açısından önemi yadsınamaz.

Ancak teknolojinin kağıt kullanımını yok ettiği gerçeğini unutmamamız gerekmektedir. Öğrenciler, üniversiteye gelinceye kadar kağıt kullanımı konusunda doğru bir şekilde eğitim almalıdırlar. Aynı zamanda üniversitede de defter kullanımı hususunda özendirilmelidirler. Kağıt kullanımının önemi neticesinde, güzel ve düzgün yazılar ortaya çıkacaktır. Ayrıca ilköğretim ve ortaöğretim dönemlerinde, yazım kılavuzunu ders esnasında ve evde kullanma alışkanlığı kazandırılmalıdır. Ayrıca üniversite öğrencilerinin Türk Dil Kurumu yayını yazım kılavuzunu ayrıntılı bir şekilde incelemesi hususu öğrencilere özendirilmelidir.

Türkçe Eğitimi ve Matematik Eğitimi 1. sınıf öğrencilerinin yazılı anlatımı değerlendirmelerinden elde edilen verilere göre sonuç bölümünde, “yazıda sonuç bölümü tamamlayıcıdır” ve “yazıda duygu ve düşünceler etkileyici bir şekilde aktarılmıştır” hususları analiz edildiğinde, en yüksek değer ortaya çıkmıştır. Bu değer, üniversite öğrencilerinin metin içerisinde zincir bir yapı oluşturabilmesi açısından önemlidir. Öğrencilere merkezi sınav sistemlerinin sağladığı en büyük yarar, uzun zaman dilimlerinde de dikkat eksikliğinin ortaya çıkmamasıdır. Bunun sonucunda da, konu bütünlüğü ve konuya odaklanma meydana gelmektedir. Metin Dil Bilim maddesinin puanının yüksekliği de bu hususlar açısından yapılan değerlendirmemizin bir sonucudur. Metin Dil Bilim çerçevesinde, “yazı, tutarlılık ve bağdaşıklık ölçütlerine uygun olarak hazırlanmıştır” ve “başlık yazıyla ilgili olarak oluşturulmuştur” ifadeleri söz konusudur.

Türkçe Eğitimi 1. sınıf öğrencilerinin yazılı anlatımı değerlendirme sonuçlarında ise Metin Dil Bilim, Paragraf, Ana Fikir, Cümle-Kelime Bilgisi konuları için yapılan analizde benzer ortalamalar mevcuttur. Paragraf bölümünde, “yazıda yer alan paragraflar arasında uygun geçiş sağlanmıştır” ve “yazıda paragraflar anlaşılır bir şekilde oluşturulmuştur” özelliklerine uygun olarak puanlama yapılmıştır. Ana Fikir kapsamında, “yazıda ana fikre ulaşmak için düşünce zinciri kullanılmıştır”, “yazıda ana fikir verilmiş ve açıklanmıştır” ve “yazıda yardımcı fikirler ana fikri desteklemiştir” cümleleri değerlendirmeyi ortaya çıkarmıştır. Cümle-Kelime Bilgisi maddesinde ise, “yazıdaki cümle yapıları dil bilgisi kurallarına uygundur” ve “yazıdaki kelimeler yerinde ve doğru anlamda kullanılarak anlatım zenginliğine hizmet etmiştir” özellikleri puanlanarak değerlendirmeye hizmet etmiştir. Öğrenciler, üniversitede Türkçe Eğitimi bölümüne ilköğretim ve ortaöğretim safhalarında kitap okuma alışkanlığı kazanarak gelmektedirler. Üniversitede de okuma eğitimi sürecini etkili bir biçimde devam ettirmelidirler. Ayrıca Türkçe Eğitimi öğretim üyeleri/öğretim elemanlarının da okuma eğitimi konusunu desteklemek için bölümün ortak çalışması hâlinde her döneme ait okunması gerekli olan kitap listelerini ilan etmeleri önemlidir.

Matematik Eğitimi 1. sınıf öğrencilerinin yazılı anlatımı değerlendirme verilerine göre Paragraf, Ana Fikir, Cümle-Kelime Bilgisi, Biçim ve Yazım Kuralları ve Noktalama İşaretleri konuları için yapılan analizde de benzer ortalamalar mevcuttur. Özellikle bu maddeler bünyesinde yazılı anlatımı değerlendirme sonuçları başarısızdır. Öğrenciler, ilköğretim ve ortaöğretim dönemlerinde yazılı anlatımı güçlendirmek için teşvik edilmelidirler. Ayrıca üniversitede de öğretim üyeleri/öğretim elemanlarının yazılı anlatım hususunu bilinçlendirmeleri gerekmektedir. Öğrenciler, kendi alan dersleriyle ilgili kitapların yanı sıra edebiyat, kültür ve sanat içerikli eserlere de yönlendirilmelidirler.

Türkçe ve Matematik Eğitimi bölümlerinde okuyan öğrencilerin yazılı anlatım becerilerinin birbirlerinden farklı sonuçlara sahip olmaları hususunda şunları da ilave edebiliriz. Üniversitede Türkçe Eğitimi bölümünü kazanan öğrenciler, ortaöğretim düzeyinde sözel çerçevesinde eğitim almıştır. Sözel (Türkçe, Sosyal Bilgiler) kapsamında hayatını şekillendiren öğrencilerin yazılı anlatım konusunda daha etkili bir beceriye sahip olacağı kaçınılmazdır. Üniversitede Matematik Eğitimi bölümünü kazanan öğrenciler ise, ortaöğretim düzeyinde sayısal bünyesinde eğitimlerini tamamlamışlardır. Sayısal (Matematik, Fen Bilgisi) kapsamında hayatına yön veren öğrencilerin yazılı anlatım konusunda daha etkili bir beceriye sahip olamayacağı düşünülse de, bu konuda çok ciddi çözümler üretilmesi gerekmektedir. Çünkü Eğitim Fakültelerinin öğretmen yetiştiren kurumlar olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Türkçe ve Edebiyattan farklı branşları olan öğretmenlerimizin de yazılı anlatım bilgisinin etkili olması gerekmektedir. Çünkü bir öğretmenin öğrencisiyle ve çevresiyle sağlıklı iletişim kurabilmesi için duygu ve düşüncelerini, doğru ve etkili bir şekilde aktarabilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağca, H. (1999). *Yazılı Anlatım*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arıcı, A. F. ve Urgan, S. (2008). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Çalışmalarının Bazı Yönlerden Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, s. 317-328.
- Arıcı, A. F. (2008). Üniversite Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Hataları. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. XXI (2), s. 209-220.
- Bali-Çalikoğlu, G. (2002). Matematik Öğretiminde Dil. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, ODTÜ Bildiriler Kitabı*. Ankara.
- Bali-Çalikoğlu, G. (2003). Matematik Öğretmen Adaylarının Matematik Öğretiminde Dile İlişkin Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 25, s.19-25.

Özlem Bayrak Cömert, Mine Aktaş
Matematik Eğitiminde Kullanılan Simetrisinin Uygulandığı Bir Şeklin Türkçe ve İlköğretim Matematik Öğretmenliği 1. Sınıf Öğrencilerinin Yazma Becerilerine Etkisi
The Effect of a Figure Where Symmetry Used in Teaching of Mathematics is Applied on Writing Skills of Turkish Language and Primary Mathematics Teaching 1st Grade Students

- Britton, J. and Seymour, D. (1989). *Introduction to Tessellations*. Canada: Dale Seymour Publications.
- Conway, J. H. , Burgiel H. and Strauss, G. C. (2008). *The Symmetries of Things*. Wellesley: AK Peters, Ltd.
- Countryman, J. (1992). *Writing to Learn Mathematics: Strategies that Work*. Portsmouth, N.H.: Heinemann.
- Demirel, Ö. ve Şahinel, M. (2006). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ergin, Muharrem. (1998). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Franz, D. P., and Pope, M. (2005). Using Children's Stories In Secondary Mathematics. *American Secondary Education*, Vol. 33, No: 2, p. 20-28.
- Freitag, M. (2004). Reading and Writing in the Mathematics Classroom, *The Mathematics Educator*, Vol. 8, No. 1, p. 24-29.
- Göçer, A. (2011). Yazma Çalışmalarını Değerlendirme. *Yazma Eğitimi (Editör: Murat Özbay)*. Ankara: Pegem Akademi. s. 195-237.
- György, D. (2007). *Symmetry*. Switzerland: Birkhausen Verlag AG.
- Kaplan, M. (1999). *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kavcar, C. (1983). Düzgün Yazmanın Önemi ve Yolları *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S. 16 (2), s. 113-123.
- Knuchel, C. (2004). Teaching symmetry in the Elementary Curriculum, *TMME*, Vol.1, No.1, p.3.
- MEB. (2005). *İlköğretim Matematik Dersi (6-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. Sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- National Council of Teachers of Mathematics. (2000). *Mathematics Assessment A Practical Handbook For Grades 6-8. National Council of Teachers of Mathematics*, Reston, Virginia.
- National Council Of The Teachers Of Mathematics. (2000). *Principles and Standarts For School Mathematics*. Reston, VA 20191-9988.
- O'Connell, S. (2007). Introduction to Communication Grades 3-5. *The Math Process Standarts Series*. Portsmouth, NH: Heinemann.
- Oral, G. (2003). *Yine Yazı Yazıyoruz*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özdemir, E. ve Binyazar, A. (1998). *Yazma Öğretimi Yazma Sanatı*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Rothstein, A. Rothstein, E. and Lauber, G. (2007). *Write For Mathematics.*, California: Corwin Press, Thousand Oaks.
- Russeck, B. (1998). Writing to Learn Mathematics. *Writing Across the Curriculum*, Vol. 9.
- Sever, S., Kaya, Z. ve Aslan, C. (2006). *Etkinliklerle Türkçe Öğretimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Umay, A. (2007). *Eski Arkadaşımız Okul Matematiğinin Yeni Yüzü*. Ankara: Aydan Web Tesisleri.
- Witte, P. S. and Cherry, R. D. (1986). Writing Processes and Written Products in Composition Research. *Linguistic Approaches, Sage Publications*, p. 112-153.

EK:

YAZILI ANLATIMI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ

	Özellikler	Puan
Biçim	Kâğıdın kenarlarında, paragraf ve satır aralarında uygun boşluklar mevcuttur.	5
	Düzgün, okunaklı ve güzel bir yazı kullanılmıştır.	5
Metin Dil Bilim	Başlık yazıyla ilgili olarak oluşturulmuştur.	5
	Yazı, tutarlılık ve bağdaşıklık ölçütlerine uygun olarak hazırlanmıştır.	5
Paragraf	Yazıda yer alan paragraflar arasında uygun geçiş sağlanmıştır.	5
	Yazıda paragraflar anlaşılır bir şekilde oluşturulmuştur.	5
Ana Fikir	Yazıda ana fikre ulaşmak için düşünce zinciri kullanılmıştır.	5
	Yazıda ana fikir verilmiş ve açıklanmıştır.	5
	Yazıda yardımcı fikirler ana fikri desteklemiştir.	5
Örnek ve benzetme	Yazıda örnek ve benzetmeler yeterli, uygun ve doğru bir şekilde verilmiştir.	5
Sonuç	Yazıda duygu ve düşünceler etkileyici bir şekilde aktarılmıştır.	10
	Yazıda sonuç bölümü tamamlayıcı ve etkileyicidir.	5
Cümle- Kelime Bilgisi	Yazıdaki cümle yapıları dil bilgisi kurallarına uygundur.	5
	Yazıdaki kelimeler yerinde ve doğru anlamda kullanılarak anlatım zenginliğine hizmet etmiştir.	5
Yazım ve Noktalama	Yazı yazım kurallarına uygun yazılmıştır.	5
	Yazıda noktalama işaretleri doğru yerde kullanılmıştır.	5
	TOPLAM	85

A PART OF YÜRÜK LIFE STYLE: TENTS

Mustafa GENÇ*
Ayşegül KOYUNCU**

Abstract:

One of the basic needs of human beings is sheltering. At first, safe places were chosen to settle down. Buildings which were constructed by getting into pits from above were the first residential architecture. Then vertical housing style became dominant. The material and shape used varied based on geographical, topographic characteristics, and weather and life styles. As Yürük life style forces them to move very often and they need light goods to carry with them, they chose tents. They are generally woven in the way they learned from their parents with the basic materials they need to survive their lives. Anatolian Yürüks use hair tents and these tents have been multi-functional to them as a kitchen, a bedroom, and a dining-room. In this study, we explained tents, their setting, and parts.

Key words: Yürük, Tent, Hair, Anatolia, Life Style.

Introduction

People, who have nomadic life-style, and whose economy is based on husbandry, are called “Yürük”, and their life-style is “Yürüklük”. What is meant here is not a nomadic life. In Western sources, the word “Yürük” is generally used to define people who have not got tradition, culture and art, but, actually among Turkish people it is regarded as a life-style. It also mustn't be forgotten that these two words may have different meanings in different regions. Yürüks and their life-styles have been examined by experts in different branches and they have been subject to a lot of publications. It is a necessity for Yürüks to move in order that they can keep their animals and crops away from possible dangers. So they have goods which occupy little place, are easy to have, light and multi-functional.

In this study, we have dealt with “tents” which are losing their importance and value; but, is a part of Yürük life-style. Tents make Yürüks' lives easy and they are home to them. Tents' parts and their pitching techniques are explained in a detailed way. This study has focused on the importance and place of tents in tradition, their factual, visual and vital

---

* Lecturer, Sakarya University Faculty of Fine Arts Department of Traditional Turkish Crafts Main Head of Carpet, Rug and Old Fabric Designs – Sakarya genc@sakarya.edu.tr.

** Lecturer Dr., Pamukkale University Denizli Vocational College Department of Technical Programs Program of Traditional Crafts – Denizli aysegulkoyuncu@pau.edu.tr.

properties. Interview and observation techniques have been used in this study.

A Part of Yürük Life-Style: Tents

The word “Çadır (tent)”, the old form “Çatır” was derived from “çadır” in Persian, or the base form of set up “çat” in Turkish. Turks name this kind of dwelling as “ev, iv, ova, otak, oba, kerekü, çerge, çatır, çetir”¹. With its status and importance in nomadic life-style, tents are indispensable dwellings and also a significant characteristic of them. Without mentioning tents, we can not understand Yürüks and their lives. To nomads, a tent means the same as what a house means to settled people².

Some archeologists who have examined Middle East Turkish Architecture state that Asian architecture’s basic principles are inspired from tents. It is a common belief that Turkish architecture was derived from tents whereas Greek architecture was derived from wooden architecture. The upper parts of felt-tents used by Turks in Middle Asia are believed to be the ancestors of domes in architecture (See Photos:1-2).

Photos 1-2: Felt Tents and Their Interior Decoration

(Photos 1-2: Mustafa GENÇ Archives-Kirghizistan The God Mountains/2009)

Tents and their ornaments have inspired the development of Turkish art and construction of architecture. They have also had an impact on the settlement of people. Although it is not recognised clearly, Yürük tents have had a direct effect on interior decorations of Turkish homes. The relationship between sofa and rooms of a Turkish home is like the setting of tents in

¹ Abdülkadir İnan, “Orta Asya Türklerinde Çadır ve Kıymız”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 288, Temmuz 1973.
² M. Muhtar Kutlu, “Doğu Anadolu Göçer Topluluklarında Kara Çadır: Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. 5, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, s. 239.

Yürük plateaus. One can sit, sleep, cook, eat and even have bath in a tent. A room's being multi-functional can be provided by its goods' being portable. Turkish people's main tent is made of white felt and it is known as "değirmi" tents (See Photo:3). Hairtents are generally used by the ones who grow goats and whose grass land is little³. This kind of tent is everything to Yürüks and because of its material of black goat hair, it is known with different names like "kara çadır (black tent)", "kıl çadır (hair tent)", "çul çadır (gunny tent)", or "Yörük çadırı (Yürük tent)" (See Photos: 3-4). The big and figurative tent is known as "otağ (marquee)". Unfortunately, tents whose last traces are being seen in nomadic culture, are disappearing day by day. We might definitely make ethnographic research and document this traditional culture and provide to have documented information⁴.

Photos 3-4: White Felt Tent and Black Tent

(Photo 3: Mustafa GENÇ Archives, Kirghizistan The God Mountains/2009)

(Photo 4: Ayşegül KOYUNCU Archives, İzmir/2008)

In Anatolian nomad societies, "kara çadır (black tent)"⁵ is the most common type of tent. On the other side, we can see the samples of different kind with various names such as "alaçık (alayçık)"⁶, "topak ev (lump home)"⁷, "ak ev (white home)", "ak üy", "boz üy", "çadır", "derim ev"⁸,

³ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1999, s. 25.

⁴ Kutlu, age., s. 246-247.

⁵ Persians, Tibetans, Syrians, Large Sahar Arabs are also using tents similar to black tents. Although their basic material is also goat hair, its setting, shape, size and use differ from Yürüks'.

⁶ Sides of the tent are placed with stones, upper part is knitted with tree and wicker parts and shaped like a dome or tunnel and felt is placed on it. Alaçık is mainly preferred by Yürüks who move less and it is difficult to carry its parts.

⁷ Tent which has been used for more than 1000 years by Turks, Mongols, Kirghizs, Kazakhs and Uzbeks is sometimes named as "lump home" or "home". Felt is laid onto the tent. It is more difficult to carry the parts of a tent set and detach it than to carry it.

⁸ Atilla Erden, "Günümüz Toros Yörüklerinden İzlenimler", *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı, Yörükler Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1994, s. 144.

“bekdik çadırı” and “turluk”. According to historical documents and archaeological finds, Middle East nomads have been using felt-made of sheep wool since ancient times⁹.

Turks brought “topak ev (lump homes)” with them while coming to Anatolia from Middle Asia. But as climate differed, and as a result of their interaction with Arabs, they met “kıl çadır (hair tents)”. People must have mild weather to live in their tents. As Anatolian lands are efficient and fertile, and plateaus are suitable for husbandry, and life in tents, it has affected Yürüks’ life-styles. Yürüks easily adapted themselves to growing sheep and goat and providing wool and hair from them. They can succeed in using the raw-material in the best way they can and they have already made it a profession to themselves. Since they have to live in plateaus, they have to produce everything they need to have a more comfortable life. It has resulted in some materials special to Yürüks. Their weaving’s being diverse and rich is not only related to their having herds, but their living in tents as well. Because, they have weavings ranging from crib blankets to handkerchief bread and bag of salt. Yürüks prefer things with them which are portable and easy to carry due to the fact that they have to move from a place to another one¹⁰. A weaving must serve to more than one aim. It must be suitable to alpine pasture and winter quarters. It must be set easily and functional. As a tent has got a few wooden parts, it is easy to carry it. During migration, objects used at plateaus are folded to weavings which constitute the roof and walls of a tent. A tent’s parts can function as a bag and a crate to the things protected in this way; and they are placed onto a camel. All parts of a tent can be carried by a camel. That is why there is a saying in Turkish; “A camel can carry a Yürük’s home; but 40 camels can not disturb his pleasure”¹¹.

When Yürüks come to a plateau, their first duty is to prepare parts of tent and set it. They set it onto a flat surface. If they are staying at their usual place, they make some settings. If there are any dents in their walls, they immediately repair it building stones around it. They generally choose same place to set their tents.

Every Yürük group has a specific place to set their tents, which they have been using for a long time. Where they should set their tents is clearly

---

⁹ **For detailed information search:** Mehmet Eröz, *Yörükler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1991, s. 97; Ali Rıza Yalın, *Cenupta Türkmen Oymakları*, Cilt: 1, Ankara 1977, s. 245-246; Naci Eren, “Yörüklerde Karaçadır”, *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, Esenler Matbaası, İstanbul 1984, s. 6; Muzaffer Ürekli, “Honamlı Türkmen (Yörük)’lerinde Çadır ve Çadır Hayatı”, *Tarih Boyunca Ev ve Aile Semineri*, 25-26 Mayıs 1998, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2000, s. 201.

¹⁰ Şerife Atlıhan, “Güney Batı Anadolu’da Karaçadır”, *Kültür ve Sanat*, Eylül 1992, Yıl: 4, S. 15, s. 52.

¹¹ İsmail Şimşek, 1956 born, animal husbandry, graduate of primary school, Çivril/Denizli, interview held on 13.05.2009.

clarified. Another Yürük group can not use that place. Should a Yürük group want to set their tents in a place which already belongs to another one, they should get their permission. Although that group has not been using that land for a long time, the process should be activated in any case. Otherwise, there might be a conflict between those two groups.

The distance between each tent must be at least 1 km. It is for animals to move and pasture easily. Women and men in the group share duties to set tents. Tents must be opposite the wind-sides, and their doors must be facing south and corner. Door of a tent is generally on the right side. Because Yürüks believe; right side is both auspicious and fertile¹².

Basic material of a Yürük's tent is goat hair¹³. In plain weaving technique, a big blanket woven by looms called "Istar" and "çul (gunny)" are the main parts. Moreover, "saçak (fringe), 3-5-7 pillars which support and tighten the blanket, "çanaklar (pots), cırmakans, eyef or eşgelek", "sitol kazıkları (gunny piles)", "dolak hasırı (puttee mats)", "çadır bağı (tent bond)" and "çivi (nail)" are also used.

Tent blankets are composed of flanks which are 50-60 cm in width and 150-160 cm in length. With the smallest tent, which has got 3 pillars, there are 4 "kanat (flank). Depending on the size this number might increase.

Çul (gunny) which forms skeleton (wall) of a tent is woven thinner than the tent blanket, and it is adjusted depending the length of tents. It prevents dust, clay and rain from leaking inside. They also enlighten inside tents by pores formed. Gunnies used on the shorter sides of a tent are named as "böğür sitili (flank gunny)" whereas we name the ones used on the longer sides as "ön sitil (front gunny)" and "arka sitil (back gunny)". For shorter sides, 4 gunnies are woven with a width of 100-120 cm. and length of 150-200 cm. For longer sides, gunnies which are 150-160 cm. in width and 500-600 cm. in length are woven. These are attached to each other by sewing. These sizes can be with the correct proportion with the length of a tent.

There are "saçak (fringe)" at where tent blanket and gunnies meet with a width of 15-20 cm. They surround the whole tent and they look like a strip woven from hair. They are generally used to drain water outside tents which formed because of rain and snow. They are also decoration and used in modern architecture as well. Some tents are set to be used just on day time

¹² Nuray Yılmaz - Ayşegül Koyuncu, "Yürük Yaşam Biçiminin Geleneksel Dokumalara Yansıması", *10. Ulusal El Sanatları Sempozyumu*, 19-20 Kasım 2009, İzmir 2009, s. 383.

¹³ Hair is sheared from goat's shoulder once a year. Gathered hair is chosen depending on size and trimmed to give it a soft form. The trimmed wool is wrung by a Rolling pin or a long thin rod. This process is "wringing" or "winding". Goat hair spun with "kirman" is used in its original colour without being dyed. **For detailed information search:** Ayşegül Koyuncu, *Belenbaşı Köyü (Buca-İzmir) Düz Dokumalarının Teknik ve Desen Özellikleri*, (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir 2011, s. 63-65.

and gunnies which are on the front side of this kind of tents are not attached to tent blankets; so the front side is always open. This part is ornamented with wool or hair fringes and blue beads (See Photo:5). Fringes woven with different wools can be used.

Photo 5: Saçak (Fringe)
(Photo 5: Ayşegül KOYUNCU Archive, Muğla/2010)

Pillars used in tent making are chosen among the long, thick and smooth branches of pine, willow, and poplar trees. Snags on these branches are like hangers inside a tent. Pillars are not tacked to the land; they are placed on the ground floor. Depending on the size of the tent, number of pillars increase. Number of pillars can vary to 3-5-7. It shows that the more pillars a tent has got, the richer the owner of it is. Tribal chiefs' homes are named as "Ulu Evi"¹⁴ and they have got the most amount of pillars. Pillar in the centre is 8-10 cm. longer than other pillars. It is done like this in order that water can be drained outside easily through roofs. Length of center pillar may be between 230-250 cm. When you look at a tent through front-line, the uppermost pillar is named as "ön direk (the front pillar)", the one in the centre "orta direk (the middle pillar)", the hindmost one "arka direk (the back pillar)".

A part which resembles a bowl is located onto the pillars facing the roof; and because of its shape it is called "çanak (bowl)". They are selected from hard and durable parts of trees. There is a hollow with a diameter of 3-5 cm. in the center part, and it has got a dimension nearly 10 x 15 cm. or 15 x 20 cm. mastheads are attached into this hollow. It is used to ward the reaming of tent blanket when bowl tent is stretched (See Photo:6).

¹⁴ Müyesser Tosunbaş, "Akdeniz Bölgesi Türkmenlerinde Çadır Tipleri", *İçel Kültürü*, S. 1, Ocak 1987, s. 25.

Photo 6: The Pillar Located Into the Bowl
(Photo 6: Ayşegül KOYUNCU Archives, Muğla/2010)

Cırmakan in Turkish with other names like eyef or eşgelek consists of a smooth tree part with 25-30 cm. in length, 4-5 cm. in width and 3-5 cm. thickness. It is essential for kolan (a kind of thin and long weaving) to stretch the tent. It has a big importance in balancing the tent. With cırmakans, the place where lanyards are to be fetched is attached. Lanyards must not shift to the right or left sides. There are 8 cırmakans in a 3 pillar tent. When the number of pillars increase, 2 extra cırmakans for each pillars must be applied. Number of cırmakans and pillars are equal. Cırmakans are like hands holding a tent bonds¹⁵.

After the tent is set, 25-30 wooden piles, with 90-100 cm. in length and 3-5 cm. in thickness are tacked around the tent. They are called as “stil kazığı (gunny piles)”. These sharpened pile tips are tacked on the floor with a distance of 50-60 cm. to each other. These piles make it possible for puttee mats to stand still and gunnies to be stretched. This skeleton acts like a wall to the tent. Tacking process starts with leaving a space for door and coiling around the tent. It finishes where the space is left.

The weaving which is especially woven at 50-60 cm. width is named as “dolak hasır, çığ (puttee mat)”. It encloses the tent. This material is a life-guard against hot-cold weather, dust, and harmful insects. As it functions like a door to the tent, it is very practical with its upright posture. But nowadays they are being replaced with corrugated tin or nylon sacks (See Photos:7-8).

---

¹⁵ Atlıhan, age., s. 52.

Photos 7-8: Usage of Nylon Sacks and Corrugated Tins Instead of Putte Mats
(Photos 7-8: Ayşegül KOYUNCU Archives, İzmir/2008)

A 30-40 cm. long yarn woven with goat hair like plait is called “çadır bağı (bond)”. Bonds are named depending on where they are sewed. For instance, the one in the center is called “böğür bağı (flank)”, the one in the back-center is named “arka bağı (back bond)”, the one in front is known as “ön bağı (front bond)”, and the rest are preferred to be called like “pinti bağı (mean bond)”. A rod which is approximately with 10 cm. is attached to these bonds on the tent blanket. And this rod is known as “siti çöpü (gunny garbage)” (See Photos: 9-10). While stretchening this bond whose one side is connected to the gunny garbage and the other side to the pile, we can make the tent blanket rise in the air and fix it to land.

120

Photos 9-10: Binding the Bond and Gunny Garbage
(Photos 9-10: Ayşegül KOYUNCU Archives, Muğla/2010)

The tent blanket forming the roof of the tent and gunnies forming the skeleton of the tent are attached to each other skillfully with sharpened rods

known as “çivi (nail)” (See Photo: 11). This binding process is named as “Siğinti” by İçel Sarıkeçili Yürüks¹⁶. If the binding is not done skillfully enough, the tent may bent and its appearance formless. Moreover, it can not protect the people living inside it well enough against rain, snow and wind. Once attaching process is finished, clay and stone is piled to keep rain water and wind away. Runnels named “sellik” are opened so that they can avoid rain water from getting inside.

Photo 11: Attaching the Gunny With Nail
(Photo 11: Ayşegül KOYUNCU Archives, Denizli/2010)

When Yürüks visit another family to marry the family's daughter to their son, The family asks a question: “Have you got a house?” This question is responded with an answer like: “We have got a 40 windowed apartment”. What is meant with 40 windowed apartment is Yürüks' tents. While Yürüks are setting their tents, 40 holes appear attaching the weavings with a rod. Yürüks are proud of these 40 windows¹⁷.

The process of setting the tent starts with laying a tent blanket on a smooth surface and then piles are tacked; this tent blanket is lengthened to the direction of bonds and attached to the tacked piles. Bonds are tied to the pile one by one and loosely. First, “ön direk (the front pile)”, then “orta direk (the middle pile)”, and last “arka direk (the back pile)” are attached into the bowls so height of the tent is risen and piles are placed still onto the ground floor. Just after piles are set, bonds are stretchened and the tent blanket is opened lengthwise and at last bonds are tied to the piles. The tent must be tightened perfectly, or else, the tent might let water in.

¹⁶ Hilmi Dulkadir, *İçel'de Son Yörükler Sarıkeçililer*, İçel Valiliği yay., Mersin 1997, s.73.

¹⁷ Koyuncu, age., 2011, s. 63.

After the tent is set, people sacrifice a goat or a sheep. It is served to people who have helped the set of the tent. Everybody eats it happily. Then, Yürük women unload their loads and start to set internal layout. The weight of a tent can vary between 50 kg. and 70 kg. the width differs from 3 m. to 5 m. and length may be between 5 m. and 10 m.

The interior of a tent has luxury look. It just looks like a weaving exhibition. The internal layout is located in accordance with the entrance door. When you enter through the entrance door, the first thing you come across is a cooker surrounded with a “ocak taşı (cooker stone)”. It is used to cook and in cold weathers to get warm. The cooker is inside the tent. Pores, blocked with fume and soot of fire lit inside in cold weathers, obstruct the cold¹⁸. It is called as “korluk”. This cooker is sometimes a stove. “Başköşe (the main corner)” is reserved for the elderly, visitors and chiefs¹⁹. All food and clothes are protected in sacks and pouches. In red sacks, generally clothes and dowries are protected while pulses are kept inside white woolen sacks. These sacks and pouches are placed on cedars which are above 20-30 cm. and these cedars are tacked on stones or trees. It is done to prevent them from humid. They are also used to lean while sitting down. Mat, gunny, and felt are laid on the floor to avoid possible cold and humid.

Hair tents, which are the most important housing of Yürüks, have a lot of features.

- It is set easily with the regardless of time and place. It is easy to carry, fold, set and detach it. It is not detached in extreme cold, rain, snow, and sun. As it is compatible to weather conditions, there is no need to detach and re-set it.

- Tents are set with a declivity of 35 %. By it, it does not let water inside.

- When it starts to rain and snow, due to goat hair, they do not let water inside. Goat hair is perforated. Hairs which see water expand and block pores occurred during weaving process and inhibit water. Since it keeps cold weather outside, it is not cold inside the tent. During or after the rain or snow, gunnies and tent blanket are swept with a broom. So water is driven outside.

- In hot weathers, the tent releases itself, pores open, and light getting inside through these pores enlighten the tent. And as there is always an air-circulation, it is always cool inside the tent.

---

¹⁸ Dulkadir, age., s.72.

¹⁹ This main corner is also called “tör”. Tör which is like a cedar or a sofa is furnished with felts, carpets, rugs and valuable animal pelts in different colours and designs. **For detailed information search:** Salim Koca, *Türk Kültürünün Temelleri II*, Başkent Matbaacılık, Ankara 2003, s. 110-111.

- People do not need anything to enlighten on day-time. Air and light coming inside along holes is enough. But when it gets dawn, a gas lamp or a sailor's flashlight hung in the middle of the tent is used²⁰.
- If a tent is a newly woven one, it sometimes lets in rain or snow water. In time, because fumes going up from the fire inside stick to pores, it starts to block water.
- Harmful creatures existing in nature (snakes, scorpions, spiders) can not move or walk on the tent because of its structural characteristic. When the tent is already set, moth can not give harm to it. Mosquitos tend to stay away from goat hair.
- Tent is not affected from burning flame inside, and it does not keep soot in. In Turkish folk songs, singers voice: "Do black tents keep soot?". As long as you do not light fire for a long time inside hair tent, it does not catch fire and burn easily.
- A tent can last for 25-30 years as hair used to make it is durable and strong. So it is an economical and practical housing.
- Yürüks live in a tent together with 2-3 generations (from grandparents to grandchildren) Parents, their children and children-in law²¹ and grandchilren sleep in the same tent. (See Photo:12). So it is a suitable accomadation for traditional families.

Photo 12: A Baby in a Tent
(Photo 12: Mustafa GENÇ Archieves, Mersin-Mut/1998)

²⁰ Some Yürüks using power units have been identified recently.

²¹ When married couples are having sex, they hang "kepenek" a kind of blanket on the tent door. People seeing it, do not disturb the couple.

Conclusion

After Turks arrived and settled in Anatolia, first changes in design and use of materials started with tents. Felt tents were replaced with black tents. So black tents are regarded as a continuation of Turkish tent culture with its functions. As Yürük life-style is getting less frequent, a lot of cultural values which are parts of this life-style are getting lost too. On the other side, there are also some products which resist against this change and are a cultural heritage. One of them is obviously, tents.

Rapid development of technology, increase of mass-media, difficulties caused by financial problems are some of the main reasons which have caused changes in Yürüks' lives. But there are also some facts arising from problems mentioned above and they have direct effect upon Yürüks. Reasons like; increase in the number of villages and plantation, opening forests and mountains to traffic, forest officers' behaviours, guard fee²², people's choosing mountain tourism and high grazing fees and decrease in the number of animals have resulted in a problem for Yürüks to maintain their lives in plateaus. Yürüks have had to give up the way they used to live and start a new life as farming and husbandry.

As a result of change in Yürüs' lives, traditions, they have started to use tents, which used to be inseperable part of their lives, less frequently. With having a sattled life-style, some distinctive parts of their culture have disappeared, changed or had new meanings and fuctions. Yürüks who have settled in towns are still keeping the materials they used to use in their nomad times. Especially their women are stil keeping the rugs, saddlebags, sacks and bags they have woven.

Tents are acting another mission nowadays. In touristic attraction places, they take tourists' attention as a place to have breakfast, or eat gözleme (a traditional Turkish meal) inside. So Yürüks and other people have started to use tents again to profit from them. Although Yürüks are trying to set their tents in celebrations and ceremonies like weddings, feasts, it must be accepted that tent a typical part of culture has had important changes.

---

²² Oğuz Aktan, "Antalya Çevresinde Konar-Göçer Asabiyeti", *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı, Yörükler Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1994, s.18.

**ENDÜSTRİ ÜRÜNLERİ TASARIMINDA GESTALT TEORİSİ
UYGULAMASI****PRACTICE OF GESTALT THEORY IN INDUSTRIAL
PRODUCT DESIGN***Erkut ERYAYAR****Özet:**

Gestalt teorisini parçalarının toplamından fazlasını ifade eden organize bütün olarak tanımlayabiliriz. Görsel algı alanında ortaya çıkan Gestalt teorisine göre, bütün pek çok farklı öğeden oluşur, bununla beraber bu öğelerin her biri bütünü yansıtmaz. Bir endüstriyel tasarım da, çoğu zaman farklı öğelerin bir araya gelmesinden meydana gelir. Burada amaç, öğelerin bir araya gelerek anlamlı bir bütün yaratmasıdır. Bir tasarımın başarısı, ürünün tasarlandığı biçimde algılanabilir olması ile ölçülebilir. Bu doğrultuda Gestalt teorisini prensiplerinin, tasarımcı tarafından tasarlama süreci içerisine dahil edilmesi, hem yapılan tasarımın benzerlerinden farklılaşmasını sağlayacak hem de son kullanıcının ürünü okumasını kolaylaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, Endüstriyel Tasarım, Gestalt Algı Teorisi, Algı.

125

Abstract:

It is common knowledge that Gestalt Theory argues that an organized whole represents more than the sum of its parts. According to this theory, which emerged in studies on visual perception, a whole is made up of many parts each of which cannot reflect the whole on its own. Likewise, an industrial design comprises various parts which create a meaningful and functional whole. The success of a design can be measured against its ability to be perceived the same way as it is designed. In this respect, the inclusion of Gestalt theory principles in the process of design will enable the end product to differ from others and its user to perceive it in the right direction.

Key words: Design, Industrial Design, Gestalt Theory, Perception.

---

* Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi - İstanbul erkuteryayar@yahoo.com

Giriş

Her gün çevremizi saran onlarca hatta yüzlerce ürünü kullanmak zorunda kalıyoruz. Kullandığımız bu ürünlerin bazılarını uzun zamandır aşına olsak da, hayatımıza yeni giren ürünler, farklı tasarımları ile zaman zaman algılarımızı zorlayabiliyor. Çoğu zaman çok iyi tanıdığımız ve bildiğimiz bazı ürünleri yeniden kullanmayı öğrenmek zorunda kalıyoruz.

Bu noktada ürünlerin kendileri ile ilgili bilgileri, kullanıcılarına dolaysız yollardan, direkt bir biçimde vermeleri çok önem kazanıyor. Bu bilgileri; ürünlerin nasıl, nerede, kim tarafından, hangi koşullarda kullanılmalrı ile ilgili bilgiler olarak örnekleyebiliriz. Tasarımcı, ürününü tasarlarken vermek istediği mesajı kullanıcıların en doğru nasıl algılayabileceği üzerine çalışmalarını yapar. Ürünün doğru algılanmasını sağlamak, tasarımcı için, tasarlama sürecinin en önemli aşamalarından birisidir.

1. Algı

Dış dünyaya ilişkin bütün bilgileri duyum ve algı yolu ile elde ederiz. Duyum, bir duyu organının uyarılmasıyla oluşan psiko-fizyolojik olay (ışık duyumu, gürültü duyumu vb.) olarak açıklanmaktadır¹. Duyum, nesnel çevrenin insanın duyu organları üzerindeki etkisinin yalın sonucudur. İzlenim'le algı arasında bulunan bir bilinç olgusudur. İzlenim duyumdan önce algı duyumdan sonra gerçekleşir.

Algı, "Bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak"² olarak tanımlanmaktadır.

Bir başka deyişle algı, "Psikoloji ve bilişsel bilimlerde duyuusal bilginin alınması, yorumlanması, seçilmesi ve düzenlenmesi anlamına gelir. İngilizce algı kelimesi (perception) Latince "*almak*" anlamına gelen *capere*, kelimesinden gelir. Önündeki *per* takısı "tamamen" anlamındadır"³.

Algısal süreçler, duyarımızın bizde oluşturduğu yaşantıların en ufak parçasını bile anlamlı, örgütlü bir bütün halinde yorumlanmasını içerir. Algılama ise birleşik bir deneyimdir. Duyum ve algının birleşmesinden oluşur. Örneğin tek başına görme duyusu yetersizdir. Yorumlama için algı gerektirir.

2. Gestalt Algı Teorisi

Fiziksel olarak görsel algılama, dış dünyadaki nesnelere ışık ışınlarının gözü uyarması sonucu retina tabakasında bir görüntü oluşturmasına dayanır. Retinada oluşan bu görüntü sinir uçları ile beyne

¹ www.tdk.gov.tr (E.T. 01.06.2011).

² agy., (E.T. 01.06.2011).

³ http://tr.wikipedia.org/wiki/Algı (E.T. 01.06.2011).

iletir ve görme gerçekleşir. Gestalt teorisi temelinde bir psikoloji teorisi gibi görünse de, görsel algılamanın nasıl gerçekleştiği, bu gerçekleşme sürecinde nelerin etkili olduğu, içerden ve dışardan bu süreci nasıl etkilediklerini açıklamaya odaklanmıştır. Klasik psikolojideki algılamanın parçacılığına karşılık olarak Gestalt teorisi yapı başlığı altında bütüncül bir ilkeyi ortaya koyar.

Gestalt Teorisi, 20. yüzyılın başında Alman ve Avusturyalı psikologların kendilerine şu soruyu sormaları ile başlamıştır;

“ İnsanlar, nesnelere bütün olarak nasıl algılar ve yaşantılar?”

Max Wertheimer (1880-1943), Kurt Koffka (1886-1941) ve Wolfgang Köhler (1887-1967) gibi psikologların öncülüğündeki Gestalt teorisi, görsel algının en temel biriminin form olduğu teorisini ortaya atmışlardır. Bu teori, barındırdığı farklı disiplinleriyle algılamaya yeni bir tanım getirmiş ve özellikle modern sanatın yapılanmasında etken olmuştur.

Gestalt teorisi, Bauhaus okulu sanatçıları tarafından da kabul görmüş ve ilk kez “Temel Tasarım” dersinin kuramsal alt yapısını oluşturmak üzere tasarım alanına uygulanmıştır. Bauhaus’da öğretim, yaratıcı bir çalışma düzeni için gerekli tüm uygulamalı ve bilimsel alanları kapsar. Bu öğretim yöntemi fikirlerini savunabilmek için dayanaklarını Gestalt algılama kuramlarından almıştır.

Gestalt kelimesi, Almanca da yerleştirmek, düzenlemek, koymak, anlamına gelen “stellen” fiilinden türetilmiştir ve ‘biçim’ ya da ‘şekil’ anlamına gelmektedir.

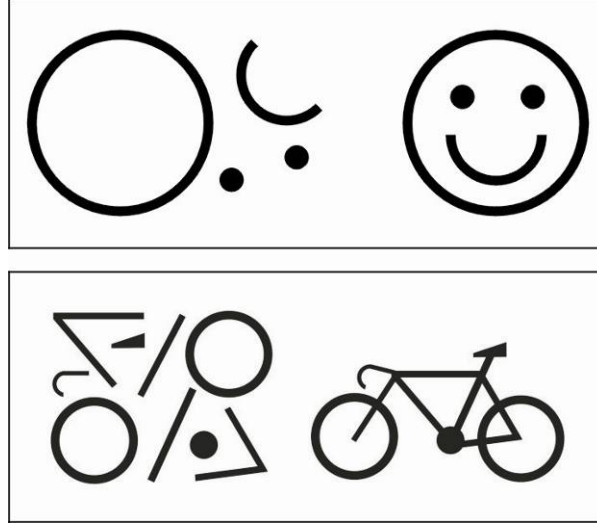
Gestalt teorisi, bellek, öğrenme, hatırlama, problem çözme ve algılama konularına yenilikler getirmiştir. Gestalt teorisini parçalarının toplamından fazlasını ifade eden organize bütün olarak tanımlayabiliriz. Özellikle görsel algı alanında ortaya çıkan Gestalt teorisine göre, bütün parçalardan oluşur, ancak parçalar tek tek bütünü yansıtmazlar, belirlemezler. Tersine bu parçalar bütünün özelliğine göre belirlenirler⁴.

Bu çerçevede Wertheimer, artarda seri bir biçimde gösterilen hareketsiz bir dizi resmin yarattığı hareket hissinin, aslında tek tek ele alındığında hiçbir resimde olmadığına dikkat çekmiştir. Bir başka örnek ise Ehrenfels tarafından verilmiştir. Eğer bir melodiyi tanyorsak bu, onu oluşturan notalardan her birini öğrenip aklımızda tuttuğumuzdan değil, notalar arası harmoniyi, melodiyi veren yapıyı belleğimizde tuttuğumuzdandır⁵.

⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/Gestalt_terapi (E.T. 05.06.2011).

⁵ Rengin Zengel, "Mekan Algısına Yönelik Farklı Okuma Biçimleri", *Mimarlıkta Malzeme Dergisi*, Şubat 2008, İstanbul.

Aşağıdaki resimler Gestalt teorisine örnek olarak verilebilir. Tek başlarına farklı farklı algılanabilen geometrik formlar bir araya geldiklerinde herkes tarafından ortak bir biçimde algılanabilen bir nesne haline gelir.

Resim 1: Gestalt'ın biçimsel ifadesi

3. Endüstri Ürünleri Tasarımında Gestalt Teorisi

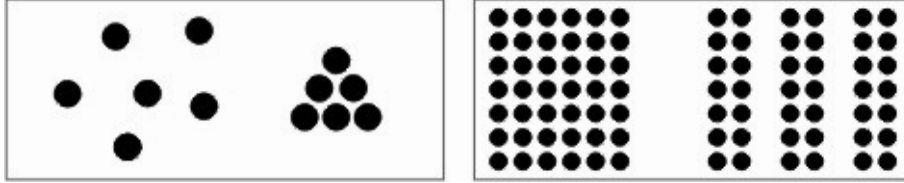
Endüstri Ürünleri Tasarımı, endüstriyel olarak üretilen ürünlerin, insan ve insan gruplarının ihtiyaçlarına uyarlanması sürecidir. Bu süreç, birbiri ile ilişkili ve birçok disiplinle ortak çalışmayı gerektiren bir eylemler dizisidir. Endüstriyel Tasarımcılar, insan ve insan gruplarının yaşam çevreleri ve kullandıkları nesnelere olan fizyolojik ve psikolojik ilişkilerini incelerler. İncelemeleri sonucunda oluşturdukları konseptleri, kullanıcı ihtiyaçları ve üretim teknolojileri doğrultusunda geliştirerek, endüstriyel olarak üretilebilecek yeni ürünler tasarlarlar.

Bir tasarım, pek çok öğenin bir araya gelmesi ile oluşur. Tasarımcı, temel tasarım öğeleri ve prensipleri olarak adlandırılan enstrümanları kullanarak bu öğeleri biçimlendirir, konumlandırır ve sonucunda tasarımını oluşturur. Yapılan tasarımların, ister iki boyutlu, ister üç boyutlu olsun, hedef kitle tarafından doğru okunabilmeleri birincil şarttır.

Gestalt kuramcılarında Max Wertheimer, gördüğümüz nesnelere gruplaşmalarını, bütünleşmelerini ve bunların algılamada daha belirgin hale gelmelerini araştırarak dört önemli gereklilik saptamıştır. Bunlar; Yakınlık, benzerlik, süreklilik ve kapalılıktır. Bunlara Gestalt kanunları denir⁶. Bu kanunlara Figür fon ilişkisi, simetri ve devamlılığı da ekleyebiliriz.

⁶ İ. Hulusi Güngör, "Temel Tasar", *Patates Baskı*, İstanbul 2005, S. 13.

Yakınlık Kanunu (proximity) – Yakınlık kanununu birbirine yakın duran elemanların bir bütün (grup) olarak algılanması olarak açıklayabiliriz.

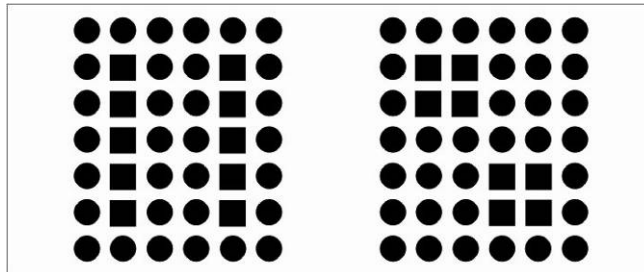
Farklı fonksiyonları bünyesinde barındıran ürünlerin ara yüz tasarımlarında sıklıkla başvurulan bu yöntem, özellikle ürünlerin üzerinde bulunan ve ürünün kullanımını sağlayan kontrol elemanlarının birbirlerinden ayrılarak rahat algılanmalarını ve kullanımlarını kolaylaştırmaktadır.

Resim 2: Gestalt Yakınlık Kanunu

Benzerlik Kanunu (similarity) – Benzerlik kanununu, belli bir yönden benzer olan elemanlar bir bütün olarak okunur olarak açıklayabiliriz.

Yakınlık kanunu ile benzer özellikler taşıyan bu kanun, ürün üzerinde gerek fonksiyon gerekse kullanım olarak birbiri ile ilişkisi olan elemanların benzer özelliklerde tasarlanarak diğer öğelerden ayrılmasını amaçlamaktadır.

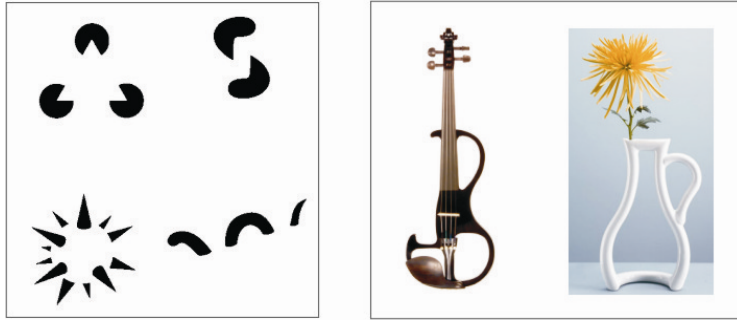
Aşağıda bulunan uzaktan kumandalar benzerlik kanununa örnek olarak verilebilir. Kumandalarda bulunan her biri farklı işlevdeki kontrol düğmeleri, gerek formları gerekse yerleşimleri ile kendi içlerinde gruplanmış ve diğer işlevdeki kontrol elemanlarından farklılaştırılmıştır.

Resim 3: Gestalt Benzerlik Kanunu

Kapalılık Kanunu (closure) – Kapalılık kanununu, bireylerin, görsel dünyada algıladıkları uyarılarda var olan boşlukları doldurarak örgütleme ve bu yolla da kopuk parçalar yerine, bütün bir nesne algılamaya eğilimli olmaları olarak açıklayabiliriz.

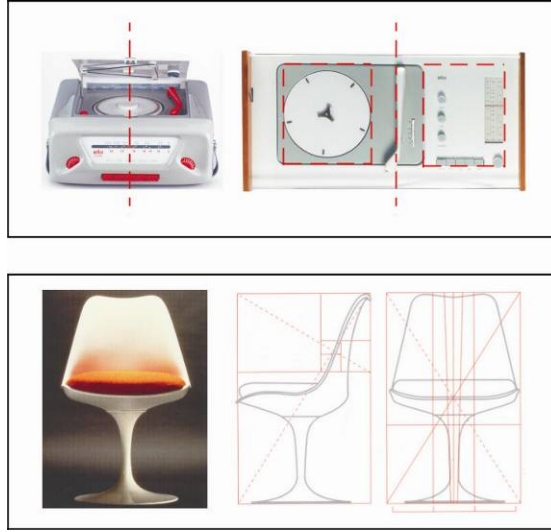
Kapalılık kanunu, tasarımcıların kullanıcıların görsel algılarını kullanmalarını sağlayarak ürünü daha ilginç kılmak ve benzerlerinden ayırmak için sıklıkla kullandıkları bir yöntemdir. Aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere tasarımda bilinçli olarak eksik bırakılan kısımlar üründe bütünün devamı olarak algılanabilmektedir.

Resim 4: Gestalt Kapalılık Kanunu

Simetri Kanunu (symmetry) – Simetrik objeler bir bütün olarak algılanır. Simetrik şekiller asimetrik şekillere göre daha kolay algılanır.

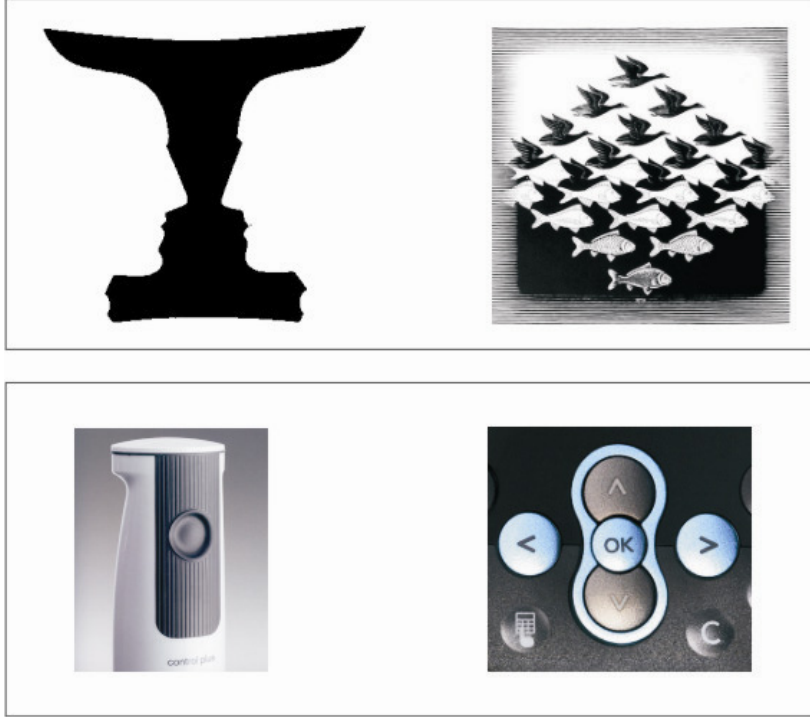
Simetriyi ürünün merkezinden geçen bir eksenin her iki yanının birebir aynı olması olarak tanımlayabiliriz. Simetri eksenini düşey, yatay ya da açılı olabilir. Ürünlerin yapılarının ve kullanılan öğelerin simetrik yerleşimde olmaları, hem öğelerin görsel olarak algılanmalarını hem de kullanım ve üretim yöntemini kullanıcı, tasarımcı ve üretici açısından kolaylaştırmaktadır. Bu sebeple tasarımcılar, tasarladıkları ürünlerde çoğu zaman simetrik bir düzen kullanmayı tercih etmektedirler.

Resim 5: Gestalt Simetri Kanunu⁷

Figür-fon ilişkisi (figure-ground relationship) - Bir objenin düzgün olarak algılanabilmesi için arkasında fonun algıyı kısıtlayıcı olmaması gerekir. Fonun objeyle etkileşmesi algıyı bozar. Bir endüstri tasarımında çoğu zaman bu kanun, ürünün yüzeyinde bulunan ve tasarımcı tarafından yüzeyden farklılaştırılmak ya da algısal olarak öne çıkarmak amacı ile yerleştirilen bir öğenin belirginleştirilmesi için kullanılır. Bu çoğu zaman elektronik bir üründe açma kapama düğmesi olabileceği gibi, sadece süsleme amacı ile yapılmış bir desen de olabilir.

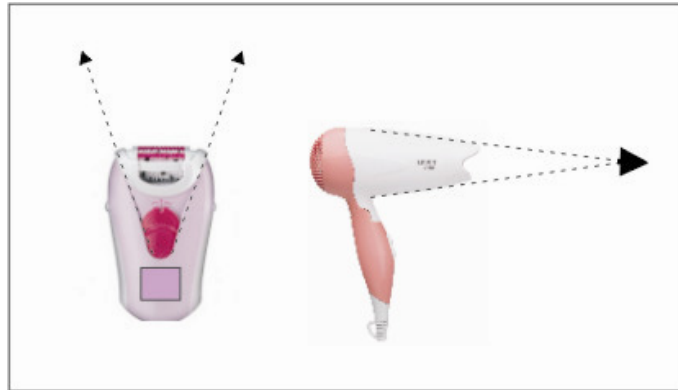
⁷ Kimberly Elam, *Geometry of Design Studies in Proportion and Composition*, Princeton Architectural Press, New York, 2001

132

Resim 6: Gestalt Figür-fon ilişkisi Kanunu

Devamlılık (good continuation) - insan algısı, uzanan bir şekli, algısında bitiş noktasından devam ettirme eğilimindedir. Örneğin algıda herhangi bir eğri çizginin ortasından yeni bir çizgi çizmek yerine bu eğriyi devam ettirme, ilerisini, ulaştığı noktayı bulma eğilimi gözlenmektedir. Endüstri tasarımında özellikle ürünlerin kullanım yönünün belirginleştirilmesi amacı ile kullanılan bu kanun, ürünün genel hatlarına uygulanabileceği gibi, sadece bir öğesine de uygulanabilir.

Resim 7: Gestalt Devamlılık Kanunu

Sonuç

Bir tasarımın başarısının ölçülebilmesi için kullanılacak kriterlerinden en önemlisi, şüphesiz tasarımcının ürünü ile vermek istediği mesajın, kullanıcılar tarafından doğru algılanmasıdır. Sadece doğru okunabilen ya da başka bir deyişle doğru algılanabilen bir tasarım, taşıdığı mesajı verebilir. Bir endüstriyel tasarım için çoğu zaman bu mesaj, nasıl kullanılması gerektiği ile ilgilidir.

Endüstri Ürünleri Tasarımı, pek çok disiplinden beslenen bir alandır. Psikoloji bilimi de bu disiplinlerin başında gelmektedir. Psikolojideki algı teorileri içerisinde, Endüstri Ürünleri Tasarımı meslek disiplinini en yakında ilgilendiren teori, Gestalt teorisidir. Gestalt teorisini kavramak, bir endüstriyel tasarımcıya hedef kitlesinin algı boyutuna göre tasarım yapabilmesi açısından çok önemli avantajlar sağlamaktadır. Bununla beraber Gestalt teorisini tasarlama sürecinde kullanmak, sadece yukarıda belirtildiği gibi tasarımcıya ürününün doğru algılanabilmesi konusunda yol göstermez. Bütün sorun çözüm süreçlerinde, problemi parçalara ayırarak öneri geliştirme konusunda da yardımcı olur.

**27 ARALIK 1939 ERZİNCAN DEPREMİ'NİN
SİVAS VE İLÇELERİNE ETKİLERİ****27 DECEMBER 1939 ERZİNCAN EARTHQUAKES EFFECTS OF
SİVAS AND ITS TOWNS***Osman Kubilay GÜL****Özet:**

27 Aralık 1939 tarihinde Erzincan'da meydana gelen deprem, yalnızca Erzincan'ı değil, çevresindeki illeri de etkilemiştir. Sivas merkez ve ilçelerinde can ve mal kaybı oldukça büyük olmuştur. Bu çalışmamızda 1939 depreminin Sivas ve ilçelerine olan etkisini ve Sivas'ın depremde üstlenmiş olduğu rolü açıklamayı hedefledik. Depremin Sivas'ta yaptığı yıkımın haricinde Sivas'ın Erzincan'a yardım için göstermiş olduğu gayretleri arşiv belgeleri ışığında incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Sivas, 1939 Depremi, Erzincan.

Abstract:

The Earthquake of Erzincan in 27th of December in 1939 not only affected Erzincan but also nearby cities. Casualties and destruction in Sivas and its towns is horrific. In this paper our purpose is to explain the role of Sivas in 1939 Earthquake. In edition to the destruction in Sivas by the earthquake, we also try to tell about efforts of Sivas to Erzincan by the help of archive documents.

Key words: Sivas, 1939 Earthquake, Erzincan.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin 1699 Karlofça Antlaşması ile başlayan toprak kayıpları I. Dünya Savaşı ile birlikte Anadolu kapılarına kadar dayanmıştır. O zamana kadar kendi memleketinden çok uzaklarda devleti için mücadele eden Anadolu insanı, artık kendi topraklarını müdafaa etmek zorundadır.

Fakat yakın zamanda cereyan etmiş Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı, Anadolu'da bulunan insan gücünü önemli ölçüde azaltmış vaziyettedir. Çanakkale'de, Kafkasya'da Galiçya'da, Kanal'da Türk kanı hesapsızca aktığı için Anadolu'nun nüfus dengesi tamamen bozulmuştur.

* Dr., Yenişehir Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni – Sivas kubilaygul@gmail.com

Milli Mücadele'nin başladığı yıllarda Anadolu'nun nüfusu 8 milyon olarak kabul edilmekle birlikte, 18-35 yaş arası erkek sayısında büyük bir gedik mevcut olduğunu özellikle belirtmek gerekir¹.

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması sonucunda Anadolu'da farklı bir iklim başlamıştır. Anadolu halkı var gücüyle vatanına sarılmış ve onu daha iyi bir yere getirmek için çaba sarf etmeye başlamıştır. Cumhuriyet döneminde başlayan hızlı sanayileşme hamlelerine rağmen halkın büyük çoğunluğu hâlâ ilkel yollarla yaptığı tarımla geçinmektedir. Bu nedenle insan gücü geçim sağlama ve kalkınma çabalarında önemli bir yer tutmaktadır. Fakat savaşlarda kaybedilen insanlara doğal afetler yüzünden yenilerinin de eklendiği dönemler olmuştur.

Cumhuriyet döneminin en büyük ve yıkıcı depremlerinden biri de 27 Aralık 1939 tarihinde Erzincan'da meydana gelmiştir. Deprem, Erzincan'ın neredeyse tamamen yok etmiştir. Bu çalışmamızda 1939 Erzincan depremini ve bu depreminin Sivas'a olan etkileri açıklamaya çalışacağız.

1. Depremi Meydana Gelişi

Erzincan, Kuzey Anadolu Fay hattı üzerinde olması nedeniyle tarihi boyunca pek çok depreme maruz kalmıştır. Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Ulusal Deprem İzleme Merkezi'nin verilerine göre bölgede tespit edilebilen ilk büyük deprem deprem 1045 tarihinde gerçekleşmiştir. Daha sonraları 1268, 1458, 21.12.1482, 17.06.1584, 20.05.1890, 21.11.1939 tarihlerinde de ciddi depremler yaşanmıştır². Bu depremler içerisinde gerek şiddeti gerekse can kaybı nedeniyle önemli bir yere sahip olanı da 27.12.1939 depremidir. Ülkemizde en fazla can ve mal kaybına neden olan deprem, 1939 depremi olarak kabul edilmektedir³. Resmi rakamlar karşılaştırıldığında 1939 depremi 17 Ağustos depreminden daha fazla can kaybına neden olmuştur⁴. Depremde toplam 32.968 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca 116.720 bina da yıkılmıştır⁵. Dünya tarihinde meydana gelen depremler can kayıplarına göre sıralandığında Erzincan depremi, 27. Sırayı almaktadır⁶. Yirminci yüzyıl depremleri göz önüne alındığında ise 8. sıradadır⁷.

¹ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s. 25.

² <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/default.htm> (E.T: 28.06.2011).

³ Bülent Özmen, Murat Nurlu, Hüseyin Güler, *Coğrafi Bilgi Sistemi ile Deprem Bölgelerinin İncelenmesi*, Afet İşleri Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1997, s. 42.

⁴ Resmi verilere göre 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen depremde 17840 kişi hayatını kaybetmiştir. ("Orda Kimse Var mı?", Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ağustos 2000.) 1939 depreminde ise bu sayı 32968 kişiye ulaşmıştır.

⁵ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/default.htm>, E.T 24.03.2011.

⁶ J. Kozak, V. Cermak, *The Illustrated History of Natural Disaster*, Springer Science + Business Media, London, 2010, s. 27.

⁷ Andrew Coburn, Robin Spence, *Earthquake Protection*, John Wiley & Sons Ltd, Chichester, 2002, s. 7.

Deprem tam olarak 27 Aralık 1939 tarihinde, sabah 02.00 civarında gerçekleşmiştir. Afetin gerçekleştiği yerden ilk haberi Erzincan'a 14.7 km uzaklıkta olan ve deprem sırasında haberleşmesinin kesilmemiş olduğu anlaşılan Dumanlı İstasyonu memuru Cenana, saat 06.30 da vermiştir. Verdiği bilgilerden kent merkezinin durumu hakkında bilgisi olmadığı anlaşılan Cenana, gece 02.00'de şiddetli bir deprem olduğunu bildirmiştir. Alp-Kemah ve Dumanlı-Erzincan arasındaki demiryolu hattının heyelan ve köprülerdeki çatlaklar yüzünden kapandığı, trenlerin istasyonda bekletildiğini haber vermiştir. Şehrin acil yardıma ihtiyaç olduğu da telgrafa eklenmiştir⁸. Cenana Bey'in verdiği bilgilerin afetten Ankara'nın haberdar olması ve yapılacak yardımların hangi yolla yapılacağına kararlaştırılması açısından hayati önem taşıdığı açıktır. Zira dönemin en önemli ulaşım aracı olan trenin şehre ulaşamayacağını haber verdiği gibi tren yolunun hangi noktalarda kapandığını da bildirerek gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamıştır.

Ankara ile temas kurabilen ikinci kişi Erzincan valisi Osman Nuri Tekeli'dir. Tekeli, 27 Aralık sabahı saat 08.00'de Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Dr. Hulûsi Alataş'a bir not göndermiştir. Bu notta depremin yaşandığı saat ve şiddeti hakkında bilgi verilmiştir. Tekeli ayrıca Erzincan'daki durumdan da bahsetmiştir. Hükümet konağı, ordu evi, postahane ve şehrin en sağlam kabul edilen binaları dahil olmak üzere bütün ev ve dükkanların yıkıldığı, şehrin bir enkaz haline geldiği bildirilmiştir. Tekeli'nin verdiği bilgiye göre şehirde yalnızca piyade ve topçu kışlaları sağlam kalmıştır. Buradaki askerler, enkaz altındaki halkı kurtarmak için faaliyete geçmiştir. Ayrıca şehrin muhtelif yerlerinde çıkan yangınlar da yine asker tarafından söndürülmeye çalışılmıştır. Vali; başvekalet, milli müdafaa, dahiliye ve sıhhiye vekaletine, Kızılay başkanlığına, genelkurmay başkanlığına ve Elazığ'da bulunan 3. Orduya da haber vermiştir⁹.

Vali'nin verdiği raporda sarsıntılar hâlâ devam ettiği belirtilmektedir. Daha sonra rihter ölçeğine göre 7.9 şiddetinde olduğu anlaşılan deprem, şehri neredeyse yok etmiştir. Aralık ayında olunması nedeniyle evlerde soba kuruludur. Bu durum yıkılan evlerde yangınlar çıkmasına sebep olmuştur¹⁰. Ayrıca depremden sağ kurtulan insanlar, soğuktan korunmak için sığınacakları herhangi bir yer de bulamamışlardır. Bütün bu olumsuzlukların yanında, deprem tren yollarına da zarar verdiğinden şehre yardım ulaştırmak konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır.

Hükümet üyelerinin afet bölgesine hareket etmesi nedeniyle merkezdeki işler, müsteşarlar vasıtasıyla idare edilmeye başlanmıştır.

⁸ B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 121.769.1

⁹ B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 121.769.1

¹⁰ İsmet Üzen, "1939 Depreminin Tokat'taki Yansımaları", *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2010, S. 27, s. 103.

Başvekil yerine müsteşar tarafından hariciye vekili Şükrü Saraçoğlu'na 29.12.1939 tarihinde çekilen telgrafta bütün devlet dairelerinin afet bölgesine yardım için seferber olmaları istenmiştir. Ayrıca vekilden para lazım olup olmadığı malumatı da istenmiştir¹¹.

Dahiliye ve Sıhhat vekilleri 30 Aralık'ta Sivas'a doğru hareket etmişlerdir¹². Bu durumdan anlaşıldığına göre Erzincan'a ulaşamama riski göz önüne alınarak afet koordinasyon merkezinin Sivas'a kurulacağı anlaşılmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Sıhhiye ve Dahiliye vekilleri depremden hemen sonra Sivas'a doğru yola çıkmışlardır. Kış şartlarının ağırlığı nedeniyle vekiller yola çıkmalarından ancak 73 saat sonra Erzincan'a ulaşabilmişlerdir. Erzincan'a ulaştıktan sonra Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Hulusi Alataş, Başvekalet'e bir rapor göndermiştir. Raporda verilen bilgiye göre Erzincan'da yeni yapılan Halkevi binası ve istasyon dahil olmak üzere yıkılmadık binanın neredeyse kalmadığından bahsedilmektedir. Ayrıca felaketten sağ olarak kurtulmayı başaran halkın açıkta olduğu ve hallerinin perişan olduğu bildirilmektedir¹³. Yardımı yapacak merciinin olayı bizzat yerinde görüp gereksinimleri tespit etmesi açısından vekillerin bölgeye ulaşmış olmasının çok önemli olduğu açıktır.

2. Erzincan'a Yapılan Yardımlar

Deprem gerçekleştiği günden itibaren göze çarpan durum, devletin top yekun bir seferberlik içerisinde olduğudur. Bu seferberlik mümkün olduğu kadar organize bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Bilgi akışı sağlanmış ve konu ile ilgili vekiller derhal bölgeye intikal için harekete geçmiştir. Bununla birlikte veri akışının düzgün yapılması sayesinde, çevre illerin durumu ve afetzedelere yapabilecekleri yardımlar da hızlı bir şekilde öğrenilebilmiştir.

Arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgiye göre Erzincan'a ilk yardım Elazığ'dan gelmiştir. Burada bulunan dördüncü umum müfettişi Orgeneral Orbay, 28 Aralık saat 16.16'da yola çıkmıştır. Beraberinde yüz çadır, bin kaput, bin kilo makarna, iki bin kilo şeker, yüz kilo çay, bin kilo kuru üzüm, bin kilo ekmek, beş yüz kilo konserve götürmüştür. Bu yardımlar dışında, bir sıhhiye otomobili ile bir kamyonla ilaç ve iki bin yüz kilo ekmek de Erzincan'a doğru yola çıkarılmıştır¹⁴.

Erzincan'a yapılacak yardımlar hükümet tarafından organize edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla yardım yapabilecek iller dahiliye vekaletine bildirilmiştir. İlk değerlendirmede Hatay, İçel, Gaziantep, Kahramanmaraş

¹¹ B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 121.769..1.

¹² B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 121.769..1.

¹³ B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 119.844..11.

¹⁴ B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 119.844..11.

ve Diyarbakır'dan da ekmek talep edilmiştir. Fakat ekmeklerin bölgeye ulaşınca kadar yenemeyecek durma geleceği düşünülerek bu illerden ekmek istenmekten vazgeçilmiştir¹⁵. Hükümetin yapmaya çalıştığı yardım organizasyonu sayesinde, boşa gidecek yardım çabaları engellenmiş ve kaynakların daha verimli kullanılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Afet bölgelerine yardım amacıyla Milli Yardım Komitesi de harekete geçmiştir. 28 Aralık'ta bir beyanname yayınlamıştır. Aynı zamanda TBMM başkanı da olan komite reisi Mustafa Abulhalik Renda tarafından yayınlanan beyannameye Erzincan'daki durumun vahametinden bahsedilmiş ve vatandaşlar Erzincan'a yardıma davet edilmiştir¹⁶.

Yardım için harekete geçen diğer bir kurum da Kızılay'dır. Deprem haber alınır alınmaz trenle beş yüz çadır, bin battaniye, bin don ve bin gömlek ve Ziraat Bankası vasıtasıyla on beş bin lira Erzincan Kızılay Merkezi'ne yollanmıştır. Ayrıca Erzurum ve Sivas merkezleri vasıtasıyla Erzincan'a birer vagon ekmek gönderilmesi, acele işaretli telgrafla bildirilmiştir¹⁷. Özellikle mevsim dolayısıyla halkın daha da kötü bir durumda olduğu Erzincan ve depremden etkilenen diğer illere Kızılay tarafından anında yapılan yardımın pek çok kişinin hayatını kurtardığı açıktır.

Diyanet İşleri Reisliği de yardım için harekete geçmiş başka bir kurumdur. Diyanet İşleri Başkanı tarafından Başvekalet'e bir rapor yollanarak yapılan yardımlar hakkında bilgi verilmiştir. Diyanet temelde camilerde afetzedeler için yardım toplanmasını sağlamıştır. Bunun haricinde Diyanet çalışanları maaşlarının %10, 12, 20, 51 gibi oranlarını afetzedelere bağışlamışlardır¹⁸.

Aynı ve nakdi yapılan bu yardımların yanı sıra, hükümet tarafından depremden zarar görmüş olan kimselerin borçları ile ilgili olarak da tedbirler alınmıştır. 6 Mart 1940 tarihinde yayınlanan kararnameye göre Erzincan, Tokat, Erbaa, Niksar, Zile, Reşadiye, Hafik, Suşehri, Zara, Koyulhisar, Amasya, Ordu, Fatsa, Mesudiye, Ünye, Giresun, Görele, Alucra, Şebinkarahisar, Çarşamba, Gümüşhane, Bayburt, Kelkit, Şiran, Pülümür, Refahiye ve Kemah'ta zelzele tarihinde mukim bulunan kimseler aleyhinde ilamlı veya ilamsız olarak para borcundan veya icraen paraya inkılap eden diğer borçlardan dolayı her hangi mahalde vukuu bulan icra takipleri altı ay müddetçe durdurulmuştur¹⁹. Bu sayede ciddi bir zarar uğramış olan halkın en azından bir müddet rahat nefes alması sağlanmaya çalışılmıştır. Sürenin altı ay olarak sınırlı tutulması eleştiriye açık bir konu olarak öne çıksa da İkinci Dünya Savaşı'nın henüz başladığı bir dönemde ülkenin paraya ihtiyaç

¹⁵ B.C.A., Dosya: 99B134 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 119.843..9.

¹⁶ B.C.A., Dosya: 99B134 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 119.843..5.

¹⁷ B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 178.234..5.

¹⁸ B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 119.844..7.

¹⁹ B.C.A., Fon Kodu: 30..18.01.02 Yer No: 90.20..4.

duyması normal olarak karşılanmalıdır. Alınan kararın tarihinden anlaşıldığı üzere tarım ile uğraşan bölge halkının borcu hasattan sonraya ertelenmiştir.

1939 Erzincan depreminde karşılaşılan sorunlar hükümete birer ders niteliğinde olmuştur. Deprem zararlarını azaltmak için ilk çalışmalar bu tarihten sonra başlamıştır²⁰. Bütün binaların yıkıldığı da göz önüne alınarak şehir, eski şehrin kuzeyine taşınmıştır²¹.

Erzincan merkezli olarak meydana gelen bu deprem açıktır ki geçtiğimiz yüzyılın en büyük felaketlerinden biridir. Bu büyük felaket yurtdışında da yankılar uyandırmıştır. Hükümet ve halkın yaptığı yardımlar dışında Rus Viyolonist Huberman, Türkiye'ye gelerek iki ay boyunca depremedeler yararına konser vermek için Hariciye Vekaleti'ne başvurmuştur. Bu başvuru Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanmış ve 12 Şubat 1940 tarihinde sanatçının ülkeye girmesi için vize verilmiştir²².

Felaketin duyulması üzerine Türkiye'nin her yerinden Ankara'ya, geçmiş olsun mesajları yağmaya başlamıştır. Neredeyse bütün iller telgraf çekerek bu acıya ortak olduklarını ve felaketzedelere yardım için ellerinden geleni yapmaya hazır olduklarını bildirmişlerdir²³.

3. Deprem Sivas'a Etkisi

3.1. Komşu Olarak Sivas'ın Depremdeki Rolü

Hem Erzincan'a yakın olması hem de depremin meydana geldiği fay hattının Sivas topraklarının bir kısmından geçiyor olması, Sivas'ın depremden iki ayrı şekilde etkilenmesine neden olmuştur. Bunlardan ilki deprem mağduru olmaktır. Diğeri ise komşu ilde meydana gelen daha büyük çaplı bir afetin etkilerini azaltmaya yardım etmektir.

Gerek Erzincan'a olan yakınlığı gerekse hava şartları nedeniyle Sivas, depremden hayati bir rol üstlenmiştir. Erzincan'ın Karadeniz ile olan bağlantısı kış nedeniyle yollar kapalı olduğu için kesiktir. Ancak Şiran ve Kelkit ilçelerindeki yaralılar, Gümüşhane üzerinden Trabzon'a gönderilebilmektedir. Erzurum'la ise tren yolundaki kaymalar nedeniyle bağlantı kurulamamaktadır²⁴. Bu nedenle Erzincan'ın acil yardımlarını sağlayabilecek ve yaralılarına kucak açabilecek en elverişli il, hava şartlarının muhalefetine rağmen Sivas olmuştur. Sivas, yaralıların tedavisi,

²⁰ Ahmet Tabban, "Deprem ve Sorunları", *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yayınları*, Yayın No: 4, s. 30.

²¹ Betül Şengezer, Ercan Koç, "A critical analysis of earthquakes and urban planning in Turkey", *Mendeley*, 2002, Volume: 29, Issue: 2, s. 176.

²² B.C.A., Fon Kodu: 30..13.0.02 Yer No: 90.14..19.

²³ İllerden gönderilen telgrafların tamamı ve tam metinleri için bkz. B.C.A., Fon Kodu: 30.01.0.0 Yer No: 121.769.1.

²⁴ B.C.A., Fon Kodu: 30..01.0.0 Yer No: 77.482.4.

evsiz kalanların barındırılması ve erzak ile tohum yardımı olmak üzere üç şekilde Erzincan'ın imdadına koşmuştur.

Coğrafi yakınlık ve ulaşım kolaylığı nedeniyle Erzincan'dan yollanan ilk yaralı kafilesi de ilk olarak Sivas'a yönlendirilmiştir²⁵. Kafile, Çetinkaya'ya kadar gelmiş olmasına rağmen kar ve fırtına nedeniyle Sivas yolunun kapalı olduğu görülmüş ve Diyarbakır'a yönlendirilmiştir. Yolun açılacağı ümidiyle ikinci kafile de Sivas'a doğru yollanmıştır. İkinci kafile güçlüklerle de olsa Sivas'a ulaşmıştır. Bundan sonra Sivas'a yaralı sevkياتına devam edilmiştir²⁶. Sıhhat Vekili Hulusi Alataş, 30.12.1939 tarihinde Ankara Sıhhat Vekaleti'ne, Sivas Valiliği'ne, Ankara Kızılay Umumi Merkezi Başkanlığı'na bir telgraf çekerek Sivas Numune Hastanesi'nin bildireceği sıhhi malzeme ihtiyacının süratle karşılanmasını istemiştir²⁷. Bu telgraftan anlaşıldığı üzere Sivas'a yollanan ve yollanacak yaralıların sayısı, Sivas Numune Hastanesi'nin kapasitesinden çok yüksektir. Buna rağmen hastane, gelen yaralıları kabule devam etmiştir. Sivas merkeze yollanan yaralıların sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte en az 80 kişi oldukları varsayılabilir. Zira Sivas valiliği tarafından Sıhhat Vekaleti'ne 28 Aralık'ta çekilen telgrafta yaralıları için 65 kişilik yatak ayrıldığı, bu kafi gelmezse eski vilayet binasında 10-15 yataklı bir hastane daha oluşturulabileceği bildirilmiştir²⁸. Telgrafın çekildiği tarihte depremin bilançosu tam olarak ortaya çıkmamıştır. Afetin büyüklüğü anlaşıldığında, Sivas'ın yaralı kontenjanının artmış olması ihtimali yüksek görünmektedir.

Sivas merkez haricinde, ilçelerden de Erzincan'a yardım teklifleri hükümete ulaşmıştır. Divriği halkı, vilayete başvurarak bin beş yüz felaketzedeyi bir ay boyunca misafir edebileceklerini bildirmiştir²⁹. Sivas il merkezi de bin kişiyi bir ay müddetle misafir edeceğini bildirmiştir³⁰.

Yarılılar ve evsizlere kucağını açan Sivas, Erzincan'dan gelemeyenleri de ihmal etmemiştir. Orada kalanlara, 50 ton buğday ve 30 ton arpa yollanmıştır. Ayrıca ekmek ve erzak sevkياتı da yapılmıştır³¹.

3.2. Sivas'ın Uğradığı Zarar ve Zayıtlar

Depremın Sivas'a etkisi konusunda depremden hemen sonra bölgedeki yetkililer ile Ankara arasında yapılan yazışmalardan pek çok bilgi edinmek mümkündür. Fakat bu bilgilerin güvenilir olmadığı telgraflarda sıklıkla dile getirilmektedir. Sayılar ya hatalı verilmiş ya da yanlış anlaşılmalardan dolayı gerçeklikten uzaklaşmıştır. Bu konuda en güvenilir kaynak olarak 3 Mayıs

²⁵ B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 119.843..10.

²⁶ B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 121.769.1.

²⁷ B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 121.769.1

²⁸ B.C.A., Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 77.482..4.

²⁹ B.C.A., Fon Kodu: 30..01.0.0 Yer No: 77.482.4.

³⁰ B.C.A., Fon Kodu: 30..01.0.0 Yer No: 119.844.11.

³¹ B.C.A., Fon Kodu: 30..01.0.0 Yer No: 112.706.2.

1940 tarihinde dönemin Sivas valisi Akif Eyidoğan tarafından hükümete yollanan rapor göze çarpmaktadır.

Rapor üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Muhtelif Servisler başlığını taşımaktadır. Bu bölümde idari durum, maliye, maarif, nafia, iktisat, ticaret, ziraat, veterinerlik hizmetleri, sıhhi ve içtimai muavenet, iskan ve münakâlat konuları hakkında detaylı bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, depremin verdiği zayıat ve hasarlar ile yapılan yardımlar yer almıştır. Son bölümde ise Sivas'ın ihtiyaçları ve hangi bakanlıktan ne istendiği ayrıntılı bir şekilde bildirilmiştir³².

Bu rapora göre depremden; Sivas merkez, Koyulhisar, Suşehri, Zara, Hafık kazaları ile bunlara bağlı 12 nahiyeye ve 366 köy etkilenmiştir. Bütün vilayette 12.349 bina yıkılmış, 8.265 bina da hasara uğramıştır. Ayrıca 41 okul ve 45 resmi bina da kullanılamaz derecede hasar görmüştür.

Depremde 4.310 kadın, 3.722 erkek olmak üzere toplam 8.032 kişi hayatını kaybetmiştir. 1.460 kişi de yaralı olarak kurtulmuştur.

O dönemde Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Sivas'ta da geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Deprem, halkın en önemli geçim kaynaklarından olan hayvancılığı da vurmuştur. İl genelinde 27.280 büyükbaş, 50.920 küçükbaş hayvan telef olmuştur. Bu durum halkın ekonomik açıdan iyice zor duruma düşmesine neden olmuştur.

3.3. Sivas'a Yapılan Yardımlar

Hükümet üyeleri tarafından zayıatlar yerinde tespit edilerek gerekli yardımlar koordineli bir şekilde bölgeye ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu yardımlardan Sivas da payına düşeni almıştır.

Öncelikle Kızılay tarafından Sivas'a 27 Aralık 1939 tarihinde 200 çadır ile 2000 lira yollanmıştır. Bu yardımlar özellikle Zara'da meydana gelen yıkımın yaralarını sarmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bir de müfettiş gönderilerek bölgenin ihtiyaçları tespit edilmeye çalışılmıştır³³.

Sivas'ın uğradığı zararlar, depremden 5 ay sonra vali Akif Eyidoğan'ın Başvekil Refik Saydam'a yolladığı raporda tam olarak ortaya çıkmıştır. Bu rapora göre³⁴,

Sivas, Ankara, Haydarpaşa, Gülhane, Cebeci ve Amerikan hususi hastanelerinden gelen sıhhi ekipler Koyulhisar'da 25, Zara'da 25, Şerefiye'de 25, İpsile'de 25, Agvanis'de 25, Ezbidir'de 25 yataklı tedavi merkezleri oluşturmuştur. Suşehri'nde ayrıca 50 yataklı bir hastane vücuda

³² B.C.A., Fon Kodu: 30.01.0.0 Yer No: 112.706.2.

³³ B.C.A., Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer No: 178.234.5.

³⁴ B.C.A., Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer No: 112.706.2.

getirilmiştir. Sivas Numune Hastanesi ise Erzincan'dan gelen yaralılara ayrılmıştır.

Depremi kış aylarında meydana gelmesi nedeniyle en büyük sıkıntı, barınma olarak görünmektedir. Devlet, barınma işini ilk etapta çadır yardımıyla bulunarak çözmeye çalışmıştır. Kızılay, il genelinde 1239 çadır dağıtmıştır. Sivaslı iş adamı Nuri Demirağ tarafından da 240 çadır il emrine yollanmıştır. Bu yardımların dışında askeriye ve bazı yardım kuruluşlarından ödünç çadırlar temin edilerek halkın barınma ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

Geçici olarak çadır ile halledilmeye çalışılan barınma sorunu, barakalar yapılarak tamamen çözülmeye çalışılmıştır. Yardım olarak gönderilen 1.057 sandık çivi, 6.080 adet inşa malzemesi bölgeye gönderilmiştir. Vilayet isabetli bir karar vererek enkazlardan elde edilen ve yardım olarak gönderilen keresteler ile barakalar yapılmasına karar vermiştir. Bu amaçla hızarıcı birlikleri oluşturulduğu gibi, barakaların bitirilmesi işi müteahhitlere de ihale edilmiştir. Sonuç olarak Hafik'te 440, Koyulhisar'da 1.603, Zara'da 259, Suşehri'nde 1.698 olmak üzere toplam 4.000 baraka yapılmış ve depremzedelerin hizmetine sunulmuştur. Yıkılan ve hasar gören binaların sayısı düşünüldüğünde, kalacak yer temini sıkıntı yaratacak gibi görünmüş olsa da devletin halkını mağdur etmemek için elinden geleni yaptığı açıktır.

Afetin deprem olması ve gece gerçekleşmesi nedeniyle insanlar evlerinden hiç bir şey alamadan çıkmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle günlük hayatlarını devam ettirebilecek pek çok şeyden mahrumdurlar. Günlük hayatın devamını sağlamak yönünde yardımlar da bölgeye ulaştırılmıştır. Bu amaçla 203.986 parça giyecek, 9.867 parça yatak ve yorgan gönderilmiştir.

Depremzedelerin karşılaştığı sıkıntılardan bir diğeri ise iaşe teminidir. Halkın erzakının hemen hemen hepsi yıkılan evlerin altında kalmıştır. Bu nedenle iaşe yardımına ihtiyaç duymuştur. Toplamda Sivas'a 208.370 kilo muhtelif gıda gönderilmiştir.

Depremi okulların açık olduğu bir dönemde yaşanması ve okullardan bir kısmının hasara uğraması nedeniyle valilik tarafından tahsil yardımında da bulunulmuştur. Bu yardım yapılırken özellikle geçim kaynaklarını kaybetmiş ailelerin çocukları yahut anne ve babasını kaybetmiş çocuklar tercih edilmiştir. Toplamda 43 çocuk, masrafları Sivas Milli Yardım Komitesi tarafından karşılanmak üzere, Sivas Lisesi orta kısmına, öğretmen okuluna, bölge sanat okullarına kaydettirilmiştir. Bunların haricinde 4 çocuğun ihtiyacının çocuk kurumunca karşılanması sağlanmıştır. Ayrıca 4 çocuk da İş Bankası'nın katkılarıyla Darüşşafaka'ya kaydettirmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir.

Yapılan bu yardımlar genel olarak ilk etapta insanların hayatını kolaylaştırmak amacıyla yapılmıştır. Bundan sonraki yardımlar ise hayatlarını idame ettirmelerini sağlamaya yönelik olmuştur. Bu amaçla Sivas'a 3.123 çift öküzü yollanmıştır. Bunlardan 208'i Hafik'ten, 100'ü Zara'dan temin edilmiştir. Bunların haricindekiler ise diğer şehirlerden yollanmıştır. Şehrin çift hayvanı ihtiyacı vilayet tarafından 7.486 olarak belirlenmiştir. Yollanan sayı göz önüne alındığında, ihtiyacın yarısı ancak karşılanabilmektedir. Bu nedenle çift hayvanı dağıtımında ihtiyaç sahibi ve nüfusu en çok olan ailelerden başlanarak dağıtımlar yapılmıştır.

Tarımın devamı sağlamak amacıyla elinde tohum bulunana halktan bu tohumlar satın alınmıştır. Toplamda 50 ton buğday, 60 ton arpa, 4 ton fiğ elde edilmiştir. Elde edilen tohumlar ihtiyaç sahiplerine dağıtılarak ziraatın devam etmesi sağlanmıştır.

Nakdi olarak yapılan yardım ise 74.950 lirayı bulmuştur. Vilayet tarafından bu para, yiyecek, giyecek, malzeme, nakliye, amele yevmiyesi, mualece, nakdi yardım, felaketzedelerin mürettep mahallerine sevki, gaz, benzin, odun, kömür, müteferrika, tıbbi heyet harcırahları ve kazalara irsalat namıyla 63.917 lirası harcanmıştır.

Sonuç

1939 Erzincan depremi hali hazırda Türkiye'de en fazla can kaybına yol açan deprem unvanını korumaktadır. Şiddetinin yanı sıra etkilediği alanın genişliği nedeniyle de önemli bir yere sahiptir. En büyük yıkımı Erzincan'da yapmış olmasına rağmen, Sivas, Tokat, Ordu, Gümüşhane, Amasya gibi iller de depremde etkilenmiştir.

Depremi kış aylarında meydana gelmesi ayrı bir talihsizlik olarak göze çarpmaktadır. Yardımları bölgeye ulaştırılmasında pek çok sıkıntı yaşandığı gibi, yaralıların tahliyesi de güçlüklerle sağlanabilmektedir. Ayrıca depremde sağ kurtulan kişiler, donma tehlikesi ile karşı kaşıya kalmışlardır. Bu nedenle yardımların bir an evvel bölgeye ulaştırılması hayati bir önem taşır hale gelmiştir.

Hükümetin olaya derhal ve en yüksek kademedeki müdahale etmesi, can kaybının daha da artmasını engellemiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın henüz başlamış olması ve savaşın ülkeyi olumsuz etkilediği bir dönemde hükümet, elinden geldiğince organize bir şekilde vatandaşlarının yardımına koşmuştur.

Depremde; Sivas merkez, Koyulhisar, Suşehri, Zara, Hafik kazaları ile bunlara bağlı 12 nahiye ve 366 köy zarar görmüştür. İl genelinde 4.310 kadın, 3.722 erkek olmak üzere toplam 8.032 kişi hayatını kaybetmiştir. 1.460 kişi de yaralı olarak kurtulmuştur. Sivas'ın tamamında 12.349 bina

yıkılmış, 8.265 bina da hasara uğramıştır. Ayrıca 41 okul ve 45 resmi bina da kullanılamaz derecede hasar görmüştür.

Sivas, depremde hem kendi ilçelerine hem de Erzincan'a yardım etme rolünü üstlenmiştir. Bir yandan kendi yaralarını sarmaya çalışırken bir yandan da Erzincan'a yardım yollamış, oradan gelen yaralıların tedavisini üstlenmiş, evsiz kalan Erzincanlılara kapılarını açmıştır.

Depremın Sivas'a olumlu etkileri de olmuştur. Hükümetin afet dolayısıyla bölgeye gösterdiği ilgiyi iyi değerlendiren Sivas Valisi Akif Eyidoğan, Başvekil Refik Saydam'a bir rapor yazarak Sivas ili hakkında detaylı bilgi vermiştir. Bu raporda Sivas'a neler yapıldığından, Sivas'ın depremden nasıl etkilendiğinden ve Sivas'ın nelere ihtiyaç duyduğundan uzun uzun bahsedilmiştir. Bu sayede valinin, Sivas'a yeni yapılacak işler için hükümet desteğini sağlamaya çalışarak isabetli bir iş yaptığını söylemek yanlış olmaz kanaatindeyiz.

Erzincan depreminin diğer bir önemli tarafı ise devletin büyük afetlere karşı herhangi bir tedbir almadığının ortaya çıkması olmuştur. Depremden sonra siyasiler hemen faaliyete geçerek bu konuda yasalar çıkarmışlardır. Böylece daha sonra yaşanacak afetler için daha hazırlıklı olunmuştur.

Bu çalışmamız vesilesi ile depremde hayatını kaybetmiş vatandaşlarımızı saygıyla anmayı bir borç biliriz.

**BİR SİYASETNAMEDE DİL İLE İKTİDAR İLİŞKİSİ:
GENCİNE-İ ADALET’TE ÖZNE ÜZERİNE İKTİDAR FELSEFESİ
BAKIMINDAN SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ****THE REALITION OF LANGUAGE AND POWER IN A
SİYASETNAME: DISCOURSE ANALYSIS OF SUBJECT IN
GENCİNE-İ ADALET**

Özgür Kasım AYDEMİR*

Özet:

Gencine-i Adalet, 17. yüzyılda Osmanlı Devleti Padişahı Sultan I. Ahmed’e sunulmuş telif bir siyasetnamedir. Çalışmamızda, Kâtibî tarafından yazılmış Gencine-i Adalet’te iktidarın temel varlık alanı niteliğindeki bireysel ve toplumsal öznenin iktidar felsefesi bakımından söylem çözümlemesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Toplumsal özellikleri ve ülküsel devlet yönetimi kurgusuyla iktidar kavramının çok yönlü özelliklerini barındıran bu tarihsel metin; gerek iktidar felsefesi, gerek söylem çözümlemesi alanlarındaki öncü görüşlerin sahibi Michel Foucault’un kurgusu ve yöntemi ile söylem çözümlemesine tâbi tutulmuştur. Öncelikle iktidar, özne, söylem çözümlemesi kavramlarına ilişkin ana hatlarıyla teorik bilgi verilmiştir. Bu bilgilere bağlı olarak işlenen kurgu ve yöntem, felsefe ile dilbilimin kesişim alanı içerisinde tanıtılmıştır. Ardından, uygulamalara geçilerek Gencine-i Adalet’den dayanak alınarak iktidar felsefesi bakımından özne ve öznenin özellikleri üzerine söylem çözümlemesi gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: El yazması, Siyasetnâme, Gencine-i Adalet, Kâtibî, İktidar Felsefesi, Özne, Söylem Çözümlemesi.

Abstract:

Gencine-i Adalet is a copyright siyasetname presented to Ottoman Sultan 1st Ahmed in the 17th century. In our study, we try to carry out discourse analysis of individual and social subject, which is the fundamental entity of nature of power, in Gencine-i Adalet written by Katibi, in terms of philosophy of power. This historical text, combining multi-dimensional features of power concept along with social characteristics and national state ruling theory is analysed discursively with the help of Foucault’s theory and method who is the pioneer of view not only in philosophy of power but also discourse analysis. Firstly we give theoretical information briefly about the concepts of power, subject and discourse analysis. We introduce our theory and method within the intersection point of philosophy and linguistics. Then,

* Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Denizli
okaydemir@gmail.com

passing into practice, we will analysis the subject and properties of subject discursively, taken from Gencine-i Adalet, in terms of philosophy of power.

Key words: Manuscript, Siyasetnâme, Gencine-i Adalet, Kâtibî, Philosophy of Political Power, Subject, Discourse Analysis.

I. GİRİŞ:

Çalışmamız, el yazması bir metnin içeriğine ilişkindir. 17. yüzyılda yazılmış ve siyasetname özelliği taşıyan metnin, dilbilim ile felsefenin kesişim alanında, söylem çözümlemesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Söylem çözümlemesi, iktidar kavramının varlık alanı olarak değerlendirdiğimiz “özne” ile sınırlandırılmıştır. Üzerine söylem çözümlemesi gerçekleştirdiğimiz Gencine-i Adalet (G.A.), 1603-1617 yılları arası Osmanlı Devleti Padişahı Sultan 1. Ahmed Han'a sunulmuştur. 17. yüzyılda Kâtibî tarafından yazılmış olan eser, Topkapı Sarayı Müzesi'nde Bağdat 348 envanter numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Sultan 1. Ahmed Han'a sunulmuş olan G.A., dönemin devlet ve devleti var eden toplum yapısına ilişkin bilgileri tarihsel dayanaklarıyla, edimsel ve edinçsel boyutta, iktidar ülküsüne dayalı olarak sunmaktadır. Eser, genellikle ilmiye sınıfı arasında kullanılmış bulunan talik hatla yazılmıştır. Aharlı elvan kağıt üzerine, birkaç satırlık istisnası bulunmakla birlikte hareke kullanılmadan yazılmış bulunan eserin cetvelleri yaldızlıdır. Sayfada 21 satır barındıran mensur bir eser özelliğine sahip G.A. toplam 360 sayfalık, telif bir siyasetnamedir.

Siyasetnâmelerin genel niteliği doğrultusunda öğretisel yönü öne çıkan G.A.'da da ifade edildiği üzere salıkların çoğunun dayanağı dinsel niteliklidir. Bunu, Osmanlı Devleti'nin hilafeti devralmasıyla ilişkilendirebiliriz. Ancak gerek devlet yönetimini gerekse toplumsal işleyişi belirleyen tek ölçütün dinsel bildirimler olmadığı da gözardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir. Selim Deringil, Yıldız arşivinde Cevdet Paşa'nın evrakı arasında bulunan bir vesikadan şu alıntıyı yaparak, halifelikle bütünlünen Osmanlı Devleti'nin iktidar kaynağını belirtmiş olur: “*Devlet-i Aliyye Yavuz Sultan Selim zamanından berü Hilâfet-i Seniyyeyi haiz olduğuna nazaran din üzerine müesses bir devlet-i azîmdir. Lâkin andan evveli bu devleti tesis edenler Türk oldukları cihetle hakikat-i halde bir Devlet-i Türkiye'dir. Ve ibtida bu devleti teşkil eden Âl-i Osman olduğu cihetle Devlet-i Aliyye dört esas üzere mebnî bir heyet demek olur. Yani hükümdarı Osmanî ve hükümeti Türkiye ve dini İslâm ve payitahtı İstanbul'dur. Bu dört esasdan hangisine zaaf gelirse bina-i devletin dört direğinden biri sakatlanmış olur*” (Deringil, 2007: 214-215). Belirtilen iktidar yapısının güçlülüğünün herşeyden önce gelişmiş ve toplumun her alanına yayılmış kültürel birikime bağlı olduğu eserimizde yer alan bilgilerle de desteklenmektedir.

II. KULLANILAN YÖNTEM:

Geleneksel dilbilim, dilin daha çok biçimsel özellikleri üzerine çalışırken, 1970’li yıllarda East Angila Üniversitesi’deki İngiliz dilbilimcilerin öncülüğünde gelişen eleştirel dilbilim açısından dil; gösteren ile gösterilen arasındaki bağlantıyı sağlamaktan öte toplumsal özellikleri belirleyerek sorunlara çözüm oluşturabilecek bir yorum bağlamında ele alınmıştır¹. Eleştirel dilbilimin bu doğrultudaki kurgusundan dolayı kimi dilbilimciler, toplumdilbilimsel çalışmalarla söylem çözümlemelerini aynı paradigmanın birimleri niteğiyle değerlendirmiştir. Belirtilen eleştirel yaklaşımın tarihsel metinlere yönelik uygulamalarının özerk bir bilim dalı olarak tarihe de katkı sağlayacağını düşünmekteyiz ki G.A.’nın söylemini de bu bağlamda çözümlemeye çalıştık.

“Söylem çalışmalarının ingilizcede ‘söylem çözümlemesi’ başlığını taşıyan ilk çalışma olarak Noam Chomsky’nin de hocası olan Zellig Harris’in *Language* dergisinde 1952 yılında yayımladığı makale ile başladığı kabul edilmektedir” (Kocaman 1996: 2). Bu çalışmaların ardından Alman ve Fransız yorum ekollerinin² çalışmalarından da felsefi anlamda etkilenen söylem çalışmaları daha çok postyapısalcı yaklaşımın etkisinde kalmış ve yurt dışındaki bu emekleme evresinden sonra ülkemizde de dilbilim çalışmalarında yer edinmeye başlamıştır. “*Türkçe’de (...) söylem sözcüğünün bugünkü anlamıyla ilk kez Berke Vardar ve arkadaşlarınca (1980) hazırlanan dilbilim sözlüğünde kullanıldığı kabul edilmektedir*” (Kocaman, 1996: 6). Söylem kavramının konumlanması gerek ülkemizdeki gerekse yurt dışındaki söylem çözümlemesi çalışmalarında farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Başta Levi Strauss, Roland Barthes ve Ferdinand de Saussure olmak üzere öncelikle yapısalcılar tarafından sadece konuşma bağlamı olarak ele alınan söylem kavramı ve terimi, Jacques Lacan ile bir geçiş dönemi yaşadıkdan sonra, bizim de çözümlemelerimizde yararlandığımız tarihsel ve toplumsal bağlamda değerlendirilen postyapısalcılığın unsurlarından biri haline gelmiştir. Söylem çözümlemeleri, kendisi de bir postyapısalcı olan Fransız düşünür Michel Foucault ile özgün bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle güncel söylem çalışmalarında Foucault, gözardı edilmemesi gereken düşünsel kurgunun mimarı özelliğine sahiptir. Çalışmamızda söylem kavramını; genelde söylem çözümlemelerinin de teorik dayanaklarından olan postyapısal yaklaşımlara, özelde ise postyapısalcılığın önemli isimlerinden, söylem çalışmalarının da gelişiminde belirleyici niteliğe sahip olan Michel Foucault’un görüşlerine dayandırmaktayız. “*Söylem yazılı metinlerin incelenmesi şeklinde, çoğunlukla Postyapısalcı ve Foucaultcu söylem açıklamalarından*

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Büyükkantarcioglu, 2006.

² Burada özellikle Gadamer’in öncülüğündeki Hermeneutik ve Derrida’nın öncülüğündeki yapıbozum çalışmaları vurgulanmaktadır.

etkilenildiği ölçüde güç ilişkileri üzerinde durur (Sözen 1999: 90)". Foucault'a göre söylem iktidar ilişkilerince örülmüştür ve iktidarın varlığı da "özgür özne"nin varlığına dayalıdır. Michel Foucault, özgürlüğü elinden alınmış bireylerin olduğu bir yerde iktidardan da bahsedilemeyeceğini belirtmiştir. Benimsemiş olduğumuz kuramsal yaklaşım doğrultusunda, iktidar felsefi bakımından gerçekleştirilecek söylem çözümlemesinde, öncelikle iktidarın varlık alanı olan özne üzerine söylem çözümlemesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

III. BULGULAR:

İktidar kavramında da, iktidar felsefesinde de özne temel birimlerden biridir. Belirtmiş olduğumuz iktidar kurgusunda öznenin özgürlüğüne vurgu yapıldığını ifade etmiştik. Ancak bu özgürlük, bir aşamaya kadar gerçekliğini koruyabilmekte, ardından, Baudrillardçı adlandırmayla, "simülatif"³ bir niteliğe bürünmektedir. Özgür özne; söylem çözümlememizin bu aşamasına dek vurgulanan, iktidarın etkin gücü "bilgi" ile iknâ edilinceye, tâbi kılınıncaya kadar varlığını koruyabilmektedir. Tâbi olduğu andan itibaren iktidarın gücünün bir parçası olarak öznelikten nesnelige geçen birey(ler), tâbi olmamaları durumunda ise bir yaptırıma mâruz kalmak durumundadırlar. Bu aşamada iktidarı var eden temele, özgür özneye yönelik söylem çözümlemelerini uygulamaya çalışacağız. Öncelikle özgür öznenin tâbiyetinin M.Foucault'un görüşleriyle çelişmediğini, aksine tamamıyla örtüştüğünü belirtmeliyiz. "*Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimini telkin ediyor*" (Foucault, 2005: 63). Ferda Keskin, özne kavramının sınırlarını daha belirgin bir yapıda sunabilmek için Foucault'un aktarmış olduğu bilgiye şu dipnotu eklemiştir: "*Türkçedeki 'özne' kelimesi burada Foucault tarafından belirtilen ilk anlamı taşıyor. Fransızca 'sujet' kelimesi aynı zamanda 'tebaa' yani tabi (boyun eğmiş) anlamı taşıyor. Aynı şekilde Fransızca 'assujeter' kelimesini de Foucault iki anlamda kullanıyor: özneleştirmek ve tabi kılmak, boyun eğdirmek*" (Foucault, 2005: 63).

Bu bilgilerin koşutunda G.A.'nın söyleminde özneyi tanımlayıcı re'āya, tebā benzeri adlandırmalar Foucault'un özne kavramını tam olarak karşılayabilmektedirler. G.A.'da re'āyā, ra'yye, ra'yyet, teb'ā

³ Ferdinand de Saussure ve yapısalcıların görüşlerinden beslenen, ancak daha sonra bu görüşlerin ve Marksist eleştiri anlayışının geçersizliğini savunarak postyapısalcı düşünsel akım içerisinde önemli bir saptamada bulunan Jean Baudrillard'a göre modeller ile gerçekliği arasında belirgin ayrımlar bulunmamaktadır. Bu görüşün bir adım ötesinde, çağımızda kimi modellerin bir gerçekliğe dayanmadığını belirten Fransız düşünürü göre insanlığa "gerçeklik" olarak dayatılanların tamamı gelişmiş modellere, simülasyonlarla dayanmaktadır ve bütüne dayalı gerçeklik tamamen bir ütopya'dır. Jean Baudrillard'a göre simülatif kurgunun üreticileri olan simülakrlar da aslında, gerçekliği değil de gerçekliğin yoklunu gizlemektedirler.

adlandırmalarıyla karşılanan özne, tâbi oldukları erk temsilcilerinin yanında, ikinci sınıf insan özelliği taşımamaktadır. “*hâkim ve pādşāh öñine gele göre kendüyi zu‘afā-yı re‘āyādan biri taşavvur idüp anuñ yerine tura. maḥkūmı olanları kendüye hâkim kıla merāsım-i hükümet iḳāmetinde kâ‘im bile. her kim ki ğayrıdan kendü üzerine revā olmaya. kendüzinden ğayrı üzerine sezā bulmaya* (036b/20-037a/04)” sözcüğü ile, hem yönetenin ve yönetilenin adâlet karşısındaki eşitliğinin hem de yöneten ile yönetilenin empatik eşitliğinin iktidarın gücü için gerekliliği açığa çıkarılmıştır. Toplumsal iktidarın birimleri arasındaki saygıya ve hoşgörüyeye dayalı empatik ilişkilerin olumlulanması G.A.’nin söyleminde bir hadisten de dayanak alınarak “*bihterın pādşāhān oldur ki, re‘āyāsına ri‘āyet ü muḥabbet, ü ra‘ıyyeti olanlar aña iclāl u ikrām u medevvet iderler* (037b/03-05)” ifadesi ile somutlanmıştır. “*resül ‘aleyhi’s-selām ra‘ıyyetine merḥamet eyleyen kimesneye du‘ā etdi ve aytdı yā rabb şol hâkim ki ra‘ıyyetine merḥamet eyler sen aña merḥamet eyle* (053a/10-12)” ifadesi ile merhamet de, adalet gibi salt bu dünya ile sınırlanmamış bir cazibe merkezi niteliğiyle sunulmaktadır. Hoşgörünün kavram alanına yönelik vurgulama, G.A.’da sıklıkla işletildiği üzere, karşıt kavram ile dizimsel birliktelik içerisinde kullanılarak sağlanmaya çalışılmıştır. Olumlulanan edim niteliğindeki hoşgörü gösterileni, G.A.’nin söyleminde kerem, sabır ve merhamet gösterenleri ile karşılanmış, bu kavramın karşısında olumsuzlanan saldırganlık gösterileni ise intikam, kibir, hiddet ve hışım gösterenleri ile karşılanmıştır. “*bilgi ki çünki ol kimesne kerem ve şabrı ‘ādet idine enbiyā ve evliyā gibi olur ve eger hışım eylemegi ‘ādet idinse türkler ve kürdler ve şol eblehler gibi olur ki çārpalar ve yırtıcılar ve sâir hayvanlar gibidür* (098a/01-04)” ifadesi ile hışımın karşısında kerem ve sabır, iktidarın erkleri arasında vurgulanırken bu sözcüde, Oğuz boyundan olan bir Osmanlı Padişahı’na sunulan eserde Türklüğe yönelik yapılan vurgu tarafımızca dikkate değer bulunmaktadır. Nitekim Türk milletine yönelik diğer vurgu da, öncekine koşut olarak, başkalarının malını karşılığını vererek değil de zorla gasp ederek alan nitelemesiyle, “*sultānum türk köye girince hiç tavuḳ şatun alur mı elbetde kendüleri tutdılar* (151b/03-04)” ifadesinde belirtilmiştir. Böylelikle G.A.’nin söyleminde Türk milletinin genel özelliklerinin, üst söylem iktidar ile çeliştiği belirtilmiştir.

G.A.’nin söyleminde, iktidar karşıtı olumsuzlukların öncülü hışım, iktidarca olumlulanan sabır kavramı ile ikili karşıtlık dizgesi içerisinde sunulmuştur. “*her kimesne ki hışımını hażm eyleye ḥāl bu ki hışımını yürütmege daḫı kâdir ola ḥaḳḳ ta‘ anuñ gönlini emn ü imānıla doldurur ve her kimesne ki şabr libāsını giye allah ta‘ya tevāzu‘ eylemiş olur ve allah ta‘ aña kerāmet ḥullesini giydürür* (099b/04-07)” ifadesinde somutlanan söylem özelliğine yapılan vurguda, uç karşıtlık işletimini ise “*hiçbir kimesnenüñ dinine i‘timād eylemeñ tā hışım vaḳtinde anı görmeyince* (098b/06-07)” ifadesinde görmekteyiz. Alıntılanan sözcüde somutlandığı üzere hışımın

konumlandırılması dinin karşısında işletilmiştir. Ancak belirtilen hışım iktidar odaklarından dinin doğrudan karşıtlığını değil, karşıtlığına uç verebilecek bir konumu karşılamaktadır. İktidarın belirtilen karşıt konumuna yönelik yaptırımı ise araçlarca değil, doğrudan mutlak erkin sahibince yine hışım aracılığıyla uygulanmaktadır. Böylelikle G.A.'nın söyleminde hışımın, karşıt konumdaki bireyler arasında ortak unsur niteliğine sahip olmadığını belirtebiliriz. Çünkü hışım, iktidar unsurlarının elinden (özgür iradeleriyle) alınmış bir özelliktir. Hışımdan arınmanın ise bir güçsüzlük değil aksine güçlülüğün işareti olduğu belirtilerek bireyin benliğine yönelik kurgu sunulmuştur. “*kaḫavī ve merdāne ol kimsenedür ki kendü ğazabıyla başa çıka* (098a/02)” ifadesi belirtilen kurgunun yalın bildirim niteliğindedir. Bilgili oluşun yanında hışım karşıtı bir anlayışa sahip olan özneyi hedefleyen iktidarın bu yöndeki kurgusunu, İslamî Türk Edebiyatı'nın ilk eserlerinden olan Kutadgu Bilig'de de “*tötütüti ödürdi şeçü yalnguğuğ, angar birdierdem bilig ög ukuğ; (...) bilig birdi yalnguğ beğüdi bu kün, ukuş birdi ötrü yazıldı tügün* (Arat, 2006: 114)”⁴ ifadesiyle görebilmekteyiz.

Öznenin aşırı hırsının ve aç gözlülüğün olumsuzlanması; mutlak iktidarın korunmasını, iktidar uygulayıcılarının kendilerini mutlak erk sahibi olarak görmemelerini ve evreni algılama odaklarını, maddi yapı ile sınırlandırmamalarını koştulamaktadır: “*ḫama' üç ḫarfdür üçü bile boş ve ḫālī ya'nī bu durur ḫasb-ı ḫālī ki her kimde ki ḫama' ola 'aynı ki ya'nī gözi ve mīmi gibi em'a ve şikemi ya'nī ḫarnı ve bağırsaqları ve tıı gibi ḫab'ī her ḫayrdan teḫī olur ve'l-ḫāşıl ḫama' bir ḫaşlet-i eşna'dur ki āzādı bende idüp āzādeyi bende devşirür ve şehd-i cāna zünbūri belā üşürür meşhūr meşeldür ki ḫama' olmasa ḫamu olmazdı* (118a/09-15)” ifadesinde “ḫama” sözcüğündeki harflerle benzerlik kurularak bir değer taşımadığı bildirilen doyumsuzluğa bağlı edimlerin, sonsuzluk boyunca yaptırım ile karşılanacağı ifade edilmiştir. Hırsına yenik düşenin özelliği ise iktidarcı kurgulanmış “*ḫırş ehli merḫūm degil maḫrūm ve maḫşūr degil maḫḫūrdur* (118a/16-17)” ifadesiyle belirtilmiştir. Hırslı oluşun beraberinde zalimliği getirdiği ve ömrü eksilttiği, buna karşın kanaatkârlığın ise ömrün uzunluğunu sağladığı belirtilmiştir. Bu görüşümüz G.A.'nın söylem yapısı içerisinde bir hikâyeye dayalı olarak “*rivāyet iderler ki ḫavāif beglerinden ḫürmüz adlu bir beg var idi leşkeri ve ḫazīnesi vāfir idi ammā kendüzi şikāra ḫarīş idi dāim avdan ḫālī degil idi yine 'ādetince bir gün şikāra çıkdı bāzlarından bāz ḫaleb itdi bir yaḫşı şāhin virdiler eline alup buña ta'accüb ile naḫar şaldı ḫudret-i ḫudā şāhin elinden düşüp öldi pādşāḫ guşşalandı ve fikre ḫaldı döndi bāz-dārına aytdı şāhin ne ḫadar yaşar bāz-dār aytdı nihāyet mertebe yigirmi yıl yaşar ziyāde degildür didi aytdı ya kerkes ne ḫadar yaşar aytdı yedi yüz yıl yaşar didiler bu sözden daḫı şāḫ fikre vardı ol vilāyetde kemāl-i ma'rifetile meşhūr*

⁴ Bu ifade, alıntılanan eserde şu şekilde Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır: “Tanrı insanı yarattı, seçerek yükseltti; ona erdem, bilgi, akıl ve anlayış verdi. (...) Ona bilgi verdi ve insan bugün yükseldi; ona anlayış verdi ve böylece düğümler çözüldü” (Arat, 2006: 115).

bir ‘ālim varıdı anı da‘vet eyledi ve bu bābdan aña dağı su ‘āl idüp sebebin şordı ol ‘ālim aytdı ey şehr-i yār şāhin kūtah ‘ömr olduğı zālīm olduğından ötürüdür kerkes k̄āni‘dür k̄āni‘ün ‘ömri uzun olur didi (149a/04-17)” ifadesi ile sunulmuştur. Bu hükümde, olumsuzlanan davranış biçimleri ile elde edilen kazanımların, kalıcı niteliğine sahip olmadığı yine iktidarca belirtilmiştir. Kişilerin gerçekte kazanıma dönüşmeyen bu geçici getirilerinin, ileriye yönelik daha büyük götürülerinin olacağı bildirilmektedir. “*imdi h̄arāmdan pādşāh ve ümerā ve ‘asker h̄azer itmek mühim ü lāzımdur haberde gelmişdür ki bir kimesnenün evine bir h̄arām rızķ girse ol evden biñ ol kadar rızķ çıkarur hattā naql olunur ki bir kimse biregü haķķından zulm ile bir loķma yise rüz-ı cezāda h̄asmına yedi yüz rek‘at kabül olmuş namāzı virilür türki meselde az tama‘ çok ziyān ki denilür aña rāst-ı mā-şadaķ bu huşuş olur zirā ki bir kimse yoķdur ki iki rek‘at namāzı huzur-ı haķķda maķbül olduğına cāzim ola bu kanda kaldı ki yedi yüz rek‘at namāzı bir loķma muķābelesinde gitmek lāzım gele (120a/11-20)”*. Bu bildirim, gelecek zamana yönelik olduğundan, burada iktidarın zamana hükmedişi özelliğini de belirlemiş oluyoruz. Türk kültür evreni içerisinde, belirtilen doğrultudaki iktidar kurgusunu İslamiyet öncesi söylemde de görebilmekteyiz. Orhun yazıtlarında yer alan “*Öd tengri yaşar. Kişi oğlu kop ölgeli törümüş*”⁵ ifadesi G.A.’nın belirtilen söyleminin, Foucault’un adlandırımı ile “arkeolojik” koşutu ve desteği niteliğindedir.

Toplumdan kopuk bireyselliğin öne çıkarıldığı bir özne, G.A.’nın söyleminde işletilen iktidar yapısında yer almamaktadır. Toplumsal dayanışmayı koşullayan bu iktidar anlayışı gereği, adalet dışı bir uygulamayı gerçekleştiren kadar, bu haksızlığa karşı mücadele etmeyen de yaptırımı maruz bırakılarak cezalandırılmaktadır. Böylelikle, adalete dayalı iktidarın varlığı ve caydırıcılığı da vurgulanmaktadır. “*resül ‘aleyhi’s-selām aytdı ol yirde oturmañ ki bir kimesneyi anda zulmile öldürelər yāhud zulmile uralar ki ol zulmı görüp def‘ eylemeyen kimesnenün üzerine la‘net yağar (079a/13-15)”* sözcüsü ile adaleti sağlamak adına gerekli çabayı göstermeyenlerin cezanladırılacağı bilgisi sunulmaktadır. Bunun yanında zulm ederek adaleti çiğneyenler ise, sebep oldukları haksızlığın derecesi ne olursa olsun, caydırıcı bir yaptırımı maruz kalacakları bilgisi ile konumlandırılmaktadırlar. Benliğin, adaletin sağlanmasında önemli bir çeldirici olduğu bilgisi G.A.’nın söyleminde sunulmuştur. İslam kültür evreninden adalet sembolü bir rol modeli aracılığıyla örneklenen Hz. Ömer bu yönü ile eserde ele alınmıştır. “*h̄azret-i ‘ömer bin ‘abdül‘azīz bir gün ittifaķ şurdı. bir şahşdan emir-i nā-meşrū‘ şādır olduğına binā‘en ta‘zīr buyurdı. ol şahş ‘ömer h̄azretlerine düşnām idüp söğdi. düşnāmin işidicek döğmeñ diyü buyurdı. didiler kim, iy emirü‘l-mü‘minin na‘zire istihķāķı*

⁵ Kül Tigin Anıtı’nın kuzey yüzünde bulunan bu ifade, alıntılanan eserde şu şekilde Türkiye Türkçesi’ne aktarılmıştır: “*Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş*” (Ergin, 1995: 27).

dağı müştred oldı. nice ıtlāk idersin saña düşnām ile tekrār ‘ukūbete istihkāk boldı. buyurdılar ki, evvelā ben anı fermān-ı haqqıla ta‘zīr kılırdum icrā‘-yı huķūkullaha sa‘y münāsib bilürdüm. çünkü baña düşnām aytdı ğazab müstevlī oldı görürün, korķarın ki anı hevā-yı nefisile ururın (104a/18-104b/06)”. ifadesi ile benlik, nefis kökenli davranıştan tahriklere karşı korunmanın adalet için gerekli bir erdem olduğu vurgusuyla yine iktidar koşullayıcısı niteliğiyle sunulmuştur. Metin içerisinde iktidar sahibi kişilere yönelik kimi eleştirel söylemlerin, iktidar sahibi kişiler tarafından bilgi edinme olanağı sağlanan olumlu bir katkı niteliğiyle ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Böylelikle iktidar sahipleri, çevresindekilerce kendi bilgi evrenlerinin dışında bırakılan bilgilere de ulaşarak iktidarlarını güçlendirebileceklerdir. “bizim yanımızda halkdan bize düşmen olan ‘uyunımızdan bizi āġāh kılandur. ve bu noķşān giriftārlıġından ve āfetümden ħalāşımuza ‘āzim olandur (104b/19-21)” ifadesi ile, belirtmiş olduğumuz özelliklerin iktidar sahibinde bulunmasının gerekliliği ve gerekçesi belirtilmiştir.

Kendi gazabıyla başa çıkamayarak iktidar karşıtı bir tavır alanlara yönelik yaptırım ise, iktidarın mutlak erkinin sahibince kullanılan hışımdır. İktidarın gücünün bildirimi özelliğine sahip bu doğrultudaki yaptırıma ilişkin G.A.’nın söyleminde “*her kim ki arzdan bir şibr zulm eylese ya‘nī zulmile bir ħariş yer alsa haqq ta‘yedi kat yeri aña tavķ eyleye ya‘nī olduġı yeri yedi kat yer altına varınca doġrı ħoparup daġı bir tavķ eyleyüp kıyāmetde boġazına taķa (091a/01-05)” ifadesi kullanılmıştır. Allah’ın hışmına maruz kalabileceği belirtilen iktidar karşıtlarının özellikleri “resūl ‘aleyhi’s-selām aytdı, beş kimesne vardur ki allah ta‘ anlara hışm üzredür eger dilerise ziyāde hışmını anlara yüridür, ve eger dilerise anlaruñ ħarāġāhını tamu kılır, ol beş kimesnenüñ biri şol ħavmüñ begidür ki kendü haqqını anlardan ve kendüden anlara dād virmeye. ve anlardan zulmı götürmeye, ve biri daġı şol ħavmüñ re‘īsidür ki bunlar aña tāt ideler, ve ol ħaviyile za‘ifün ara yirin berāber görmeye. ve sözi bir cānibe meyl itmekile söyleye ve biri daġı şol kimesnedür ki kendü ‘avrat u oġlanını haqq ta‘nuñ tātine teklif eylemeye, ve dīne müte‘allıķ olan ħuşūsları anlara ta‘lim eylemeye. ve anlara ta‘āmı ne yerden vireceġin fikr eylemeye, ve biri daġı oldur ki. bir kimesneyi ücretile tuta. ve işi tamām eyledükde anuñ müzdünü tamām virmeye, ve biri daġı şol kimesnedür ki ħelālinüñ kābinini virmekde zulm eyleye. (054b/08-21)” sözcesinde açıklıkla belirtilmiştir. Hışım ve mukatele sözcükleriyle ifade edilen anlam evrenleri arasında ayırım bulunmasıyla birlikte, savaşmanın, sadece iktidarın gerçekliğine karşı cephe oluşturanlarla yapılması, iktidar tarafından olumlulanırken, savaşın bireysel ya da maddî gerekçelerle yapılması yine iktidarca olumsuzlanmıştır. “ġazā espābını müheyyā kılıp. daġı ġazāya gide. çün küffār ile muķābele ola şehādet ümīdine muķātele eyleyüp herġiz dūnyevī bir nesne ‘yi ħātırına getürmeyüp hemān murādı allah rızası ve naşret dīn-i islām ola (109a/21-109b/03)”*

sözcesi aracılığıyla, iktidarın bu yönlendirilmesi İslam dini ile sınırlandıramayacağımız genel anlamdaki dinsel dayanakları da belirtilmiştir. Alıntılanan metnin devamında, 109b/08-09'da, İslam'a ilişkin temel kaynaktan dayanak alınsa da, bu dayanak aracılığıyla (Kuran-ı Kerim, Tevbe Suresi, 111. Ayet aracılığıyla) belirtilen olumlulanmış savaş buyruğunun tüm semavî dinlerdeki gerçekliği de bildirilmiştir. Böylelikle, iktidar yönlendiriminin salt İslam dini ile sınırlandırılmadığı da aktarılmaktadır.

İlahiyatçılar ile filozofların ortak alanı olarak da değerlendirilen ve eleştirilen, felsefi bir disiplin olarak ontoloji, somut parçaları metafizik yönü olan mutlak varlıkla ilişkilendirir. Bu doğrultuda, G.A.'nın söyleminde iktidarca kurgulanan ontolojik özne önemli bir yer tutmaktadır. İlahiyatçılar arasında önemli bir tartışma konusu olan "vahdet-i vücūd" kavramına gönderme yaparak, öznenin bu niteliği ile memleket arasında ilişki kuran G.A.'nın söyleminde bu konu; "*memleket vücūd-ı insān-ı şūret-i zāhiri ḥasebi ile 'ālem-i suḡrādur. feamma ḥaḡiḡat ve ma'nā cihetinden 'ālem-i kübrādur, gāfil olma gözün aç 'ālem-i kübrāsın sen sidre vü levḡ ü kalem-i 'arş-ı mu'allāsın sen* (159a/21-160b/03)." ifadesiyle açıkça belirtilmiştir. Böylelikle insanın ardından memleket (devlet) de görece dinsel dayanaklarla ilahî bir kimliğe büründürülerek, mutlak varlığın yansımaya dönüştürülerek, iktidarca kutsanmıştır. Memleketin ontolojik gücünü perçinleyen özne, bu doğrultudaki edimleri sonucu somutluğundan arınmak zorunda kalsa, bedeni ile ayrışsa dahi yöneldiği öz ile daha güçlü bir ontolojik altkimliğe sahip olacaktır. G.A.'nın söyleminde, bu görüşün dönemin eğitim kurumlarından mahrum yerlerde, köy yaşantısı içerisinde ve özellikle bayanlar arasındaki etkinliği somutlanmaktadır: "*aytdum iy kızcugaz bu ög sāhibi olan ḡātuna di kim ebū ḡuddāme geldi kıza söyledüğimi ḡātun içerüden işitmiş tışra çıkup aytdı yā ebā ḡuddāme müjde mi getürdüñ yāḡud ta'ziye mi idersin ben aytdum ḡatunḡa muştılıḡ ne ve ta'aziye nedür aytdı kim eger oḡlumuñ şıḡḡatı ḡaberin viresin ta'ziye idicisin ve eger fī sebīlullah şehīd oldıyısı muştucısın ben aytdum müjde gāni olsun kim oḡluñ şehīd olup allah ta' armaḡanuñ ḡabūl eyledi ḡātun aytdı ḡabūl eyledüğünü neden dırsin ben daḡı ol civāncuḡuñ gördü kim vāḡı'asını ba'da küffārıla ne üslub eşedd muḡātele iyledüğünü andan şoñra vaşıyyetlerini ve selāmını bir bir deyüvirdüm çün ol ḡātun bu ḡaberi işitdi el-ḡamdülillah kim oḡlum benüm için āḡiret yaraḡını göriverüp beni ḡuşşādan berī kıldı didi* (113a/15-113b/07)". Böylelikle, toplumun iki uç kesimini örneklendiren bireyler, aynı ontolojik özne bilgisindeki uzlaşılarını göstererek iktidarın erkini yansıtmaktadırlar.

Ülküsel iktidar kurgusuna bağlı olarak, yönetilene hizmet götürmeden karşılık istenmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylelikle yine özgür özne kendi iradesiyle iktidara tâbi olabilecektir. Aksi durumda ilgili yöneticinin erki azalacak, iktidarı zayıflayacaktır. G.A.'da geçen şu ifade savımızı

somutlamaktadır: “*māl-ı harāc memleket ma‘mūr olmağıla olur ve illā memleket ma‘mūr olmadın taleb-i harāc itmek helāk-i bilāde ve ināda sebeb olur ve ol aşıł vālinūñ emri istikāmet tutmağ nādirdür* (128b/10-12)”. Bu alıntıya ek olarak, yönetilenlerden alınan maddi katkının, yine yönetilenlerin maddi durumları doğrultusunda geçici olarak daha az alınabileceği, tamamen alınmayabileceği, hāttā onlara devletçe maddi katkı sağlanabileceği bir sosyal iktidar yapısı olumlulanmaktadır. Böylelikle yönetilen ile yöneten arasındaki “biz-onlar” kurgusundaki ayırım ortadan kalkacak ve empatik kurgu sağlanarak yönetilenin de yöneten kadar yönetim mekanizmasını sahiplenmesi, dolayısıyla iktidarı daha güçlü kılması sağlanacaktır. G.A.’nın söyleminde işletilen “*eger ehl-i harāc harācın edā iderken ba‘z ‘avāriž gelmekile meşelā şuları yerlerin harāb itmekile ya yıllar kuraklık olmağıla ‘āciz olup kesret-i harācdan şikāyet itseler harāclarından ba‘zın nağş eyle ki anuñıla halleri šalāh bula māl-ı harācı ol kadar nesne eksik geldüğine gücenme zirā ol kadar nesne ra‘ıyyete zahīre olup memleket imāretine sebeb olur bunuñ birle ki anlardan bunca du‘ā ve şenā taħşil idüp anlaruñ arasında ‘adıl u dād ile iştihār bulduğundan bunca iftiħār hāşıl olur ve anlara ol mertebe zahīre koyup āsūde haıtır olmağıla ‘adıl u dādı ki mu‘tād olur* (128a/12-21)” ifadesi ile belirtildiği üzere iktidarın güç kaynakları sadece maddi unsurlardan oluşmamaktadır. Manevî unsurların kullanımıyla moral gücü artan özne, özgür iradesi ile iktidara katılarak onun güçlenmesi adma çaba sarfedecektir. G.A.’nın söyleminde bu özellik, iktidarın gücünün önemli birimlerinden biri olan askerler üzerinden “*mümkün oldukça leşkerüññ arzusın kaııt idürme anlaruñ taıtlu diliyile haıtırarın ala getür ve yoluñda çekdükleri meşakketleri yanlarında tezekkür eyle eyü haşletlerin zikr itmek gibi ve bahādur olanlaruñ şecā‘atin taıhrık idüp ikdāmı olmayana ikdām u cür‘et getürür ve her kişinüñ çekdüğü belāyı ve itdüğü hıdmeti bil ve anuñ muķābelesinde mükāfāt itmede taışşirlik itme* (126/18-127/02)” sözcüğü ile ifade edilmiştir.

Yönetilenin maddi desteğindeki ölçünün azaltılmasının iktidarın maddi gücünü azaltmayıp, aksine güçlendireceği belirtilmiştir. G.A.’nın söylemi içerisinde işletilen; “*nüşirevān taıhta cülūs eyledi umūr-ı memleket muıhtel olup cümle kavā‘id bozılmışdı nüşirrevān a‘yān u re‘āyāyı da‘vet eyledi ve istimālet virüp ol sene harācun nişfin re‘āyāya ihsān eyledi nāibleri vezirleri aytdılar bu mālūñ birezi harc olııurdu niçün almaduñ aytdı haııı ta‘nuñ kullarına ferāğat hāşıl olsun görelüm bundan böyle ne zāhir olur ittifāı ol yıl içinde memleket şöyle ma‘mūr oldu ki her kişinüñ zirā‘at ‘öşürıyyesi üç⁶ (evvelki kadar) hāşıl oldu pes vezirlerine aytdı bu yılıñ hāşılı defterlerin getürüñ getürdiler ve aytdı geçmiş yılların defterlerin daıı getürüñ getürdiler hesāb eylediler gördiler bu yılıñ maışşılı on evvelki kadar olmışdur andan nüşirrevān aytdı gördüñüz mi ‘adıl fidānı ne kadar yemiş virür didi* (148a/15-

⁶ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

148b/06)” sözceleri ile somutlandığı üzere verginin azaltılması adalet kavramı ile de ilişkilendirilmiştir. Böylelikle sebebin geçerliliğine ve adaletliliğinin sonucuna yönelik sağlamasının yapılması gerektiği de vurgulanmış olmaktadır. Ülküsel iktidar kurgusuna dayalı olarak, devletin aldığı verginin, halkın memleketine yönelik hizmeti bağlamında da azaltılması gerektiği belirtilmiştir. Böylelikle özne, yönetime katıldığını düşünerek belirtilen yönetim kurgusu bağlamında iktidarı benimseyecek ve sunduğu gönüllü hizmeti ile iktidarı daha güçlü kılacaktır. G.A.’da işlenen “*begliginüñ bünyādın ihsān üzerine eyledi ve horosan memleketinde bir harāb şehri vardı anı ma‘mūr eyledi ziyāde ma‘mūr olıcağ içinde olan halk korğdılar eger ziyāde bu şehre gelüp böyle ma‘mūr olduğın görecek olurısa hırş haracın ziyāde idiser diyü ittifākıla bir gün ol şehre geldi onuñ böyle ma‘mūr olduğın görüp gāyetile hoş dil olup ol şehriñ a‘yānuñ da‘vet eyledi aşıl hāşılından yüz biñ dirhem miqdārı haracın aşağa koyup tahfif eyledi ve nidā itdürdi her ki bunda bir yer ‘imāret eyleye ben ‘avārızın ve me‘ūnetin az eyleyem çünki halk anuñ bu şefkatini gördiler ve işitdiler yüzlerin ‘imāret eylemege tutdılar ol vilāyet ma‘mūr oldı ve ‘ālem hūb siyretinüñ eşeriyle reşk-i cinān ve gayret-i rıdvān oldı (153b/21-154a/12)” arkeolojik söylem birim niteliğindeki bu sözceler savımızın dayanağı niteliğindedir. Vergi alımında, yeterli maddi gücü olmayanlardan, daha az (doğrudan) maddi katkı talep eden iktidar maddi gücü ortalamanın çok üzerindeki kitleden de yine adaletle çelişen bir katkı talep etmemelidir. Mal varlığı az olanlara iktidarcı yardım edilirken mal varlığı fazla olanlardan ek vergi, katkı talep edilmemesi gerektiği, ve bu gerekliliğin adalet kavramınca koşullandığı yine İran hükümdarı Nüşirevān rol modeli üzerinden bir hikayede belirtilmiştir. “*bir gün nüşirrevān-ı ‘ādile didiler ki filān kulıñuñ mālı hadd-i haşırda mütecāviz olup ‘aded-i miqdārına beyān itmek had muhāl oldı revā budur ki anuñ miqdārına münāsib ve aqrānına muvāfiğ bil ki dağı ziyāde elinde konulup bāki kalanın hazine-yi ‘āmiriye ulaştırıla nüşirrevān didi ki anuñ ganīlığı bizüm gencinemizdür ki ra‘iyyetüñ maldārılığı pādşāhuñ hazinesidür bize düşen rāstlığıla ‘adıl u dāddur māla ihtiyācımız olurısa issinden ahsen-i vechile iste söz virürler ‘adıl berekātına nazar it ki nüşirrevān islām pādşāhı degil iken ‘ādil olduğı cihetden mü‘min pādşāhları nüşirrevāna teşbīh itseler hāşıruları hoş olur (158a/13-158b/03)”. Alıntının sonunda da belirtildiği üzere, rol modelin İslam kültür evreni içerisinden seçilişinin amacı, hem adalet kavramının evrensel niteliğini vurgulamak hem de İslam kültür evreni içerisindeki yöneticilerin anlatılarından daha yüksek niteliklere sahip olması gerekliliğini belirtebilmektir. Özellikle adalet kavramının işletiminde rol model niteliğiyle değerlendirilen Nüşirevān’a ilişkin anlatılara siyasetnâmelerde yer verilmesi, siyasetnâmelerin İran kökenli oluşu bilgisi ile açıklanmaktadır. Bu açıklamaya tam olarak katılmayışımızın gerekçesini, yukarıda belirtmiş olduğumuz özelliğin yanı sıra G.A.’nın söyleminde işlenen “*meḥar-ı mevcūdāt muḥammed muḥṣafā anuñ zamānında toğduğı için fahr idinüp***

وُلِدْتُ فِي زَمَانِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ *diyü buyurur eger 'adıl şerefi olmasa hergiz anuñ adı añulmazdı ki nice anuñ gibi beg geldi ve geçdi ki adın az kişi bilür ammā nūşirrevānı bilmez kimse az bulunur (158b/04-08)*" sözcesinden de dayanak alarak, H.z. Muhammed'in yaşadığı dönemde Nūşirevān'ın adaletle hüküm sürmesine ve bu özelliğinin olumlulanmasına bağlamaktayız.

İktidar uygulayıcısının, mutlak iktidar sahibininin gölgesi niteliğine sahip olduğunu, söylemden hareketle belirtmiştik. Belirtilen özellik G.A.'nın söylemi içerisinde; "*sizüñ melikiñüz kandadır, anlar aytdılar bizüm melikimüz yoqdur, emirimüz vardur (056b/05-06)*" ifadesi ile somutlanmaktadır. Böylelikle iktidar uygulayıcısının mülke dayalı bir hakimiyet alanı ile sınırlandırılmadığı açıklıkla belirtilmiştir. G.A.'nın söyleminde, yönetici kişinin, bu özelliğinin yanında, kendisinin bir yansıma olduğunu unutmuyarak, "Allah'a öykünmemesi" gerektiği de belirtilmektedir. Bu görüşümüzü "*yā mālīk 'azametde allah ta' ile muqābele idüp ululuqda aña öykünmek itme bu iki ma'nī tecebbürden ve tekebbürden hāşıl olur allah ta' her mütekebbiri zelil ider eger sende ve ya havāşuñda ve ya re'āyādan senüñile ziyādece münāsebeti olan kimesnede huqūkullahdan ve ya huqūk-ı nāsdan ba'z haq olisa anı geregi gibi istifsār idüp yirine koyasın meyl ü muhābā itmeseyn eger öyle itmeyüp meyl iderseñ allah ta' hazretinüñ kullarına zulm itmiş olursın kullarına zulm idene allah kendü huşūmet eyler ve dañı bilgil ki haqq ta'nuñ ni'metlerin tağyir idüp belāların ta'cīl itmekden ve zulm üzerine ısrār itmekden hāzer eyle (124a/20-124b/08)*" sözcesi ile delillendirebiliriz. Alıntılanan sözcede, yöneticinin muhatap olduğu farklı özellikteki öznelerle ilişkin yaklaşımı da ele alınmıştır. Bu bağlamda, maddi güç sahibi olan ya da kişisel yakınlığı olan bireylerin üstünlüğü olamayacağı ve onlara özel bir hizmet sunulamayacağı vurgulanmıştır. Hâtâ tam tersine, yönetici için asıl önemli olan maddi olanaklara sahip olmayanlara hizmet sunabilmek ve onların rızasını kazanabilmektir. Ülküsel iktidarın olumlulandırmaya çalıştığı bu özellik "*'amme'-yi ra'ıyyet rāzı olmasa havāşuñ rızası müfid olmaz ammā 'amme'-yi ra'ıyyet rāzı olçaq havāşı rāzı olmamaq zarar virmez (124b/12-14)*" sözcesi ile işletilmiştir. Belirtilmiş olan iki toplumsal grup arasındaki farklı özellikler de, G.A.'nın söyleminde; "*havāşuñuñ vaqt ü sa'atde saña me'ūneti ziyāde ve belā vaqtinde yardımı az olur ve cürmine göre 'itāb itse gāyet gücenür kerih görür ve 'atā itseñ şükri 'amme'-yi ra'ıyyet gibi itmez az ider ve 'atā itmeseñ 'özri giç kabül ider ve rüzgardan ba'z meşakkat görse şabr idemez hilāfinca olur 'amme'-yi ra'ıyyet ki ikāmet-i dīnde ve cem'ıyyet-i müsliminde ve 'adā ile muqātelede lāzım u nāfī' olan 'amme'-yi ümmetdür (124b/16-125a/01)*" ifadesi ile somutlanmış ve böylelikle iktidarın gücüne gereksinim duyduğu toplumsal öznenin özellikleri de belirtilmiştir. Belirtilen

⁷ Ben adil bir melikin (Nuşirevan'ın) zamanında doğdum.

özenin yöneticisi olan iktidar uygulayıcısının, gönlüne ve heveslerine meyl etmeden akla dayalı olarak adalet ekseninde davranış sergilemesi gerekmektedir. Herkese eşit tavır sergilemesi gereken iktidar uygulayıcısının tavırlarında aşk da önemli bir tehlike özelliği göstermektedir. Yöneticinin gönlünce davranması, üstsöylem niteliğindeki adalet kavramına ters düşeceği için iktidarcı olumsuzlanmaktadır. G.A.'nın söylemi içerisinde işletilen “*haber getürdiler ki bahārda bir bāzergānuñ bir kulı varıdı biñ altuñ bahā biçerdı buyurdı kim bir kişi varsun ol kulı şatun alsun sa‘d adlu bir kişi`yi şaldı biñ iki yüz altuna aldı ceddüm şabusına getürdi çün ceddüm gördi begendi bir destār eline virdi ki ne vaqt kim elin yüzün yuya ol kul destārı şunıvire anuñıla şāh yüzün sile bir gün ol kul destārı şunarken bu kula baqdı be-gāyet hoş geldi destārı girü virdi soñra ebu`l-‘abbāsı oqıdı kim veziri idi aytdı sen şanuq ol kim ben bu kulı āzād eyledüm ve filān köyi milklige bağışladum menşürin yaz vezir aytdı fermān pādşāhuñdur ammā bu hāle sebeb ne aytdı revā degildür kim pādşāha ‘aşq-bāzlık eylese şimden girü baña vācibdür kim tañrı kulları maşlahatında ‘adıl eyleyem eger ‘adıl itmeyem yārin ol hāzrete ma‘zür olmayam şerm-sār olam her çend pādşāh yigit dağı olursa ‘aşq-bāzlık eylemek yaramaz (156b/20-157a/12)” sözceleri savımızın dayanağı niteliğindedir.*

İktidar uygulayıcısının gücü, kendisine yüklenmiş önemli bir sorumluluk olarak sunulmuştur. Sahip olunan gücün sorumsuz kullanımı yoluyla can alma, iktidarcı en büyük olumsuzlama olarak nitelenmiştir. G.A.'nın söyleminde “*zinhār gāyet hāzer eyle nā haq yere kan dökmeğden anuñ günāhı cümleden büyükdür ve haq te‘ālīnün belāsın getürüp ni‘meti ve devleti zā‘il itmekde her fesāddan bu artuğdur (132a/18-21)”* yer aldığı üzere, belirtilen doğrultudaki eylemin sonucu da “korku”lması gereken iktidar olumsuzlaması niteliğindedir. Olumsuzlama, iktidar uygulayıcısının şahsının yanında, temsil ettiği iktidar yapısını da kapsamaktadır. “*yā mālīk şağın salţanatım kuvvet dutsun diyü haq ta‘ haram itdügi kanları dökmege irtikāb itme ol senüñ salţanatuña za‘f u süstlik virür (132b/02-04)”* ifadesi belirtmiş olduğumuz iktidar kurgusunun dayanağını oluşturmaktadır.

İktidarın her boyuttaki uygulayıcısı, görevleri sürecinde sınanmaktadır. Bu sınanmanın daha önce de belirtildiği üzere İlahî yönü bulunmaktadır. Ancak, İlahî erkin yeryüzündeki yansıması niteliğiyle kurgulanan dünyevî erk sahiplerince de sınanmaktadır. Nitekim bireylerin nitelikleri ile özellikleri arasındaki gerçek ayrıma ancak, yetkilendirilmiş oldukları süreçte ulaşılabilir: “*bir kimesne`yi bir cānibe vekil idüp göndermek ve kullanmak istedikde evvelden bildüğün hāline i‘timād eylemeyesin cāiz ki soñradan bir dürlü hāli dağı ola zira kim beni ādemün bedeni bir hālden bir hāle intikāl itdügi gibi huyı ve haşleti dağı bir karar degildür elbetde bir hālden bir hāle intikāl itmekdedür pes vekil naşb idüp kullandüğün evvelki hāline uyar mı aña göre sözine ‘amel kimesneye gārağ itmesün (142a/13-21)”* G.A.'nın söylemi içerisinde kullanılmış bu ifade aracılığıyla, gücün ve

İktidarın kişiler için önemli bir “dönüşüm” konumu olduğunu belirtebiliriz. İktidar uygulayıcılarının iktidarlara sırasında sınamalarının kaynağında bu gerekçe de etkili olmaktadır.

Sadâkat, öğretisel değil de eğitsel nitelikli bir özellik olarak sunulmaktadır. Bu nedenle sadakatsizliğin ağır yaptırımını, hikâye aracılığıyla insanın değil de köpeğin ihaneti üzerinden ifade edilmiştir. G.A.’da işletilen “*şahrâ ortasında bir depecük üzerinde bir kelbi⁸ dâra çekdüklerin gördi ve bir pîr kişi bir süri koyun ile çevresinde gezer bu ne hâldür diyü şordı pîr aytdı hâ’inlerüñ cezâsı böyle gerekdür bu kelbi küçücükden terbiyet eyledüm ve bunca müddet besledüm idi koyunlarımı güderdi meger bir dişi kurd ile alışmış ol sebebden bir nice süri koyunlarım telef oldı vâkıf oldum işte ben dağı böyle itdüm didi bir kimesne velî ni‘metine hıyânet eylese aña lâyıķ böyle olmaķdur didi (145b/09)*” sözcüsü savımızı destekleyici özelliktedir. Alıntılanan sözcüde, ülküsel iktidar kurgusunun varlık alanı niteliğindeki öznenin sahip olması gereken özelliklerden birisi olarak sunulan sadâkatın, öğretimin öncesinde eğitim yoluyla bir köpeğe dahi kazandırılabilceği de belirtilmiştir.

IV. SONUÇ:

Siyasetnâmelerin genel itibarıyla teorik ağırlıklı bir içeriğe sahip olmalarına karşın Gencine-i Adalet’te belirtilen teoriler, eserden yapılan alıntılarda da görülebildiği üzere, özellikle dördüncü bölüm içerisinde tarihsel nitelikli hikâyelerle uygulamaya dönüştürülmüştür. Hikâyelerde Arapça ve Farsça sözcüklerin ve tamlamaların yerini Türkçe sözcükler ve tamlamalar almıştır. Böylelikle uygulamalarla desteklenen teoriler, hikâyelere dayalı işletimlerindeki ifadelerinde daha yalın bir dil ile sunulmuştur. Teorik ifadelerin anlaşılması daha güç bir dille yazılmasını; öznenin gerçekliğin anlatıcılarına duyduğu gereksinimin vurgulanması ile açıklayabiliriz. Bu gerekçe metin içerisinde kullanılan “yani, manası, demektir” sözcükleri ile özneye daha belirgin bir şekilde algılatılmaktadır.

Gencine-i Adalet’te, ülküsel iktidar kurgusunun söylemi öznelararası özellikteki ifadelerle güçlendirilmiştir. Bu bağlamda alıntılanan ifade ya üstü çizilerek ya da vârid, mervî, aydur, aytdı, râvî, rivayetdür sözcükleriyle belirli kılınmıştır. Çoğunlukla, alıntılanan sözlerin sahibi işlevselliği bağlamında belirtilmişken nâdiren belirtilmediği örneklere de rastlanmıştır.

Gencine-i Adalet’in söylemi içerisindeki iktidar kurgusu, Michel Foucault’un teorik iktisat kurgusunda olduğu gibi ancak “özgür özne” üzerinde var olabilmektedir. Bu yönüyle eserin söylemindeki her türlü tâbiyet, öznenin özgür iradesi ile gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda totaliter, yönetilenin kimliğini görmezden gelen, baskıya dayalı bir iktidar

⁸ Köpeği.

kurgusunun baştan reddedildiğini belitebiliriz. Özne sözcüğünün, iktidar felsefesinde de görüşlerini temel adığımız Fransız düşünürün ifade ettiği Fransızca “sujet” sözcüğünün anlamını tam olarak karşılamadığı belirtilmiştir. Ancak “sujet” sözcüğünün tam karşılığı olarak verilen “re‘āyā, ra‘iyye, ra‘iyyet, teb‘ā” adlandırmaları ile özne kavramının, G.A.’da, belirtilen kurguya uygun olarak işletilmiş olduğunu belirtebiliriz. Belirtilen bağlamdaki özneyi yönlendiren iktidar uygulayıcısının sahip olması gereken özelliklerde dinsel dayanaklardan yararlanılmasına karşın olumlulanan özellikler (kerem sahibi olma, bilgi sahibi olma, bağışlayıcılık, anlayışlılık, uysallık, kanaatkârlık, sabırlılık vb.) İslamiyet ile sınırlı olmayan evrensel bir niteliğe sahiptir ki bu içerik Kutadgu Bilig de dahil olmak üzere Türk edebiyatındaki çoğu siyasetnâmenin özelliklerindedir.

Gencine-i Adalet’te güçlü bir iktidar kurgusu hakimdir. Belirtilen kurgunun kaynağı ise devletle sınırlı değildir. Toplumsal özneye ilişkin iktidar özellikleri düzenlenmeden devletin iktidar yapısında bir düzelmeye beklenemeyeceği, farklı sözlemlerle doğrudan ya da dolaylı olarak belirtilmiştir. Gencine-i Adalet’in söyleminde toplumsal özne olumlulanmıştır. Toplumsal dayanışmanın iktidar yapısı için gerekliliğinin belirtildiği eserde bireysel yaşam dinsel dayanaklarla da olumsuzlanırken bu yönlendirim tarihsel hikâyelerle de desteklenmiştir. Toplumsal niteliğe sahip olan özne, ontolojik özellikte ilişkilendirilerek vatan ve memleket imgesi niteliğiyle de işletilmiştir.

KAYNAKLAR

- Arat, R. R. (2006). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Aydemir, Ö. K. (2010). *Gencine-i Adalet’in Dilbilgisi Özellikleri ve İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Deringil, S. (2007). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergin, M. (1995). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Foucault, M. (2005). *Büyük Kapatılma*. çev: Işık Ergüden, Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kocaman, A. (haz.). (1996). *Söylem Üzerine*. Ankara: METU Press.
- Sözen, E. (1999). *Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

**ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİNE AİT İKİ HALININ GÖRSEL
TASARIM ÖĞELERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ****EXAMINATION OF TWO ANATOLIAN-SELJUKI ERA CARPETS
WITHIN THE CONTEXT OF VISUAL DESIGN ELEMENTS***Ayşe Gamze ÖNGEN****Özet:**

İnsanoğlunun uygarlaşma serüveninde, yaşam biçimleri, kullandığı aletler, inançları, çalışma biçimleri, yöntemleri, düşünsel ve sanatsal faaliyetleri, siyasal ve sosyal örgütlenme biçimleri adına atılan adımlar çok da kolay gerçekleşmemiştir. İnsanın gereksinmelerinin değişmesi ve çeşitlenmesi ile sorulan sorulara, bulunan mantıklı yanıtlar, bilimsel metotların gelişmesine neden olmuştur. Yaşamı kolaylaştırmak için geliştirilen bu metotlar, bazı prensipleri de ortaya çıkarmıştır. Böylece insanın ihtiyaçları doğrultusunda gerekli olan düşünce, insanın zihninde oluşarak tasarım sürecini de başlatmıştır. Tasarım sürecinde gereken temel prensiplerle, düşünce artık zihinden dışarı çıkarak, işlevsel hale dönüşmeye başlamaktadır. Günümüzde bir düşünceyi önce zihinde canlandırarak tasarlamak, daha sonra düşüncenin şekle dönüşmesiyle tasarlamak, o şeklin ilk halini kâğıda geçirerek tasarı halini alması ve geliştirilerek tasara dönüştürülmesiyle oluşan tasarımın, bazı prensipleri vardır. Tasarımda görülen prensipler, ilkeler ve öğeler bağlamında ele alınıp uygulandığında, hem tasarımcı hem de izleyici için görsel algıda anlaşılabilir tasarımların ortaya çıkması sağlanabilmektedir.

Bu bağlamda; 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya göç etmeye başlamış çeşitli Türk toplulukları, bu topraklarda yaşayan uygarlıkların gelenek ve görenekleri ile kendilerininkini sentezleyerek, kendilerine has bir sanat dili oluşturmuşlardır. Görsel tasarım ilkelerinin temelini bile 1900'lerde atıldığı göz önüne alınırsa; 13. yüzyılda yaşamış olan dokuyucular, kendi estetik algılarının ve sentezlerinin sonucunda; günümüzde hala hayranlıkla izlenen Anadolu Selçuklu dönemi halılarını üretmişlerdir. Toplamda günümüze kadar ulaşan, birbirinden farklı kompozisyonlarda dokunmuş on sekiz adet Anadolu Selçuklu halısı bulunmaktadır. Ancak, XIII.-XIV. yüzyıllara ait on sekiz adet bütün ve parça halindeki halılardan, Türk ve İslam Eserleri Müzesinde sergilenen (Env. no 683 ve 692, 693) iki halı parçası birbirine çok benzemektedir ve incelendiğinde; bu iki halı parçasının birbirinden bağımsız olduğu anlaşılmıştır.

Belirlenen iki Anadolu Selçuklu halı parçasının üzerinde yapılmış olan araştırma ve incelemeler sırasında; bu her iki halının asıl bordür ölçülerinin birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca dış sedeflerinde görülen renk farklılıkları da bize bu halı parçalarının birbirinden bağımsız olarak dokunmuş

---

* gamzeongen@gmail.com

olduğunu düşündürmüştür. Bu halıların zemininde görülen renk, birim, yön ve aralıktan oluşan öğelerdeki benzerlik, tek bir halının iki parçasıymış gibi algılanmalarına, neden olmaktadır. İncelemede, Env. no. 692-693'te görülen halı zeminlerinin üzerinde yer alan formlarda, dokunmuş olan son bir buçuk sırada, hem renk değiştirilmiş hem de birim üzerine ek bir renk katılarak, farklı bir etki oluşturulmuştur. Böylece bu iki Anadolu Selçuklu halı parçasının, birbiri ile ilişkisi olmayan ancak benzer özellikler taşıyan farklı iki halı olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasarım Tarihi, Tasarım Öğeleri, Tasarım İlkeleri, Anadolu Selçuklu Halıları, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu Halıları.

Abstract:

During the human adventure of civilization, the steps taken in the name of lifestyles, tools used, beliefs, styles of working, mental and artistic actions, political and social organizations were never easy. The logical answers to questions that were raised with the change and the increase in variety of human needs caused the development of scientific methods. Those methods developed to ease the life are also responsible for the birth of some principles. Thus the thinking necessary for human needs gave start to the process of designing. With the basic principles necessary for the designing process thought now gets out of the mind and begins to become a functional means. The design, which comes into being by first imagining and then putting this imagination on paper to be shaped and realized, has some principles. When held in the context of principles and elements, these provide comprehensible designs in visual perception for both the designer and the observer.

In this way the various Turkish groups immigrating to Anatolia from the XI. Century, have shaped a unique artistic language by synthesizing the customs and traditions of local civilizations with their own. Considering that the founding of the visual design principles were determined only by 1900's, the XIII. Century weavers have produced rightly admired Anatolian Seldjuki era carpets as a result of their own aesthetical perception and synthesis. Only eighteen of those Anatolian Seldjuki carpets with different designs survived today. However, from those eighteen survived (as whole or as bits and pieces) two pieces of carpets which currently are in The Turkish and Islamic Arts Museum (Inventory #683 and 692, 693) appear similar, but upon scrutiny, it is now known that they are independent to each other.

Thorough examinations of these two Anatolian Seldjuki carpet pieces have shown that original bordure measurements were different. Also the color differentiations of outer naces made us think that these pieces were wovnen separately. The similarities in colors, units, course and gaps made them understood as two parts of one carpets. However, close examination shows that on the forms placed on the carpet backdrop of #692-693, the last one and a half lines have both a change of colors and the creation of a different effect by putting an additional color on the units. Thus it is now thought that these two pieces of Anatolian Seldjuki carpets are from two independent carpets bearing similar aspects.

Key words: History of Design, Elements of Design, Principles of Design, Anatolian Seldjuki Carpets, Anatolian Seldjuki Carpets in the Turkish and Islamic Arts Museum.

Var oluşundan itibaren insanoğlu devamlı gelişim ve değişim içindedir. Çağdaş ve ileri bir seviyeye ulaşmaya çalışan insan, uygarlaşma serüvenindeki yaşam biçimi, kullandığı aletleri, inançları, çalışma yöntemleri, düşünsel ve sanatsal faaliyetleri, siyasal ve sosyal örgütlenme biçimleri adına atılan adımlar çok da kolay gerçekleşmemiştir. İnsanoğlu için bu süreç çok uzun ve zorlu geçmiştir. XIX. yüzyılda bilimsel ve siyasal düşüncenin değişmesi ve gelişmesiyle, artık insanoğlu neden-sonuç ilişkilerini araştırmaya başlamıştır. İnsanın gereksinmelerinin değişmesi ve çeşitlenmesi ile sorulan sorulara, bulunan mantıklı yanıtlar, bilimsel metotların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece insanın ihtiyaçları doğrultusunda gerekli olan düşünce, artık zihninde oluşarak tasarım sürecini de başlatmıştır.

Bir düşünceyi önce zihinde canlandırarak tasarlamak, daha sonra düşüncenin şekle dönüşmesiyle tasarımılamak, o şeklin ilk halini kâğıda geçirerek tasarı halini alması ve geliştirilerek tasara dönüştürülmesiyle oluşan tasarım bazı prensipleri vardır. Bir tasarım, prensiplerin doğru bir şekilde kullanılmasıyla meydana gelmektedir. Bunun için de tasarımcının bazı kurallara uyması gereklidir. Tasarımda görülen prensipler, ilkeler ve öğeler bağlamında ele alınıp uygulandığında, hem tasarımcı hem de izleyici için görsel algıda anlaşılabilir tasarımların ortaya çıkması sağlanabilmektedir¹.

Bu ilkeler; tekrar, ardışık tekrar (rhythm), uygunluk, zıtlık (karşıtlık), koram, egemenlik, denge, birlik. Öğeler ise: Nokta, çizgi, yön, biçim, ölçü, aralık, doku, değer (ton), ışık-gölge şeklinde sıralanabilir.

Yukarıda belirtilen görsel tasarım ilkeleri ve öğeleri dünya tasarım tarihinde ancak XIX. yüzyılın başlarında, Academie de beaux-art akımıyla çizim ve teorik bilgiler okullarda öğretilmeye başlanmıştır. Oysa çeşitli Türk toplulukları XI. yüzyılda Anadolu topraklarına göç etmişler ve bu topraklarda yaşayan uygarlıkların gelenek ve göreneklerini sentez ederek, kendilerine has bir sanat dili oluşturmuşlardır². Sanatçıların eserlerinde, geçmişten gelen kültür birikimi, onlara özgün bir kimlik kazandırmıştır. Bu sanat diliyle yapmış oldukları eserlerde en üst seviyeye ulaşmışlar, birikimleri halı sanatına basamak olmuştur. Elimizdeki Türk düğümlü

¹ İ. Hulusi Güngör, *Temel Tasar, Görsel Sanatlar ve Mimarlık İçin*, 3. Baskı, Esen Ofset Matbaası, İstanbul 2005, s. 3.

² Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı El Kitabı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993, s. 111.

halıları, ilk kez Anadolu Selçukluların başkenti Konya’da bulunmuş olması, bizlere halı tarihimiz hakkında araştırma yapma olanağı vererek, önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Anadolu’da Türk halı sanatı, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar düzenli ve sürekli bir gelişme göstermiş, her gelişmede ise yeni halı tipleri ortaya çıkmıştır. Bu gelişme zincirinin ilk büyük halkası ise Anadolu Selçuklu döneminin halıları olmuştur³.

Ancak, XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklu devrinde dokumacıların herhangi bir tasarım eğitimi almadıkları göz önüne alındığında; dokuyucuların geçmişten gelen kültür, gelenek ve göreneklerinin birikimi ve içgüdüleriyle eserlerini ürettikleri görülmektedir. XIII. yüzyılda üretilmiş olan Anadolu Selçuklu dönemi halıları, yüzyıllar içinde etkili görünümlerinden bir şey kaybetmemiş, günümüzde de hala araştırmacıların ilgisini çeken, dünya halı sanatında söz sahibi olan örneklerdir⁴.

Bu halılar, Beyşehir Eşrefoğlu Camii’nde bulunan üç halının ikisi Konya Müzesi’nde, bir tanesi de İngiltere’de Keir Koleksiyonu’ndadır. Ayrıca, Mısır’da (Fustat) bulunan yedi tanesi, Selçuklu halısı olarak belirlenmiş ve İsveç müzelerindedir. Konya Alâeddin Camii’nde bulunan üç tane bütün halı, beşi parça halinde olmak üzere, toplamda sekiz adet halı mevcuttur. Bu halılar, İstanbul Türk Ve İslam Eserleri Müzesi’nde sergilenerek korunmaktadır.

O günün teknik koşullarıyla yapmış oldukları bu muhteşem eserlerin, günümüzde eksik kalan anlatımlarıyla, gün yüzüne çıkmasını hedeflerken, yapılan incelemeler sırasında, ilk dikkati çeken, (Envanter no: 683, 692 ve 693) iki halı parçalarının çok fazla birbiri ile benzer özellikler göstermesi olmuştur. Ancak halılar tek tek incelendiğinde; bu iki halı parçasının birbirinden bağımsız halı parçaları olduğu anlaşılmıştır.

Bu halı parçalarını tasarım ilke ve öğeleri açısından incelendiğinde, görülen benzer ve değişken özellikleri genellediğimizde, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

ÖRNEK NO: 1

Eserin Türü: Halı

Bulunduğu Yer: Alaaddin Keykubat Camii. Konya.

Envanter No: 683

Yüzyıl: XIII.-XIV. Yüzyıl

³ Şelale Yetkin, *Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı*, İş Bankası yay., İstanbul 1993, s. 312.

⁴ Afif Duruçay, “İslam Eserleri Müzesinde Bulunan Sekiz Selçuklu Halısı”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Ocak 1977, S. 5, s. 78.

Halının Eni: 1.35 m.

Halının Boyu: 2.22 m.

Halının Bulunduğu Yer: T.İ.E.M.

Halının Üretildiği Malzeme: Yün

Düğüm Tipi: Gördes

Renkler: Lacivert, mavi, sarı, koyu kırmızı, yeşil, kahve, beyaz.

• **Dış Sedef**

Asıl bordürün dış kısmında yer alarak, sınırlarını oluşturan ince bir bordürdür. Dış sedefin yıpranmasından dolayı yüzeyde birimlerin, olup olmadığı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Bu nedenden dolayı da birimlerin hangi öge ve ilkeler bağlamında yerleştirildiği bilinmemektedir. Ancak dış sedefte açık yeşil renk ile kahverengi görülmektedir. Kahverengi kontur çizgisi, asıl bordürle dış sedefin arasında yer alarak, yüzeyleri birbirinden ayırmaktadır. Soğuk rengin görüldüğü dış sedef ile sıcak rengin hakim olduğu asıl bordür arasında, renk zıtlığı oluşarak, halının bütününde hareketlilik yaratılmıştır. Ancak asıl bordür birimlerinde görülen ve dış sedefin yüzeyinde yer alan yeşil rengin birbirlerine yakın tonlarda olması, görsel algıda bütünlük oluşturarak, yüzeyler arasında yumuşak geçişi sağlamaktadır. Yer yer atkı ipliklerinin yıpranmış olması ve yüzeydeki halı havının seyrelmesi sonucunda dokunsal algıda sertlik ve yumuşaklık duygusu vermektedir. Ayrıca görsel algılamada hissedilen rölyef etkisini, yüzeylerdeki yıpranmış ve yıpranmamış kısımlar oluşturmaktadır (Bk. Foto 1).

• **Asıl Bordür**

Halının asıl bordürünün çok az bir parçası günümüze kadar ulaşabilmiştir. Ancak elimizde bulunan bu bordür parçası üzerinde, yer alan birim ve renkler kısmen de olsa incelenebilmektedir. Kompozisyonda, farklı çizgi kalınlıkları ile çizgi çeşitleri kullanılmıştır. Bordür yüzeyinde görülen bu çizgi çeşitliliği birimlerin oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca çizgi, birimlerin dış konturlarını oluşturarak, görselde belirginlik etkisini arttırmaktadır. Çizgi farklı yönlerde ilerleyerek, birimin içyapısını da oluşturmaktadır. Bu farklı yönlerdeki çizgi çeşidi aynı zamanda birim içinde oluşan geometrik şekillerdir. Birimleri oluşturan çizgilerin, düzenlemelerde bazen dikey bazen de yatay konumda kullanılmaları, görsel algıda farklı etkiler bırakmaktadır. Bu halı bordüründe görülen dikey çizgilerin, fazla kullanılması da halının daha büyük boyutta algılanmasına neden olmaktadır (Bk. Foto 1).

Düzenlemede görülen birimler birbirleriyle, farklı aralık da ve yönlerde yerleştirilmiştir. Ancak birimler ölçü, biçim, renk bakımından benzerlik göstermesiyle, kompozisyonda değişken tekrar ilkesi meydana

getirmektedir. Böylece bu farklı düzenleme ile kompozisyon içinde hareketlilik sağlanmıştır. Biçimlerin birbirleriyle olan benzerlikleri, farklı aralıklarla düzenlenmeleri, biçimleri belirginleştiren konturları, renkleri, iç çizgileri ile iç öğelerini oluşturan bu ayırıcı nitelikleri, halının tasarımı oluşturan ilkelerin ve öğelerin dengeli bir biçimde bütünlük sağlayarak yerleştirilmesiyle olmuştur (Bk. Foto 1).

Asıl bordürü incelediğimizde, yüzeyde yer alan, geometrik birimlerin dışa dönük konumda olmaları yön göstermelerine neden olmaktadır. Elimizde olan bordür parçasında görülen birimlerin nasıl yerleştirildiği, ilerlediği ve bittiği bilinmemektedir. Ayrıca bordürde yer alan birimlerin de kendi aralarında farklı yönlerde yerleşmiş oldukları görülmektedir. Bu birimler bazen yan yana bazen de uç uca gelecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Böylece düzenlemeyi oluşturan birim, yön öğesinin verdiği hareketlilikle, asıl bordürde dikkat çekici bir etki yaratmaktadır.

Birimler, Kufî yazıyı anımsatan formlardan oluşması, uygunluk ilkesiyle ok veya mızrak uçlarını çağrıştırmaktadır (Bk. Foto 1).

Halının asıl bordürünü renk açısından incelediğimizde; koyu üzerine açık tonlar ve çoğunlukta sıcak renklerin kullanıldığı görülmektedir. Bordürde tek rengin koyu ve açık tonları, görselde ön-arka ilişkisi yaratarak derinlik oluşturulmuştur. Asıl bordür zemininde kırmızı, üzerindeki birimlerde ise koyu kırmızı rengin hakim olduğu görülür. Az miktarlarda da yeşil, mavi, lacivert, kahverengi, kirli beyaz, çok açık sarı renkler yer almaktadır. Birimlerin etrafına kahverengi kontur geçilmesiyle, belirginlik artırılmıştır. Sıcak rengin bordürde etkili olması da, üzerinde yer alan birimlerin yüzeyden dışına çıkıyor gibi görünmesini sağlamıştır. Geometrik birimler, bordür yüzeyini kaplayacak büyüklükte yer almaktadır. Birimin içyapısında ise kirli beyaz, mavi, açık sarı, yeşil, lacivert renkte farklı çizgi çeşitliliğinden oluşan formlar görülmektedir. Bu renkler az miktarlarda kullanılsa bile bordür bütününde görülen sıcak rengin kuvvetini, renklerin zıtlık öğesinden faydalanılarak kısmen de olsa azaltarak bordüre hareket katmıştır. Ancak gerek birimlerin boyutu, gerekse kırmızı rengin psikolojik etkisiyle yapmış olduğu egemenlik, kompozisyon içinde yer alan soğuk-sıcak renginde getirdiği hareketlilikle düzenlemede dengeli bir bütünlük oluşturmaktadır (Bk. Foto 1).

Foto 1’de görülen asıl bordür yüzeyine dokunduğumuzda, elimizin içinde pürüzlü bir yüzey hissedilmektedir. Yer yer atkı ipliklerinin yıpranması ve yüzeydeki halı havının azalmasıyla, elle hissedilen sertlik ve yumuşaklık duygusu dokunsal algılama yoluyla anlaşılmaktadır. Görsel algılamada hissedilen rölyef etkisi de, yine bu yüzeydeki atkı ipliklerinin koparak yok olması sonucuyla sağlanmıştır. Böylece asıl bordüre baktığımızda, yüzeyinde oluşan farklılık, hem dokunsal algılamada, hem de görsel algılamada, bize bir çeşit doku etkisi yaratmaktadır. Bordür yüzeyinde

oluşan yıpranma görselde sert doku gibi algılamamıza, halının daha yakınımızdaymış gibi etki yaparak görünmesine neden olmaktadır.

• İç Sedef

Asıl bordürün iç kısmında yer alan sedefte geometrik birimler yer almaktadır. İç sedefte, çizgi yönleri ile çizgi kalınlıkları kullanılmıştır. Bu da çizgi çeşitliliği ile halının zemini dıştan çerçevelenerek yüzeyleri birbirinden ayırmakta ve zemin ile asıl bordür arasında sınır çizgisi oluşturmuştur. Bu da halının yüzeyinde yer alan soğuk tondaki renkler ile asıl bordürdeki sıcak renkler arasında yumuşak bir geçişi sağlayarak, denge oluşturmuştur (Bk. Foto 1).

Foto 1’de görülen iç sedefi renk açısından incelersek; koyu kahverengi ve sarı renkler kullanılmıştır. Sarı rengin belirginliğini arttırmak ve dikkati çekmek için etrafını kahverenginde kontur geçilmiştir. Bu yolla da zemin ve asıl bordürdeki renk zıtlığı dengelenerek, görselde bir bütünlük oluşmuştur. Ayrıca kahverengi ile iç sedefin etrafını dolaşarak düzenlemede koyu-açık etkisi yapılmış ve derinlik hissi uyandırılmıştır. İç sedefte yer alan kırmızı renk ise, özellikle yıpranmış atkı ipliklerinin bulunduğu yüzeyde belirginliklerinin daha da arttığı görülmektedir. Bu renk, halıda atkı ipliği olarak kullanılmıştır. Böylelikle iç sedefte yer alan renkler düzenlemedeki monotonluğu ortadan kaldırarak, halıda görülen renk hareketliliğiyle, görsel algıdaki dengeli bir bütünlük sağlamıştır.

İç sedefe elimizle dokunduğumuzda pürüzlü bir yüzey hissedilmektedir. Bu yüzeyde yer yer yıpranmalar görülmektedir. Dokunsal olarak algıladığımız yüzey bazen yumuşak bazen de yıpranmalara bağlı orta sertlik de algılanmaktadır. Böylece ön-arka ilişkisi yaratılarak yüzeyde rölyef etkisi yapmakta ve bir çeşit doku hissi uyandırmaktadır. Görsel algıda ise düzenlemede görülen renklerin oluşturduğu parlaklık- matlık bir çeşit doku etkisi yapmaktadır (Bk. Foto 1).

• Zemin

Zemin yüzeyi oluşturulan birimler, farklı çizgi çeşidi ve çizgi kalınlıklarıyla meydana gelmiştir. Birbirleriyle ölçü, biçim, aralık, yön, renk, ton bakımından benzerlik gösteren birimler tam tekrar ilkesiyle düzenlenmiştir. Yüzeyde görülen birimler diyagonal sistemle yerleştirilmiştir. Bu da düzenlemede oluşan tam tekrar ilkesinin getirdiği monotonluktan kısmen de olsa kurtararak, zemine hareketlilik katmaktadır. Halının zeminine bakıldığında göz, aşağıdan yukarıya doğru, kesintisiz bir şekilde aynı yöndeki birimlerin sıralı olarak ilerlemesini takip ederek, sonsuzluk duygusu algılanmaktadır (Bk. Foto 2).

Diyagonal sistemde düzenlenen birimler aşağıdan yukarıya doğru ilerlemelerini iç sedefle örtülerek durdurulmaktadır. Ayrıca birimlerin

bazılarının görünürlüğü kısmen de olsa bir kısmının kapanması, düzenlemede örtme ilkesiyle gerçekleşmektedir.

Zemini renk açısından incelersek; soğuk rengin hakim olduğu görülür. Açık mavi renk üzerine lacivert kullanılmıştır. Açık mavi zeminde görülen düzenlemede lacivert renkte geometrik birimler yer alır. Ayrıca zeminde ara ara sarı ve kırmızı renklerin de yer aldığı görülmektedir. Görülen sarı renk, abrajdan kaynaklanmaktadır. Kırmızı renk ise atkıda kullanılan ipliğin, daha çok yıpranmış yüzeyde ara ara daha belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Zeminde, tek rengin, koyu ve açık tonlarıyla görselde ön-arka ilişkisi yaratılarak derinlik oluşturulmuştur. Böylece tek boyutlu etki yapan birim, iki boyutlu görünerek zemini ve birimi net bir şekilde birbirinden ayırarak rölyef etkisi yapmaktadır (Bk. Foto 2).

Düzenleme içinde yer alan soğuk renkten oluşan birim, daha uzakta gibi etki yaptığından, küçük ebatta görünerek sanki yüzeyin içine girmiş gibi hissi uyandırmaktadır. Bu da görselde halının daha uzakta gibi algılanmasına neden olmaktadır. Zemin yüzeyine dokunulduğunda, elimizin içindeki pürüzlü bir yüzey algılanmaktadır. Halının zemininde oluşan yıpranmalar dokunsal algılama yolu ile orta sertlikte veya yıpranmamış bölgelerde yumuşak hissi uyandırmaktadır. Seyrek- sık görüntüsü ile görsel algıda doku etkisi yaratmaktadır. Zemin yüzeyinde gerek atkı iplikleri gerekse havların yıpranması nedeniyle yükseklik farklarının oluşmasıyla görselde ön-arka ilişkisi meydana getirerek, rölyef etkisi oluşturmakta, bu da bir çeşit doku meydana getirmektedir (Bk. Foto 2)

• Zemin ve Bordür

Foto 1’de görülen halının zeminine göre bordür kısmı, dar bir alanda yer almaktadır. Ancak bu farklı boyutlardaki yüzeyler halının geneline bakıldığında dengeli bir görünüm vermektedir. Örneğin; asıl bordürün halı bütünündeki dengeli görünümü, birimlerin büyük, farklı yönlerde ve değişik aralıklarla yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Asıl bordür, zemin ve iç-dış sedefteki birimlerden oluşan yüzeyler, birbirlerinden farklı tekrarlarından oluşan sistemle yerleştirilmiştir. Böylece halının bütününde görülen yerleşim düzenindeki değişkenlik, bazı yüzeylerde tek düzelik yapmalarına rağmen, kompozisyon açısından incelendiğinde canlı ve ilgi toplayıcı bir etki yaratmaktadır. Foto 2’de görülen soğuk renklerden oluşan zemin ve üzerinde yer alan birim, yüzeyin içine girmiş gibi etki yaparak daha geride algılanmaya neden olmaktadır. Ancak sıcak renklerden oluşan bordür ve sedefler ise daha öndeymiş gibi görünmektedir. Böylece yüzeyler arasında oluşan sıcak-soğuk etkisi, derinlik oluşturmaktadır

Halının bütününe incelediğimizde; Foto 1’de görülen tasarımda, bordürün egemenliği dikkat çekmektedir. Bu da asıl bordür ve zemin arasındaki sıcak-soğuk, renk zıtlığı, birimlerin değişkenliği ve iç-dış

sedefteki düzenlemelerin yarattığı etkiyle sağlanmaktadır. Zeminin oluşturan soğuk rengin uzakta gibi algılanması, bordürde yer alan sıcak rengin ise öndeymiş duygusu uyandırması, göz ve zihin arasında dengeli bir bütünlük sağlayamamıştır. Bu dengeyi iç sedefteki sarı rengin verdiği parlaklık ve daha önde gibi algılanması ile dikkati kısmen de olsa iç sedefe çekerek ve yüzeyleri de birbirinden ayırma özelliğinden de yararlanılarak kompozisyonda bütünlük oluşturulmaktadır. Zemin birimlerinin, kenar ilişkilerinde motif raport disiplini görülmemektedir.

Tasarımda yer alan ilkeler ve öğeler, birimlerin ayırıcı niteliklerinin doğru ve anlamlı bir şekilde yerleştirilmesini, algıda birlik oluşturulmasını sağlamaktadır.

ÖRNEK NO: 2

Eserin Türü: Halı

Bulunduğu Yer: Alaaddin Keykubat Camii. Konya.

Envanter No: 692-693

Yüzyıl: XIII.-XIV. Yüzyıl

Halının Eni: 1.40 m.

Halının Boyu: 2.94 m.

Halının Bulunduğu Yer: T.İ.E.M.

Halının Üretildiği Malzeme: Yün

Düğüm Tipi: Gördes

Renkler: Lacivert, yeşil, mavi, kahve, beyaz, açık-koyu sarı, koyu-açık kırmızı.

• Dış Sedef

Dış sedefin yüzeyinde birbirine benzer geometrik birimler görülmektedir. Bu birimler, çeşitli çizgi kalınlıkları ve çizgi yönlerinden oluşmuştur. Lacivert renk üzerine, mavi renkte geometrik birimler yer almaktadır. Birbirleriyle yön, renk, aralık, biçim, ölçü bakımından benzerlik gösteren birimler, tam tekrar ilkesiyle yerleştirilmiştir. Ancak birimlerin bu ilke ile birbiri ardına sıralanarak düzenlenmesi, tek düzelik duygusu uyandırmaktadır (Bk. Foto 3).

Renk açısından incelendiğinde; dış sedefte, iki renk kullanılmış ve bu renklerin oluşturduğu ton zıtlığı görülmektedir. Bu ton zıtlığı koyu-açık etkisi yapmakta, yüzeyde ön-arka ilişkisi yaratarak derinlik oluşturmaktadır. Dış sedefte görülen lacivert renk, zemini oluşturmakla beraber, sanki birimi

konturla çevreliyormuş hissi uyandırarak, belirginliğini arttırmaktadır. Yüzeyler arasındaki sıcak-soğuk etkisi, halının geneline bakıldığında görselde dengeli bir bütünlük oluşturmaktadır. Abrajdan dolayı dış sedef zemininde, sarı renk görülmektedir (Bk. Foto 3).

Dış sedef yüzeyine dokunulduğunda algıladığımız doku, değişken sertliktedir. Görüldüğü gibi yer yer halıda atkı ipliklerinin aşınması ile yüzeyde yıpranmaların olduğu görülmektedir. Halı havında görülen seyrelmeler, dış sedef yüzeydeki farklı bölgelerde yumuşak-orta sert hissi uyandırarak, seyrek-sık görüntüsü vermekte, bu da görsel algıda bir çeşit doku etkisi yaratmaktadır. Dış sedefte, gerek atkı iplikleri, gerekse havların yıpranması nedeniyle oluşan yükseklik farkları, görselde ön-arka ilişkisi meydana getirmektedir (Bk. Foto 3).

• Asıl Bordür

Asıl bordür yüzeyinin günümüze kadar ulaşan kısımlarının yıpranmış olduğu görülmektedir. Elimizde bulunan asıl bordür parçasında farklı çizgi kalınlıkları ile çizgi çeşitlerinin kullanılarak, birimlerin oluşması sağlanmıştır. Ayrıca çizgi, birimlerin dış konturlarını oluşturarak, görselde belirginlik etkisini arttırmıştır. Çizgi, farklı yönlerde ilerleyerek, birimin iç yapısında görülen geometrik şekilleri de oluşturmuştur. Birimleri oluşturan çizgilerin, düzenlemede dikey konumda, daha çok kullanıldığı görülmektedir. Asıl bordürde daha çok dikey çizgilerin kullanılması, halının daha büyük boyutta algılanmasına neden olmakta ve görselde de kuvvetli bir etki yapmaktadır (Bk. Foto 3).

Düzenlemede birimler birbirlerinden farklı aralık, yön, renk ve ölçülerde yerleştirilmişlerdir. Ancak birimler, biçim bakımından benzerlik göstermeleriyle, kompozisyonda değişken tekrar ilkesi meydana getirmektedirler (Bk. Foto 3). Böylece, bu farklı düzenlemeyle, kompozisyon içinde hareketlilik sağlanmıştır. Biçimlerin birbirleriyle olan benzerlikleri, farklı aralıklarla düzenlenmeleri, biçimleri belirginleştiren konturları, iç çizgileri ile iç öğelerini oluşturan bu ayırıcı nitelikleri, halının tasarımı oluşturan ilkelerin ve öğelerin dengeli bir biçimde bütünlük sağlayarak yerleştirilmesiyle oluşmuştur.

Asıl bordürün tamamı elimizde olmadığından, halı kenarını oluşturan diğer asıl bordürlerdeki (uzun-kısa bordürler) birimlerin tam yerleşim düzeni bilinmemektedir. Ancak elimizde olan bordür parçasını incelediğimizde, asıl bordürün yüzeyinde yer alan geometrik birimler, dışarıya doğru yön göstermektedirler. Ayrıca bordürde yer alan birimler, kendi aralarında da yön farklılıkları göstererek, bazen yan yana, bazen de uç uca gelecek bir şekilde yerleştirilmişlerdir. Kompozisyonu oluşturan birim, yön öğesinin verdiği hareketlilikle, bordürde aktif ve dikkat çekici bir etki bırakmaktadır (Bk. Foto 3).

Foto 3'te görülen birimler kufi yazıyı anımsatan formlarda oluşarak, uygunluk ilkesiyle ok veya mızrak uçlarını çağrıştırmaktadır.

Halıda görülen asıl bordürü renk açısından incelediğimizde; koyu üzerine açık tonlar ve çoğunlukta sıcak renklerin kullanıldığı görülmektedir. Bordürde tek rengin koyu ve açık tonlarıyla görselde, ön-arka ilişkisi yaratılarak derinlik oluşturulmuştur. Bordür zemininde, kırmızı renk ve üzerindeki birimlerde ise koyu kırmızı hakim olduğu, az miktarda da yeşil, mavi, lacivert, kahverengi, beyaz ve açık sarı renklerin yer aldığı görülmektedir. Birimlerin etrafına kahverengi kontur geçilmesiyle, belirginlik artırılmıştır. Sıcak rengin bordürde etkili olması, üzerinde yer alan birimlerin, yüzeyin dışına çıkıyor gibi görünmelerini sağlaması da, ayrı bir etkileyici özellik olmaktadır. Geometrik birimler bordür yüzeyini kaplayacak büyüklükte yer almakta ve içyapısında beyaz, mavi, açık sarı, yeşil, lacivert renkte farklı çizgi çeşitliliğinden oluşan formlar görülmektedir. Bu renkler az miktarlarda kullanılsa bile, bordür bütününde görülen sıcak rengin kuvvetini, renklerin zıtlık ögesinden faydalanılarak etkisi azaltmıştır. Ancak gerek birimlerin boyutu, gerekse kırmızı rengin yaratmış olduğu egemenlik, kompozisyon içinde yer alan soğuk-sıcak renklerin de getirdiği hareketlilikle düzenlemede dengeli bir bütünlük oluşmaktadır (Bk. Foto 3).

Foto 3'te görülen asıl bordüre dokunduğumuzda, elimizin içinde pürüzlü bir yüzey hissedilmektedir. Yer yer atkı ipliklerinin yıpranmış olması ve yüzeydeki halı havının seyrelmesi sonucunda, elimize sertlik ve yumuşaklık duygusu vermekte, bu da dokunsal algılama yoluyla anlaşılmaktadır. Ayrıca görsel algılamada hissedilen rölyef etkisini, yüzeylerdeki yıpranmış ve yıpranmamış kısımlar oluşturmaktadır. Böylece asıl bordüre bakıldığında yüzeyde oluşan farklılık, hem dokunsal algılamada, hem de görsel algılamada, doku etkisi yaratmaktadır. Böylece halının daha yakınımızdaymış gibi etki yapmasına neden olmaktadır.

• İç Sedef

Asıl bordürün iç kısmında yer alan sedefte, geometrik birimler görülmektedir. İç sedefte, çizgi yönleri ile çizgi kalınlıkları kullanılmıştır. Yine bu çizgi çeşitliliği ile halının zemini dıştan çerçevelenerek yüzeyleri birbirinden ayırmıştır. Böylece zemin ile asıl bordür arasında sınır çizgisi oluşturmuştur. Bu da halının yüzeyinde yer alan soğuk tondaki renklerle asıl bordürdeki sıcak renkler arasında, yumuşak geçişi sağlayarak dengeli bir görünüm yaratmıştır.

Foto 3'te görülen halının iç sedefini renk açısından incelersek; koyu kahverengi ve sarı renkleri kullanılmıştır. Sarı rengin belirginliğini arttırmak, dikkati daha çok üzerine çekmek için, etrafına kahverengi kontur geçilmiştir. Bu yolla da zemin ve asıl bordürdeki renk zıtlığı dengelenerek, görselde bir

bütünlük oluşturulmuştur. Asıl bordürdeki sıcak renkle de uygunluk oluşturarak, hareketli yüzeyinin etkisi artırılmıştır. Ayrıca nötr renkle iç sedefin etrafını dolaşarak, düzenlemede koyu-açık etkisi yapmış ve derinlik hissi uyandırmıştır. İç sedefte görülen kırmızı rengin yıpranmış atkı ipliklerinin bulunduğu yüzeyde daha da belirginliğinin arttığı görülmektedir. Bu renk, halıda atkı ipliği olarak kullanılmıştır. Böylelikle iç sedefte yer alan renkler, düzenlemedeki monotonluğu ortadan kaldırarak, halıda görülen renk hareketliliğiyle, görsel algıdaki dengeli bir bütünlük sağlamıştır.

İç sedefe elle dokunduğumuzda, pürüzlü bir yüzeye sahip olduğu hissedilmektedir. İç sedefte yer yer yıpranmalar görülmektedir. Dokunsal olarak yüzey bazen yumuşak, bazen de yıpranmalara bağlı olarak orta sertlik de algılanır. Böylece ön-arka ilişkisi yaratılarak, yüzeyde oluşan rölyef etkisiyle de, doku hissi uyandırılmaktadır. Görsel algıda ise düzenlemede görülen renklerin oluşturduğu parlaklık- matlık bir çeşit doku etkisi yapmaktadır (Bk. Foto 3).

• Zemin

Foto 4'te görülen halının zeminde yıpranmalar görülmektedir. Zemin yüzeyini oluşturulan birimler, farklı çizgi çeşidi ve çizgi kalınlıklarıyla meydana gelmiştir. Birbirleriyle ölçü, aralık, yön, bakımından benzerlik gösteren birimlerde, biçim, renk ve ton açısından farklılık görüldüğünden, değişken tekrar ilkesi görülmektedir. Yüzeyde görülen birimler diyagonal sistemle yerleştirilmiştir. Halının zeminine bakıldığında, aşağıdan yukarıya doğru, kesintisiz bir şekilde aynı yönde ve sıralı ilerleyen birimler, sonsuza uzanıyor izlenimi yaratmaktadır. Böylece gerek düzenlemede, gerekse rengin etkisiyle oluşan değişkenlik, zemine ilgiyi arttırmaktadır. Diyagonal sistemde düzenlenen birimlerin, aşağıdan yukarıya doğru ilerlemesi görülmekte, ancak halının bütünü elimizde olmadığından, birimlerin nasıl bitirildiği hakkında yorum yapılamamaktadır.

Zemini renk açısından incelersek; zemine soğuk rengin hakim olduğu görülür. Koyu lacivert rengin üzerine, açık mavi renk kullanılmıştır. Ayrıca lacivert zeminde görülen düzenlemede, mavi renkte geometrik birimler yer alır. Zeminde sıcak renk olan kırmızı da görülmektedir. Yüzeyde nokta etkisi yapan bu renk, birimin görünümünü de etkileyerek, düzenlemeyi monotonluktan çıkarmıştır. Ayrıca zeminde ara ara açık sarı ve kırmızı renklerin yer aldığı görülmektedir. Görülen sarı, renk, abrajdan kaynaklanmaktadır. Kırmızı renk ise atkıda kullanılmıştır (Bk. Foto 4).

Foto 4'te görülen zeminin son bir buçuk sırasındaki düzenlemede renk farklılıkları vardır. Zemin bazen lacivert, bazen de açık mavi renkte görülmektedir. Birim ise zeminde de görüldüğü gibi lacivert veya açık mavi renktedir. Birimin iç yapısında yer alan formda bazen kırmızı, lacivert, bazen

de mavi renk yer almaktadır. Böylece iki ayrı rengin bir arada kullanılmasıyla birim ve zeminde değişkenlik sağlanmıştır.

Düzenlemede görülen tek rengin koyu ve açık tonları, yine zeminde görülen soğuk-sıcak renklerin oluşturduğu zıtlıkla, görselde ön-arka ilişkisi yaratılarak, derinlik oluşturulmuştur. Böylece tek boyutlu etki yapan birim, iki boyutlu görünerek zemini ve birimi net bir şekilde birbirinden ayırarak, rölyef etkisi yapmaktadır. Zemin düzenlemesi içinde yer alan soğuk rengin oluşturduğu birim, renginin etkisiyle daha uzaktaymış gibi etki yaparak küçük boyutta görünmekte ve sanki yüzeyin içine giriyormuş hissi uyandırmaktadır. Bu da görselde, halının daha uzakta gibi algılanmasına neden olmaktadır (Bk. Foto 4).

Zemin yüzeyine elle dokunulduğunda, pürüzlü bir yüzey hissedilmektedir. Halının zemininde yıpranan bölgeler orta sertlikte, yıpranmamış bölgeler ise daha yumuşak etki yapmaktadır. Seyrek- sık görüntüsü ile görsel algıda doku etkisi oluşturmaktadır. Zemin yüzeyinde gerek atkı iplikleri, gerekse havların yıpranması nedeniyle yükseklik farklarının oluşmasıyla, görselde ön-arka ilişkisi meydana getirerek, rölyef etkisi yaratmakta, bu da bir çeşit doku meydana getirmektedir (Bk. Foto 4).

• Zemin ve Bordür

Zeminde yer alan farklı boyutlardaki yüzeylerin dengelenmesinde birimler büyük, farklı yönlerde, değişik aralıklarda kullanılmıştır. Böylece görselde denge yaratılmıştır. Asıl bordür, zemin, iç ve dış sedefte farklı tekrar ilkeleri uygulanarak halının bütünü oluşturulmuştur. Böylece halıda görülen bazı yüzeylerdeki hareketlilik, bazı bölgelerdeki tek düzeliği, kompozisyon içinde dengeleyerek, bütünde canlı ve ilgi toplayıcı bir etki yaratılmıştır. Soğuk renklerden oluşan zemin ve üzerinde yer alan birim, yüzeyin içine giriyormuş gibi etki yapmakla daha gerideymiş gibi algılanmaya neden olmaktadır. Ancak sıcak renklerden oluşan bordür ve sedefler ise daha öndeymiş gibi görünmektedir. Böylece yüzeyler arasında oluşan sıcak-soğuk etkisi, derinlik oluşturmaktadır. Bu derinlik duygusu ayrıca zemin ve birimde görülen renklerdeki sıcak-soğuk etkisiyle de algılanmaktadır (Bk. Foto 3).

Foto 3'te görülen halının bütününe incelediğimizde, tasarımda görülen bordürün egemenliği dikkat çekmektedir. Ancak zemini üzerinde yer alan kırmızı renk, nokta etkisi yapmakla, ilgiyi kısmen de olsa üzerine çekmektedir. Göz ve zihin arasında kurulan ilişkide, zemin ve asıl bordürün hareketli yüzeyi bir bütün olarak algılanarak dengeli bir birlik oluşturur.

Yine bütününe baktığımızda denge oluşumunda iç-dış sedefin de etkili olduğu görülmektedir. Bu dengeyi, iç sedefteki sarı rengin verdiği parlaklığın, daha önde gibi algılanması ile dikkati kısmen de olsa iç sedefe çekmektedir. Ayrıca iç sedef, yüzeylerin birbirinden ayrılmasını da

sağlayarak kompozisyonda bütünlük oluşturulmuştur. Dış sedefte görülen birimlerde soğuk rengin kullanılmasıyla, asıl bordürde yer alan sıcak renk arasında oluşan renk zıtlığı da, görsel algıda yüzeyleri birbirinden ayırarak, belirginliklerini arttırmıştır. Ayrıca tasarımın bütününe bakıldığında sıcak yüzeylerle, soğuk yüzeylerin kompozisyona kattığı hareketlilikle dengeli bir bütünlük görülmektedir (Bk. Foto 3).

Sonuç olarak; Anadolu Selçuklularına ait birbirine çok benzeyen bu iki halı parçasının birçok makale, kitap, dergi gibi yayınlarda bir halıya ait olan parçaları olduklarına değinilmektedir. Ancak bu halı parçalarının üzerinde yapılmış olunan araştırma ve incelemeler sırasında her iki halının asıl bordür ölçülerinin birbirinden farklı oldukları tespit edilmiştir. Bu ölçüler Envanter no: 683 olan halı parçasının asıl bordür ölçüsü 43 cm ve Envanter no: 692-693 olan diğer halı parçasının asıl bordür ölçüsü 37 cm'dir. Ayrıca yukarıda da değinildiği gibi dış sedeflerde görülen renk farklılıkları da bize bu halı parçalarının birbirinden bağımsız olarak dokunmuş olduğunu düşündürmektedir. Her iki halının zemininde görülen renk, birim, yön ve aralıktan oluşan öğelerindeki benzerlik, bu halıları birbiriyle bütünmüş gibi algılanmasında, yanılgıya neden olmaktadır. İncelemede; Env. no. 692-693'te görülen halının zeminlerinin üzerinde yer alan birimler, son bir buçuk sırasında renk değiştirerek ve ilave bir renkte birimin üzerinde yer alarak, farklı bir görünüm verilmesine neden olmuştur. Bu da bu iki Anadolu Selçuklu halı parçasının birbiri ile ilişkisi olmayan ancak benzer özellikler taşıyan farklı iki halı olduğu düşüncesini kuvvetlendirmiştir.

EKLER:

Foto 1: XIII.-XIV. Yüzyıl Selçuklu Halı Parçası (Envanter No: 683)

Foto 2: XIII.-XIV. Yüzyıl Selçuklu Halısının Zemininden Detay (Envanter No: 683)

Foto 3: XIII.-XIV. Yüzyıl Selçuklu Halı Parçası (Env. No: 692-693)

Foto 4: XIII.-XIV. Yüzyıl Selçuklu Halısının Zemininden Detay (Env. No: 692-693)